

Holocaust: Why? The Different Shitos

Show# 179 | July 21st 2018

Question of the week

רמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכה ט

זו היא מדת כל העם שאינן יכולין לסבול יתר מדאי, אבל חסידים הראשונים כך היתה מדתן, ערב תשעה באב היו מביאין לו לאדם לבדו פת חרבה במלח ושורה במים ויושב בין תנור וכירים ואוכלה ושותה עליה קיתון של מים בדאגה ובשממון ובכיה כמי שמתו מוטל לפניו, וכזה ראוי לחכמים לעשות צ או קרוב מזה, ומימינו לא אכלנו ערב תשעה באב תבשיל אפילו תבשיל של עדשים אלא אם כן היה בשבת.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פא עמוד ב

דתני חייא בר רב מדפתי: ועניתם את נפשתיכם בתשעה וכי בתשעה מתענין? והלא בעשור מתענין! אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשיעי - מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות יום הכפורים סימן תרד סעיף א

מצוה לאכול בערב יו"כ ולהרבות בסעודה.

ט"ז אורח חיים סימן תרד ס"ק א

מצוה לאכול כו'. בטור מביא תני רבי חייא מדפתי ועניתם את נפשתיכם בט' לחדש וכי בט' מתענה והלא בי' מתענין ללמדך כל האוכל ושותה בט' מעלה עליו כאלו התענה ט' וי', וה"ק קרא הכינוי עצמיכם בט' לעינוי של מחר ומדאפקיה רחמנא לאכילה בלשון עינוי א"כ חשוב כמו עינוי כאלו התענה ט' וי' פי' כאלו נצטוו להתענות בשניהם עכ"ל.

שדי חמד מערכת יוה"כ סי' א אות ג

ג) בחיוב האכילה בערב יום הכיפורים יש להסתפק במי שיש לו חולי הטפל וכיוצא שבה לו בזמן יודע ולפי השבוע ומנו הוא ביום הכיפורים ועל פי דברי הרופא אינו ראוי להתענות ביום שבה לו החולי אם חייב לאכול בערב יום כיפור ומזד הסברא נראה דאינו חייב כיון דטעם חיוב האכילה בערב יום כיפור הוא להיות עתיד ומזומן לטינוי של מחר וזה לא יתענה למחר אלא דקשה להקל במזנות עשה דאורייתא בפרט אם קל לו לאכול בלא צער אך באשה כי האי גוונא יש להקל ממה נפשך אי דרשינן טעמא דקרא מטעם הכ"ל אשר בזה הוא דיש לו לחייב נשים אף דמזנה שהזמן גרמא היא אם כן אשה זו שלא תתענה למחר אינה חייבת ואי נימא דגזרת הכתוב הוא אם כן נשים פטורות מלד מזנה שהזמן גרמא ככ"ל נכון לדינא כן כתב הגאון כתב סופר בא"ח סוף סי' קי"ב ולי הדל נראה דיש סברא להחמיר דאף דזמנו קבוע לבא לו החולי למחר מכל מקום מי יודע מה יולד יום ואולי ירחם ה' עליו ויתרפא למחר היפלא מהשם דבר ואיך נפטור אותו מחובת היום שהוא חייב בודאי ולא אתי ספק ומוליא מידי ודאי ומה גם לפי מה שכתב הגאון העמק שאלה נר"ז בפרשת הברכה בשאלתא קס"ז אות י"ב דהגם דמדברי רש"י ביזמא נראה דכל עיקר מזנה זו היא כדי שיוכל להתענות ביום כיפור מכל מקום בדברי רש"י בראש השנה ד' ט' כל דמפיש באכילה ושתיה נודיף משמע דלא מזה הטעם אלא אכילה עצמה היא מזנה ואם כן לפי זה ודאי אין שום צד לפוטרו ואף דדברי רש"י ביזמא נכונים וכן כתב רבינו הסור בסו' תר"ד כמו שכתב שם בכתב סופר מכל מקום כיון שיש צד לומר שישלח ה' רפואה למחלתו אין נראה לפוטרו היום ויבטח וישען באליהו מרחם ישלח דברו וירפאהו :

וכתב בהעמק שאלה שם דלפי הטעם דחיוב אכילה בערב יום הכיפורים כדי שיוכל להתענות ביום כיפור מי שידע בודאי שאפילו לא יאכל בערב יום כיפור יכול להתענות למחר אין עליו מזנה כלל לאכול בערב יום כיפור ומיושב בזה גירסת רב האי גאון בהיה דמר בריה דרבינא דהוה לייס כוליה שתא לבר מחרי יומי ואם כן הוה לייס גם בערב יום כיפור והוא משום דידע בנפשיה דיכול להתענות אף אם לא יאכל היום וכתב דמטעם זה לא תקנו

ברכה על אכילה בערב יום כיפור משום דהאכילה היא רק הכנה למזנה ע"ש ובהורמנותיה דמר אומר אני אף שדבריו נכונים ליישב גירסת רה"ג מכל מקום אין להורות כן ואין למדין ממר בריה דרבינא דדש כולי שתא וממה שסתמו הפוסקים בסו' תר"ד שאסור להתענות בו אפילו חענית חלום ולא חלקו דמי שידע שיוכל להתענות למחר אף אם לא יאכל היום יתענה מוכח דאין לסמוך על זה וחייב לאכול היום שמא יארע לו איזה קלקלה ולא יוכל להתענות אם לא יאכל היום ומה גם דלפי הגירסא שלטו מר בריה דרבינא גופיה לא היה מתענה בערב יום כיפור אף שסתמא היה יכול להתענות למחר וכל שכן לדין ויש לעשות סניף להחמיר דעת מי שסובר שאין טעם לחיוב אכילה זו אלא גזרת הכתוב היא :

Selected audio from our listeners

Answers to the questions

Answers to the questions 1 *click here*

Answers to the questions 2 *click here*

Answers to the questions 3 *click here*

Answers to the questions 4 *click here*

Comments on the show

Comments on the show 1 *click here*

Comments on the show 2 *click here*

Comments on the show 3 *click here*

Comments on the show 4 *click here*

Comments on the show 5 *click here* *click here*

Comments on the show 6 *click here*

Comments on the show 7 *click here*

Comments on the show 8 *click here*

Comments on the show 9 *click here* *click here* *click here*

Comments on the show 10 *click here*

Comments on the show 11 *click here*

Selected emails from our listeners

Comments on the show

Hello Rabbi Lichtenstein

I am fascinated by the fact that because of the denial of Shivas Tzion so many big Talmidei Chachomim miss something so basic. The fact is that every time there is a Shivas Tzion there is a Sakana of Hashmada. We had it by יציאת מצרים, we had it before Shivas Tzion בימי מרדכי and now. An interesting note that the Avos has the same thing also, אברהם אבינו בכבשן האש, and his brother הרן was killed and יעקב אבינו was also almost wiped out by עשיו. In summary, I am not saying why this happens but to talk about the Holocaust and not in connection with Medinas Yisroel is fantastic.

Thanks again for all your programs, I thoroughly enjoy them.

All the best, Dovid Horowitz

Hi Rabbi Lichtenstein my name is Dov Teitz. I am so happy that you had a program on the question of why did the Holocaust happen. For years it has bothered me why people don't talk about this and why the גדולים have not delved into it together to try to figure out what Hashem was angry at. חז"ל did it for us for the first two חורבנות so we are supposed to do it for this one.

A few years ago I thought of a very significant גימטריה The name Adolph Hitler is spelled in Hebrew, אדולף היטלר, take the א and ף this is אף the remaining letters spell out דלוטוריה this we know is לשון הרע and that would explain why the seemingly Frum population may have also did wrong because this is what we need to fix up from שני בית. I would love to hear your reaction to this thought.

Thank you so much for your program and your incredible two headline ספרים they're really one of a kind.

With much admiration,

Dov Teitz

Hi,

I once heard from Rav Gavriel Finkel zt"l speaking about the Holocaust. He said, "If you want to have a מושג of what happened, don't think of six million Jews. We can't fathom such a huge number. Think of one child what he went through; he was separated from parents, he suffered slave-labor and starvation, he was beaten, tortured, and then, eventually killed. And then think that there were millions of these. Maybe then you'll be able to have some idea of the immense tragedy."

Take care,

Yaakov Meir Berger

Regarding the show on the Holocaust, I would like to point out that after WW1 the impact of the Litvishe Haskala, secular Zionism etc.. did start to hit Poland and Hungary. Perhaps those who go along with this theory would suggest that it would only be a matter of time before these forces hit all of European Jewry. So the association with Lita would be more with the 1850-1920 period while Polish and Hungarian secularism came in the 1920's and 1930's.

Kol Tuv,

Moshe Kaufman

Show Suggestions

Hello, I am a huge fan of your show. I was wondering if in a future show if you could maybe discuss the different eruv controversies that exist these days, especially in New York?

Thank You!

Benjy Katz

Table of Contents

Rabbi Yaakov Feitman

Reb Hutner's view on the Holocaust- A path through the ashes

Levels of Teshuva- Ramban Parshas Vyeilach

Getting punished for previous generations- Gemara Brochos

Tzadikim getting punished- Gemara Babba Kamma

Destruction starting from Berlin- Meshech Chochma

The Keruvim at the time of the Churban- Gemara Yoma

The reasons of the Churban Bais Hamikdash- Gemara Yoma

Table of Contents

Rabbi Simon Jacobson

The Lubavitcher Rebbe on the Holocaust- Maamer, letter

To do self-introspection when Tzaaros happen- Rambam Hilchos Taynis

Table of Contents

Rabbi Eliyahu Brog

Destruction starting from Berlin- Meshech Chochma

Tarbut Schools- Reb Elchonon Wasserman

The world is judged after the majority- Gemara Kiddushin

Tzadikim getting punished- Rashi Parshas Noach, Parshas Bo, Gemara Babba Kamma

Whatever Hashem does is for good- Gemara Brochos

Reshaim getting punished for doing what was in essence Hashem's will- Chofetz Chaim

Table of Contents

Rabbi Moshe Aryeh Kahana

The Schar of a Bais Avel is to keep quiet- Gemara Brochos

The Three Shavuos- Gemara Kesubos, Reb Hirsch Kalisher, Avnei Nezer, Ohr Sameach, Maharal, Other Gedolim

The reason for the Holocaust- Vayoel Moshe

In the place of Rabbi Eliezer....- Gemara Shabbos

The reason of the Cossacks- Tosafes Yom Tov

The reasons of the Churban Bais Hamikdash- Gemara Yoma

The reasons of Haman's decree- Gemara Megilla

Table of Contents

Rabbi Moshe Taragin

Why is it called Har Sinai- Gemara Shabbos

The suffering of the Holocaust- Aish Kodesh

Maybe there is hope- Medrash Aicha

Reb Elchonon's Drasha before he was killed- Hakdamah Koveitz Shiurim

Central Middah of Emunah is Hakaras Hatov- Chovos Halevovos

A fight against Hashem-Yalkut Shimoni

Channah Mishoel Vazaria- Gemara Pesachim

Reb Menachem Ziemba on Kiddush Hashem- Chiddushei HaGramaz

Hashem is Rachamin Chaim V'Shalom- Rambam Hilchos Shabbos

Bechira- Ohr Hachaim, Rambam

There will always be Yidden in Eretz Yisroel- Rambam

Rabbi Yaakov Feitman

To see the article in "A path through the ashes" [click here](#)

רמב"ן פרשת וילך פרק לא פסוק יז - יח

וטעם ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי - איננו וידוי גמור כענין והתודו את עונם, אבל הוא הרהור וחרטה, שיתחרטו על מעלם ויכירו כי אשמים הם. וטעם ואנכי הסתר אסתיר פני - פעם אחרת, כי בעבור שהרהרו ישראל בלבם כי חטאו לאלהים ועל כי אין אלהיהם בקרבם מצאום הרעות האלה, היה ראוי לרוב חסדי השם שיעזרם ויצילם שכבר כפרו בע"ז, וכענין שאמר (ירמיה ב לה) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי:

ולכך אמר, כי על כל הרעה הגדולה שעשו לבטוח בע"ז יסתיר עוד פנים מהם, לא כמסתר פנים הראשון שהסתיר פני רחמיו ומצאום רעות רבות וצרות, רק שיהיו בהסתר פני הגאולה, ויעמדו בהבטחת פני רחמיו (ויקרא כו מד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' עד שיוסיפו על החרטה הנזכרת וידוי גמור ותשובה שלימה, כמו שנזכר למעלה (ל ב) ושבת עד ה' אלהיך וגו':

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד א

אמר מר: צדיק וטוב לו - צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו - צדיק בן רשע. איני? והא כתיב: פקד עון אבות על בנים, וכתיב: ובנים לא יומתו על אבות ורמין קראי אהדדי ומשנינן: לא קשיא, הא - כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, הא - כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם.

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף ס עמוד א

תאני רב יוסף, מאי דכתיב: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר? כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים; ולא עוד, אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה, שנאמר: והכרתי ממך צדיק ורשע. בכי רב יוסף, כולי האי נמי לאין דומין! א"ל אביי: טיבותא הוא לגבייהו, דכתיב: כי מפני הרעה נאסף הצדיק.

משך חכמה פרשת בחקתי פרק כו פסוק מד

ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני ה' א - לקיהם. הענין הוא, שנתבונן קצת בדרכי ההשגחה העליונה קצת מה שיוכל להבין. וזה, כי כאשר גזרה החכמה העליונה אשר ישראל יתנוודו בארצות, שנים רבות מאוד מאוד, עד זמן אשר חקקה המטרה הא - לקית, אשר לבא לפומא לא גליא, חשבה אופנים ותחבולות אשר ישראל יתקיימו לגוי ולא יתבוללו בעמים. והעירה על זה גדולי האומה לעשות בזה גדרים סייגים, אשר האומה תתקיים בשאון גלי הים ולא

תטבע במצולות הסער השוטף ברוח אמיץ וכביר. והנה הראשון המורה דרך ומלמד ראשי האומה הוא אבינו הזקן יעקב, אשר ראה את אשר יקרה אותנו באחרית הימים, חשב אשר אם יהיה שבעים איש בגוי חזק ואמיץ כמצרים מלפנים, הלא יתבוללו ויתבטלו אחד ברבבות רבבה. חשב תחבולה ועצה, אשר בניו יהיו מצויינים שם בבגדיהם ובשמותם. ולכן היו ישראל לגוי בפני עצמו. ואם היה יעקב, אבי כל שבטי ישראל, קבור שם, הלא היו מתיאשים מארץ כנען והיו משתקעים במצרים ומחשיבים אותה לארץ מולדתם, והיה בטל יעוד האלקי עליהם, כי לא יהיה זרע אברהם רק חלק אחד מעם מצרים. לכן צוה בכל עוז לקבור אותו בארץ כנען (בראשית מז, כט - לא), וידעו כי אבות האומה ויחוסה הוא בארץ כנען [שכאשר ידעו מעלתו, היו משתוקקים לקבורו וחשבוהו כאשר הוא למזבח, כמו שאמרו מה מזבח מכפר וכו'. ועיין במדרש שלא יעשו אותו עבודה זרה, יעוין שם].

ובזה נקבע בנפש בניו קישור טבעי להשתוקק אל ארץ אבותיהם ולחשוב עצמם כגרים. וזה (דברים כו, ה) "ויגר שם" - מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע אלא לגור שם (ספרי שם). פירוש, מלמד לדורות בכל גלות וגלות ההנהגה, שידעו שלא ירדו להשתקע רק לגור עד בוא קץ הימין, ויהיו נחשבים בעיני עצמם לא כאזרחים. וכן צוה יוסף (בראשית נ, כה) "פקד יפקד (א - להים אתכם, והעליתם את עצמותי מזה)". וכן כל השבטים, שבזה הניחו שורש גדול בלבב ישראל. ולכן (שמות א, יב) "ויקוצו מפני בני ישראל" - שהיו נחשבים בעיניהם כקוצים (סוטה יא, א) - שכמו שהקוץ אינו נסבך ועושה שרשים בשאר נטעים ואילנות, כן היו נחשבים ישראל, שלא דימו את עצמם למצרים והיו נפרדים בתכונותיהם ובהרגשתם, עד כי היו בעיני המצרי כקוץ. ומזה למדו גדולי האומה - ובראשם עזרא ואנשי כנסת הגדולה - שגדרו וסייגו האומה בי"ח דבר, להיבדל מן הגויים בכל דרכיהם, שידעו ישראל כי הוא אכסנאי וגר בארץ נכריה, והוא כשתילי זיתים שאינו מתערב עם הרכבה אחרת. ולכן אמרו בירושלמי שאפילו אליהו אינו יכול לבטל. פירוש, כל זמן שלא בא הגואל ויפסק שעבוד מלכיות, אפילו בא המבשר ואמר כי תיכף יבא, לא יבטלו, שהם הם הדברים המקיימים להאומה בגולה, ומזכירים אותו שהוא ישראל והוא בארץ לא לו.

והנה מעת היות ישראל בגויים, ברבות השנים, אשר לא האמינו כל יושבי תבל כי יתקיימו באופן נפלא אשר לא ישער מחשבת אדם משכיל, היודע קורות הימים והמצולות אשר שטפו באלפי שנים על עם המעט והרפה כח וחדל אונים [אשר זה לבד גם כן מופת נפלא וגדול על קיום האומה למטרה נשגבה א - לקית, אשר נתנבאו עליה הקדמונים]. הנה דרך ההשגחה כי ינחו משך שנים קרוב למאה או מאתיים. ואחר זה יקום רוח סערה, ויפוך המון גליו, וכלה יבלה יהרוס ישטוף לא יחמול, עד כי נפזרים בדודים, ירוצו יברחו למקום רחוק, ושם יתאחדו, יהיו לגוי, יוגדל תורתם, חכמתם יעשו חיל, עד כי ישכח היותו גר בארץ נכריה, יחשוב כי זה מקום מחצבתו, בל יצפה לישועת ה' הרוחניות בזמן המיועד. שם יבא רוח סערה עוד יותר חזק, יזכיר אותו בקול סואן ברעש - "יהודי אתה ומי שמך לאיש, לך לך אל ארץ אשר לא ידעת!"

ככה יחליף מצב הישראלי וקיומו בעמים, כאשר עין המשכיל יראה בספר דברי הימים. וזה לשתי סיבות: לקיום הדת האמיתי וטהרתו, ולקיום האומה. כי כאשר ינוח ישראל בעמים יפריח ויגדל תורתו ופולולו, ובניו יעשו חיל, יתגדרו נגד אבותיהם, כי ככה חפץ האדם אשר האחרון יחדש יוסיף אומץ מה שהיה נעלם מדור הישן. וזה בחכמות האנושית, אשר מקורן מחצבת שכל האנושי והנסיין, בזה יתגדרו האחרונים יוסיפו אומץ, כאשר עינינו רואות בכל דור. לא כן הדת הא - לוקי הניתן מן השמים, ומקורו לא על ארץ חוצב. הלא אם היה בארץ ישראל מלפנים, הלא היה להם להתגדר בתיקון האומה כל אחד לפי דורו - בית דין הגדול היה יכול לבטל את דברי בית דין הקודם. ומה שנדרש ב - י"ג מידות, אף בית דין קטן היה יכול להראות אופן הישר בעיניהם. וראה ביום הכיפורים לענין שעורים מה שאמרו, שבדיני נפשות הוא כל אחד כפי הסכם חכמי דורו איזה שעור קצוב, יעויין שם. ומלבד זה היה תמיד הופעה א - לקית רוחנית, מלבד מקדש ראשון, ששרה עליהם הרוח, והיו נביאים ובני נביאים, ואסיפת בעלי חכמה והטהרה המוכשרים לזה, כאשר כתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה, והיה אורים ותומים. אף במקדש שני אמרו ששם שואבים רוח הקודש, והיה גלוי אור א - לקי תמיד חופף, אשר לא ידעו הדור מלפנים. ומהנהגה של האומה בענינים הזמניים, כאשר היה המשפט מסור להם לדון להוראת שעה, שהשעה היה צריכה לכך.

לא כן בגולה, שנתמעט הקיבוץ והאסיפה בלימוד התורה, שמטעם זה אין רשות לשום בית דין לחדש דבר, כמו שכתב הרמב"ם בהקדמתו לספר משנה תורה, ואין שום חוזה ונביא, ומחיצה של ברזל מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים. כך היה דרכה של האומה, שכאשר יכנסו לארץ נכריה, יהיו אינם בני תורה, כאשר נדלדלו מן הצרות והגזירות והגירוש, ואח"כ יתעורר בהם רוח א - לקי השואף במ השיבם למקור חוצבו מחצבת קדשם, ילמדו, ירביצו תורה, יעשו נפלאות, עד כי יעמוד קרן התורה על רומו ושיאו. הלא אין ביד הדור להוסיף מה, להתגדר נגד אבותם! מה יעשה חפץ האדם העשוי להתגדר ולחדש? יבקר ברעיון כוזב את אשר הנחילו אבותינו, ישער חדשות בשכוח מה היה לאומתו בהתנוודדו בים התלאות, ויהיה מה. עוד מעט ישוב לאמר "שקר נחלו אבותינו", והישראלי בכלל ישכח מחצבתו ויחשב לאזרח רענן. יעזוב לימודי דתו, ללמוד לשונות לא לו, יליף מקלקלתא ולא יליף מתקנא, יחשוב כי ברלין היא ירושלים, וכמקולקלים שבהם עשיתם כמתוקנים לא עשיתם. "ואל תשמח ישראל אל גיל כעמים" (הושע ט, א.)

אז יבוא רוח סועה וסער, יעקור אותו מגזעו יניחהו לגוי מרחוק אשר לא למד לשוננו, ידע כי הוא גר, לשוננו שפת קדשנו, ולשונות זרים כלבוש יחלוף, ומחצבתו הוא גזע ישראל, ותנחומיו ניחומי נביאי ה', אשר ניבאו על גזע ישי באחרית הימים. ובטלטולו ישכח תורתו, עומקה ופולולה, ושם ינוח מעט, יתעורר ברגש קודש, ובניו יוסיפו אומץ, ובחוריו יעשו חיל בתורת ה', יתגדרו לפשט תורה בזה הגבול, אשר כבר נשכחה, ובזה יתקיים ויחזק אומץ. כה דרך ישראל מיום היותו מתנוודד - פוק חזי אמירות דברים בספר אור זרוע סוף הלכות תפילה בתשובה מר"א מביהם ז"ל מעמד האומה בארצות פר"א, יעויין שם!

זוהי "לא מאסתי" - מיאוס הוא על שפלות האומה בתורה והשכלה הרוחנית המופעת מתורתנו הכתובה והמסורה. "לא געלתי" - הוא על גיעול ופליטה ממקום למקום. "לכלותם" - הוא על הגלות שזה גיעול וכליון חרוץ להאומה. "להפר בריתי אתם" - הוא על שכחות התורה. רק "כי אני ה' א - לקיכם", רצונו לומר, שהגיעול והמיאוס הוא סיבה שאני ה' א - לקיהם. אבל לא מיאוס וגיעול מוחלטת "לכלותם ולהפר בריתי אתם" חלילה. שעל ידי זה יתגדל שמו ויתקיים גוי זרע אברהם, זרע אמונים, ראוי ועומד לקבל המטרה האלקית, אשר יקרא ה' לנו באחרית הימים בהיות ישראל גוי אחד בארץ, והיה ה' אחד ושמו אחד. ויש לנו בזה דברים רבים ואכמ"ל.

זוהי לדעתי ביאור הגמרא ריש פסחים: וכאור בוקר בעולם הזה יזרח שמש לצדיקים לעתיד לבא, אשר רש"י ור"ת נדחקו בה. ולפי זה כך פירושה, דכמו דאילת השחר שהוא קופץ כאיל, ומרגע לרגע יפול אור יותר בהיר ויש הוספה בהאור, כן יזרח שמש לצדיקים לעתיד לבא. שזריחת השמש בעולם הזה על אופן אחד, מה שאין כן לעתיד לבא יהיה תמיד הופעה חדשה והשגות גדולות מרגע לרגע, במה שידעון מה שלא ידעו בידיעת השי"ת. ויתוסף להם הוספה והארה בכבודו יתברך מעת לעת, וכמו שאמר (תהלים פד, ח) "ילכו מחיל אל חיל", שלא יהיה לתלמיד חכם מנוחה בעולם הבא, כך שיהיו רצים בהשגה ובהארת אור א - לקי בלי הפסק. ובזה הפרט יהיה כאור בוקר, שהדמיון הוא בהוספת האור ומרוצתו המתגדלת מרגע לרגע ואינו עומד על תכונה אחת. בינה זה!

תלמוד בבלי מסכת יומא דף נד עמוד ב

אמר ריש לקיש: בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף ט עמוד ב

מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, גלוי עריות, ושפיכות דמים וכו'. אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם. ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות: עבודה זרה, גלוי עריות, ושפיכות דמים. רשעים היו, אלא שתלו בטחונם בהקדוש ברוך הוא. אתאן למקדש ראשון, דכתיב ראשיה בשחד ישפטו וכהניא במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה. לפיכך הביא עליהן הקדוש ברוך הוא שלש גזרות כנגד שלש עבירות שבידם, שנאמר לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער.

Rabbi Yitzchak Hutner זצ"ל
prepared for publication by
Rabbi Chaim Feuerman and Rabbi Yaakov Feitman

"Holocaust"

A Rosh Yeshivah's Response

§ The Questions

(1) Is the term שואה, *Shoah*, (lit. Holocaust) acceptable in describing the *Churban*, the destruction of European Jewry during World War II?

(2) Should the Holocaust be taught separately, as many schools are now doing or planning to do, or should it be incorporated into the regular Jewish History courses and taught as part of the studies on this particular time period?

(3) If the latter, where indeed does the Holocaust "fit in" with the rest of Jewish history?

§ The Response

In order to determine the appropriateness of any term, one must first thoroughly understand what one is trying to define. Therefore, before we attempt to designate a name for the

---

In response to a request for guidance in establishing criteria for a Holocaust curriculum in *yeshivos* and day schools, Rav Hutner delivered a *shiur* (discourse) to a gathering of approximately one hundred *menahelim* (principals and educational administrators). The *shiur* focused both on specific questions raised by the *menahelim* and on significant aspects of the *Churban* that were hitherto either little known or studiously avoided. When the above authorized English rendition of Rav Hutner's *shiur* first appeared in *The Jewish Observer* in October 1977, it inspired a large volume of letters, questioning and challenging, much in the manner of the traditional oral *shiur*. In January 1978, these were published, followed by a *chazarah* — an in-depth analysis and review of the original *shiur*, with some expanded clarifications, prepared by Rabbi Yaakov Feitman. Some excerpts of the *chazarah* are presented here in the form of numbered footnotes.

shattering events of 1939-1945, we must examine the significance of those events in their historical context. For our present purpose of identification only, we shall refer to the term "Holocaust" only when we discuss the Nazi destruction of European Jewry during World War II. As we shall see, this in no way signifies the acceptability of this term.

It should be made clear at the outset that we shall not merely discuss history this evening. Our orientation toward Jewish history must reflect an attitude toward *kedushah* — approaching that which is most holy and sacred. This sanctity stems from the fact that "יִשְׂרָאֵל וְאוֹרֵייתָא חֵד הוּא" — *the Jewish people and the Torah are one*" (Zohar, Acharei Mos 73), thus intimately relating the proper study of Jewish history with the study of Torah. Yet, unfortunately, just as in the study of Torah itself we are familiar with the phenomenon of "מְגַלְהַ פְּנִים בְּתוֹרָה שְׁלֵא בְהִלְכָה" — *those who distort and misinterpret the meaning of the Torah*" (see Avos 3:11), so is there an even more subtle danger from those who distort the meaning of Jewish history. It will be our task this evening to untangle the web of distortions about recent Jewish history, which has already been woven, and uncover the Torah perspective which has been hidden from us.

To be sure, it will not be easy to regain this perspective. The thoughts that we will explore this evening will be difficult to digest because of our long subsistence upon the forced diet of public opinion. The creators of the powerful force of public opinion are beyond the realm of our control and the mind-numbing results of their influence are largely out of our hands. In order to achieve any hold upon the truth, we will first have to free ourselves from the ironclad grip of their puissance and open our minds and hearts to the sometimes bitter pill of truth.

§ The Origins of the Term

As in all quests for the truth, we must return to origins. The term *Shoah* was coined by the founders of *Yad Vashem* in Jerusalem, since they were convinced that the tragedy of European Jewry was so unique in its proportions and dimensions that no previous phrase could encompass its meaning. Undoubtedly, to a certain degree they were correct, for indeed the destruction of hundreds of thousands of Jewish communities was unique in its proportions and dimensions. Yet, by singling out the quantitative differences of this particular *Churban*, those who sought a new terminology for these events missed the essence of

their uniqueness. It is not just the proportions and dimensions of the Holocaust which define its quintessence, but its establishment of a new and significant pattern in Jewish history. At the same time it must be stressed that this pattern, far from coincidental, is intricately related to the basic pattern of Jewish history itself and profoundly affects our entire vision of recent history and indeed current events.¹

By placing the Holocaust in its historical perspective, we shall uncover two new directions in recent Jewish history with reference to the gentile persecution of Jews. Whereas our entire history has been replete with various instances of persecution by different civilizations, empires and nations — varying only in intensity, means and ferocity — recent history has shifted dramatically in two new areas.

§ The Era of Disappointment

The first of these epochal changes involves the shift from generations of gentile mistreatment of Jews, which, if unwelcome, was nevertheless expected and indeed announced by our oppressors, to an era where promises of equality were made and then broken, rights were granted and then revoked, benevolence was anticipated, only to be crushed by cruel malevolence.

This change in our historical pattern, although it has hitherto gone largely unnoticed, is nevertheless a seminal movement in our progress toward *Acharis HaYomim* (the End of Days), the

---

1. To place something into a larger context is not to remove its uniqueness. Every major historical event has a character of its own, yet, as the article explains, it must belong to the pattern as well. Many note that the *Churban* Europe was singular in that it was the only time a complete apparatus was designed and put into motion whose sole purpose was a Haman-like: לְהָרוֹג וּלְאַבֵּד — total destruction of a nation from young to old; men, women, and children. Surely this is the determining factor in assigning a "character" to the events of World War II. Where else had centuries-old communities been so totally decimated that they could never be rebuilt again!

At the same time, a careful reading shows that the *Rosh Yeshivah* has dealt with this aspect of *Churban* Europe, carefully placing it in its *tochachah* context. Only here does the Torah mention the terrifying punishment of becoming consumed by our enemies. This reference is to the words וְהָיָה לְאֹכֶל — "and they will become consumed" — which is the direct follow-up to "fall prey to the lure of strange nations and trust in them." Such a dire prediction, as we must realize today, exactly corresponds to *Churban* Europe down to the most literal meaning of those awesome words וְהָיָה לְאֹכֶל, as survivors have painfully attested. Thus, in its execution, this *Churban* was unique because of the extent and mechanics of its destruction. However, to dwell on this point, in seeking to plumb the depths of the *Churban's* meaning for us, is to settle for a shallow exploration when there are miles of unfathomed churning waters to probe.

inevitable culmination of history in absolute redemption.

The recent examples of these disappointments may be readily brought to mind, and indeed some are yet fresh with the pain of unfulfilled anticipation:

— The French Revolution, in that first eighteenth-century burst of dedication to equality and freedom, had granted equal rights to Jews *as citizens*, although nothing to Jews *as Jews*. The Treaty of Versailles had gone even further and granted rights to minorities *as minorities*, including Jews *as Jews*. Of course, these promises were later nullified or retracted, and heard from no more.

— In Russia, too, Lenin signed in 1917 the Soviet Minority Rights Law, granting a kind of Jewish self-government in the form of a Jewish soviet. This, too, was soon abolished in the 1920's by Stalin, dashing those bright hopes that had been kindled.

— England, too, entered the twentieth century by granting and then revoking a promise made to Jews in the form of the Balfour Declaration. In November 1917, Jews danced in the streets because Britain had declared that "His Majesty's Government views with favor the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people." The declaration was accepted at the Conference of San Remo in 1920; yet, by June 1922, Winston Churchill, the British Colonial secretary, was qualifying that the declaration did not mean the "imposition of a Jewish nationality upon the inhabitants as a whole, but the further development of the existing Jewish community." Of course, a long and bitter period followed where a British hand held the gun of the age-old oppressor of Israel.

Thus it becomes clear that the trend of anti-Jewish phenomena of the first half of the twentieth century was characterized, not so much by persecutions and pogroms as in the past, but by the legalized retraction of existing laws granting sundry privileges. Although these reversals are dramatic and telling enough of themselves, they pale in the face of the retractions and total turnabouts made by the Germans in the 1920's and 30's.

— On March 11, 1812, Prince Karl August von Hardenberg had issued his famous edict emancipating Prussian Jews, but a century later, in 1919, as a supplement to the German translation of the so-called *Protocols of the Elders of Zion*, Gottfried Zur Beek (Ludwig Miller) used Hardenberg's definition of a Jew in

drafting proposals for anti-Jewish legislation. These proposals culminated in 1935 in the so-called "Nuremberg Laws" which legitimized anti-Semitism and legalized anti-Jewish bigotry. These *Rassengesetze*, which forbade marriage between Germans and Jews and disenfranchised non-Aryans, exactly paralleled earlier rights and privileges legally granted to Jews. Thus the cycle was diabolically complete. What had been given legally was equally as legally taken away, leaving the Jewish people with a growing and ultimately inexorable disillusionment with the promises and even legal enactments of the gentile world.*

Let us restate clearly the pattern we have discovered in recent Jewish history: Jews have always been beaten by gentiles; only the means and instruments of torment have varied. The innovation of recent times has been that for long periods Jews were deluded into trust in the gentiles by a series of laws and regulations in their behalf, only to have that trust shattered by the rescission of those very laws. This historical period culminated in the Holocaust, the largest-scale annihilation of a people in history, yet resulting not from lawless hordes but flowing directly from legalized and formal governmental edicts. The end result of this period for the Jewish psyche was a significant — indeed, crucial — one. From trust in the gentile world, the Jewish nation was cruelly brought to a repudiation of that trust. In a relatively short historical period, disappointment in the non-Jewish world was deeply imprinted upon the Jewish soul.²

* Of course many works have been devoted solely to the German anti-Jewish legislation which preceded and legalized the murder that was to follow. An idea of the vastness of the literature may be gotten from the fact that *Die Gesetzgebung Adolf Hitlers* (Hitler's Legislation) takes up thirty-three volumes (ed. Werner Hoche, 1933-39). As early as May 27, 1924, the Nazis introduced a motion to "place all members of the Jewish race under special legislation (*sonderrecht*)." And from then on, every bit of terror perpetrated against the Jews was, with German thoroughness, preceded by meticulously worded legislation. It is perhaps significant that where anti-Jewish violence broke out in German streets before laws had been enacted to that effect, Wilhelm Frick, Minister of the Interior, and Reichsbank President Hjalmar Schacht condemned and ordered a stop to the "illegal actions" (see Lucy S. Dawidowicz's *The War Against the Jews*, New York: Bantam Books edition, 1976, p. 83).

2. It has been pointed out that there have been periods of disappointment in erstwhile benevolent gentiles, long before the *Churban* Europe epoch. Pharaoh, Cyrus and others have been mentioned. However, as in many aspects of Jewish history, a distinction must be made between Biblical and post-Biblical times.

From the time of the close of Scriptures until the 1930's, no such comprehensive retraction of previously granted rights had ever taken place. Of course, individual monarchs had, for their own personal gain, temporarily

As we delve more deeply into the Torah view of these awesome events, we shall find that they certainly are not coincidental, but reflect the greater cosmic plan of the Creator of the universe. If we find in world history an era where Jews move from the expectation of persecution by gentiles to a period of disappointment in those very people, this change must be reflected in the Torah. As we said earlier, since the Jewish people and the Torah are one, what happens in one must have a counterpart in the other. Therefore, let us study together the passage where this monumental turn of events is reflected:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה, הִנֵּךְ שָׁכַב עִם אֲבֹתֶיךָ, וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי גֹבַר הָאָרֶץ ... וְהִסְתַּרְתִּי פְנֵי מֵהֶם, וְהָיָה לָאֵכָל, וּמִצָּאוּהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת; וְאָמַר בְּיוֹם הַהוּא, הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹקֵי בְּקִרְבִּי מִצָּאוּנֵי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה.

And Hashem said to Moshe: "Behold you will soon pass on and this nation will arise and fall prey to the lure of strange nations and trust in them ... And I will hide My face from them, and they will become as food [for their enemies], and great evils and troubles will come upon them; then shall they declare: 'It is because my G-d has not been in my midst that these evils have befallen me' " (Devarim 31:16-17).

We must first establish what is meant by the phrase אֱלֹהֵי גֹבַר הָאָרֶץ. It should be noted that we translated it as "the lure of strange nations and trust in them," and not as the "worship of strange gods." This interpretation follows Onkelos, who translates אֲרַעָא טַעֲוֹת עַמְמֵי אֲרַעָא, literally "the temptation of the nations." This translation, rather than the more obvious one of "idol worship," reflects the sense of the passage, for we know (Yoma 69b) that the *yeitzer hara* for idolatry has long been eliminated by the *Anshei Knesses Hagedolah* (the Men of the Great Assembly). We can only appreciate the gravity of the sin of straying after "the lure of strange nations" when we realize that only here does the Torah mention the terrifying punishment of becoming consumed by our enemies. Even the *tochachos* – the

---

granted certain privileges to Jews and later revoked them. But the total pattern of official, legislated rights being eradicated by formal legislation, as discussed in detail in the article, is a phenomenon uniquely epitomized by Nazi Germany.

portions of the Torah where G-d rebukes His nation for its sins and warns of the terrible consequences of evil — do not allude to such a dire punishment. The “great evils and troubles” which are the direct result of trusting and relying upon the gentile world signify the impetus for the next immediate stage in Jewish history, a unique point in the *teshuvah*-repentance process: *Then shall they declare: it is because my G-d has not been in my midst that these evils have befallen me.*³

☞ The First Steps Toward Teshuvah

When we now carefully study the Torah passages quoted, we will be struck by the Jews’ response to the “great evils and troubles” which befell them. We know that the *viduy* — enumeration of sins — associated with true repentance necessitates the declaration that “I have sinned” in addition to the specifics of the transgression. Here, there seems to be *teshuvah* (repentance); yet, no real admission of wrongdoing has been made. In effect, what we encounter in this passage, unique in the Torah, is a kind of *teshuvah*/non-*teshuvah*, a leaning toward *teshuvah*, yet not quite reaching the point of *teshuvah gemurah*, the complete penitence required by the Torah.

The *Ramban*, in his explication of this passage, grants us the key to this paradox. He explains that it reflects the very first stirrings of *teshuvah* in its nascency. The lowest rung of evil is the disavowal of wrongdoing. Thus, as *Ramban* quotes, “Behold I do judgment with you for saying ‘I have not sinned’ ” (*Yirmiyahu* 2:35), because this is the total rejection of guilt. We know that the essence of *teshuvah* is *viduy*, admission of wrongdoing and enumeration of sins. Yet, the prophet proclaims that punishment

---

3. There are two forms of idolatry: following the gods of strange nations and falling prey to the lure of those nations themselves. We learn from the *Targum* upon the words אֱלֹהֵי גֹבַר הָאָרֶץ which is: טַעֲוֹת עַמִּי אֶרְעָא, that in *Chumash*, what might be taken to be pure idol worship אֱלֹהֵי גֹבַר הָאָרֶץ — in truth refers to the temptation to follow the ways of the nation itself.

Not elaborated upon in the article is the fact that this *Targum* translation is not limited to this passage in *Vayeilech*. The *Targum* in general, except for the phrase אֱלֹהֵי אֲחֵרִים in the Ten Commandments, is אֶרְעָא. Thus, the significance of the *Targum* and the *Rosh Yeshivah’s* interpretation hold true throughout. The phrase in the article, “reflects the sense of the passage,” was used only because the wider ramifications of this *Targum* were not under discussion.

Why indeed is the *Targum* different in the Ten Commandments? The *Rosh Yeshivah* discussed this publicly on another occasion (one evening in the *succah*). The essence of his talk at that time was that since the terrible decree of *galus* was not given until after the occurrence of the *Meraglim* — the spies who

will not come because one has not said, "I have sinned," but because — infinitely worse — one has declared, "I have not sinned." Once the repudiation of innocence has been accomplished, the *teshuvah* process has begun. Even if one has not yet arrived at the positive point of *viduy*, the implicit significance of no longer claiming innocence is that the road to repentance has been cleared and one is ready for formal acceptance of guilt and positive commitment of the future. This, then, is a stage of *teshuvah*, a kind of *teshuvah*-readiness that *Knesses Yisrael* will reach in future days before it achieves total repentance.

This stage of *teshuvah* will come about as a direct result of the "great evils and troubles" which — as we interpreted according to *Onkelos* — come upon them because of their trust in the nations. The effect of the great calamities of those days, far from merely being a punishment for wrongdoing, will be to correct the previously misplaced trust and prepare the way for true *teshuvah*. As we have seen, the "great evils and troubles" did indeed come upon us from those very gentile nations who had gained our confidence and trust.

Thus, there is revealed to us both the chronology and the impetus for the *teshuvah* of *Acharis HaYamim* (the End of Days). The very first step will be reached by *Klal Yisrael* through their very repudiation of their earlier infatuations with gentile ways. In our terms, this is when the Jewish people move toward repentance because of disappointment in the gentiles. This can only come about through promises rescinded, rights revoked, and anticipations aborted. The pain and anguish at the time of these shattered illusions is all too real and tragic; yet the events themselves serve to bring us to the recognition that "it is because

---

misled *Klal Yisrael* concerning the Land of Israel — which was a direct outgrowth of the shattering of the *Luchos* (Tablets of Law), we must distinguish between two completely separate times in Jewish history. At the moment of the giving of the *Luchos*, there was not yet a decree of exile upon the Jewish people. When the Jews heard the first two of the Ten Commandments, they were not yet destined for *galus*. Therefore, the *Targum* on אַחֲרֵי־כֵן אֱלֹהִים אָמְרִים could not refer to the *galus* phenomena and was an exhortation against paganism itself. Only later with the pronouncement that the Jewish people would be "strewn among the nations" (see *Tehillim* 106:23-27, that the decree of Exile came directly from the sin of the *Meraglim*) did the danger of "following the lure of the nations" become an actual threat. Therefore, only in translating the Ten Commandments themselves does the *Targum* refer to literal idol worship. From the moment those first unique *Luchos* lay shattered, our history took a different turn and our concerns became involved with assimilation among people rather than the trepidation of falling into idol worship.

my G-d has not been in my midst that these evils have befallen me." This the Ramban sees as the necessary prerequisite to the final step of *teshuvah* when "they will add to their earlier regret the complete confession and total penitence."

☞ Children of the Violators

Our new understanding of the essence of our era allows us some comprehension of the phenomenon of our "age of *baalei teshuvah* (returnees to Judaism)." It has oft been noted that *teshuvah* seems to "be in the air," and indeed the many movements currently succeeding to an unprecedented degree in bringing Jews closer to Judaism are but a reflection of the fact that the very climate is permeated with a kind of *teshuvah*-readiness. This climate is the result of the disappointment in gentiles, which demolished the first stumbling-block to *teshuvah*, and forced the recognition that "it is because my G-d has not been in my midst" that the awesome events of recent times have occurred. Of course, this is not to say that each individual *baal teshuvah* has experienced a personal disappointment in gentiles. There are characteristics and trends common to an entire epoch that eventually affect each individual in his own way.

I had occasion to elaborate on this point when by a combination of circumstances I found myself in Eretz Yisrael, in the company of a group of extreme leftists on Ben-Gurion's *yahrzeit*. I was asked to say a few words in honor of the day and felt it worthwhile to relate the following to them:

Ben-Gurion often used to tell people that now was not the proper time to resolve the controversy between the religious and the anti-religious. When opportunities arose for resolving such issues, he made sure they were tabled until a future time. Undoubtedly, his reasoning — conscious or subconscious — was that time was on the side of the secularists. The experience of Ben-Gurion's generation was that the number of observant Jews was steadily decreasing, and a Judaism empty of Torah seemed on the ascent.

*In so calculating, Ben-Gurion made a grave error. In that group of leftists, there were representatives of many prewar cities from various types of Jewish communities all over Europe. I asked each of the assembled in turn, "Do you recall a *mechalal Shabbos* — a non-observant Jew — in your city who had a son who became *Shomer Shabbos*?" Each of them answered with the same emphatic "No." Yet, I pointed*

out to them, today there are thousands of baalei teshuvah whose parents knew virtually nothing of their faith. Ben-Gurion in his time seemed to be correct, but he could only calculate chronological time and knew nothing of the eschatological movement of generations. The era of disappointment tore a generation from the clutches of the way for an era of true teshuvah. (אַלְהֵי נִבְרַר הָאָרֶץ) (Targum for טָעוֹת עַמִּי אֶרְעָא)

So much for the first new direction in Jewish history in relation to gentile persecutions.

§ Public Opinion vs. Truth

Before we explore the second of the new directions in detail, it is important to establish a clear distinction between any common approach to world events and *daas Torah*, a Torah view of the world. "Public opinion" and any but the Torah approach is by definition colored by outside forces, subjective considerations and the falsehood of secular perspective.

An example of how public opinion can be molded — indeed, warped — at the whim of powerful individuals can be taken from a study of Russian history textbooks published during the respective reigns of Lenin, Stalin and Khrushchev. During each period, the textbooks hail the then-current leader to the exclusion of all his predecessors, as the savior of Russia and hero of his people. Undoubtedly, "public opinion" during each period, once children's minds had been suitably molded, reflected the thinking and wishes of the state. While more subtle in form, this ability to direct public opinion exists in democratic countries as well. Thus, we already pointed out at the beginning that we must make every effort to free ourselves from the powerful grip of public opinion, and must be ever on our guard that our opinions of the true nature of world events be shaped only by Torah views seen through Torah eyes.

Sadly, even in our own circles, the model for shaping public opinion lies in the hands of the State of Israel. An appropriate example of this dangerous process of selectively "rewriting" history may be found in the extraordinary purging from the public record of all evidence of the culpability of the forerunners of the State in the tragedy of European Jewry, and the substitution in its place of factors inconsequential to the calamity which ultimately occurred.

To cover its own contribution to the final catastrophic

events, those of the State in a position to influence public opinion circulated the notorious canard that *Gedolei Yisrael* were responsible for the destruction of many communities because they did not urge emigration. This charge is, of course, a gross distortion of the truth, and need not be granted more dignity than it deserves by issuing a formal refutation. However, at the same time as the State made certain to include this charge as historical fact in every account of the war years, it successfully sought to omit any mention of its own contribution to the then-impending tragedy. What the State omitted in its own version of history is the second of the above-mentioned new directions in recent Jewish history. It is that phenomenon which we must now examine.

East and West Meet

For centuries, indeed millennia, gentile persecution of Jews took one of two forms, but the two never worked simultaneously. Either Jewry had to contend with the *Yishmael* nations of the East or was persecuted and expelled by the nations of the West. Never in our history did the nations of the Occident join forces with those of the East for the purpose of destroying Jews.

With World War II, this long epoch was brought to a crude and malevolent close. In 1923 Hitler wrote *Mein Kampf* spelling out his belief that the Jewish people should be wiped out. This was read by Haj Amin el-Husseinu, the Grand Mufti of Jerusalem, who joined with Hitler to found one of the most significant alliances of modern times. There is ample documentation that not only did the Mufti visit Hitler and his top aides on a number of occasions, but indeed with Adolph Eichmann he visited the Auschwitz gas chamber incognito to check on its efficiency.*

The extent of the Mufti's influence upon the Nazi forces may be seen in a crucial decision made by Hitler at the height of the war. Railroad trains were much in demand by the Axis, and Hitler's troops badly needed reinforcements in Russia. Yet, soon after he landed in Berlin in November 1941, the Mufti demanded that all available resources be used to annihilate Jews. The choice:

---

* Detailed documentation of the Mufti's activities may be found in Simon Wiesenthal's *Grand Mufti — Agent Extraordinary of the Axis* (who relates that Haj Amin also visited Majdanek); Maurice Pearlman's *Mufti of Jerusalem*; and, most recently (1965), Joseph B. Schechtman's *The Mufti and the Fuehrer* (translator's note, Y.F.).

Juden nach Auschwitz or *Soldaten nach Stalingrad* was to be resolved his way ... Two months later (January 20, 1942) at the Wannsee Conference, the formal decision was made to annihilate all Jews who had survived the ghettos, forced labor, starvation, and disease.⁴

Of course, the Mufti was serving his own perverted fears, which were the influx of millions of Jews into Palestine and the destruction of the Mufti's personal empire. Yet, there can be no doubt that through their symbiotic relationship, Hitler and the Mufti each helped the other accomplish his own evil goal. Eichmann simply wanted to kill Jews; the Mufti wanted to make sure they never reached Palestine. In the end, the "Final Solution" was the same ... At one point, Eichmann even seemed to blame the Mufti for the entire extermination plan, when he declared, "I am a personal friend of the Grand Mufti. We have promised that no European Jew would enter Palestine any more."*

☞ The Mufti's First Step

The Mufti's trip to Berlin was the first ominous step in the joining of the anti-Jews of the East with those of the West to accomplish their diabolic design. This second of the new directions in Jewish history reached a climax of sorts in 1975 when Yassir Arafat, avowed destroyer of the State of Israel, stood before the United Nations, and received a standing ovation by nations of East and West alike.

From the purely secular historical standpoint, there is no connection between the two directions we have discussed. The Moslem world never granted privileges that it later retracted, and

---

* Quoted by Pearlman, pp. 71-72 and Schechtman, p. 158.

---

4. Questions have been raised concerning the Mufti's actual influence upon the Nazis and the degree of his power even among the Arabs. First of all, the article in no way exonerates, by one iota, the culpability of the Germans themselves. The Nazis surely needed no instructions in anti-Semitism nor outside motivation for their evil plans.

Even had the "Final Solution" been implemented without the Mufti's urging, however, there can be no question that in a war which was being inexorably won by the Allies, precious time was lost by the Mufti's machinations behind the scenes to speed up the murderous process. As to the Mufti's influence among the Arabs in the 1930's and early 1940's, a glance at almost any page of Schechtman's or Pearlman's books will be eye opening. As to his prestige among the British, it is enough to quote the British Secretary for the Colonies, who announced at the St. James Conference of February 7, 1939, concerning a thorny issue, "I shall have to consult my Mufti — the Prime Minister" (Schechtman, p. 89).

thus never disappointed the Jews in its midst. What, then, joins the two trends which seem to have coincided so significantly in our generation? A passage from the Torah can give us the answer:

וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל, וַיִּקַּח אֶת מַחְלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אַבְרָהָם
אָחוֹת נְבִיּוֹת עַל נָשָׁיו לֹא לְאִשָּׁה.

And Eisav went unto Yishmael and took Machlas the daughter of Yishmael, Avraham's son, the sister of Nevayos, in addition to his other wives, for a wife (Bereishis 28:9).

Since the actions of the Patriarchs are a sign of what would happen later to the children and every action in *Chumash* is eternally significant, we may learn from this passage that it was inevitable for the forces of Eisav and Yishmael to combine. We are now living in the midst of that pivotal moment in Jewish history.

It should be manifest, however, that until the great public pressures for the establishment of a Jewish State, the Mufti had no interest in the Jews of Warsaw, Budapest, or Vilna. Once the Jews of Europe became a threat to the Mufti because of their imminent influx into the Holy Land, the Mufti in turn became for them the *מְלַאךְ הַמָּוֶת*, the incarnation of the Angel of Death. Years ago, it was still easy to find old residents of Yerushalayim who remembered the cordial relations they had maintained with the Mufti in the years before the impending creation of a Jewish State. Once the looming reality of the State of Israel was before him, the Mufti spared no effort at influencing Hitler to murder as many Jews as possible in the shortest amount of time. This shameful episode, where the founders and early leaders of the State were clearly a factor in the destruction of many Jews, has been completely suppressed and expunged from the record. Thus it is that our children who study the history of that turbulent era are taught the fabrication that *Gedolei Yisrael* share responsibility for the destruction of European Jewry and learn nothing of the guilt of others who are now enshrined as heroes.⁵

---

5. It is painful to be confronted by the accusation of Zionist leaders that our Rabbinical leaders of the previous generation were contributing factors in trapping European Jewry in the Hitler-purgatory in which they perished. They claim that these Torah giants, the selfless leaders of *Klal Yisrael*, counseled their followers not to abandon their homes and traditional surroundings.

Rabbi Hutner has pointed out that, unpleasant as it may be, this is merely an illustration of the pernicious molding of public opinion by those upon whose

We may now return to the original questions. "Is the term *Shoah* acceptable?" The answer is CLEARLY NOT. The word *Shoah* in Hebrew, like "Holocaust" in English, implies an isolated catastrophe, unrelated to anything before or after it, such as an earthquake or tidal wave. As we have seen, this approach is far from the Torah view of Jewish history. The *Churban* of European Jewry is an integral part of our history and we dare not isolate and deprive it of the monumental significance it has for us.

In truth, the isolation of one part of Jewish history from another, the separation of one part of Torah from another, has caused much of the inability to deal with events such as *Churban* Europe. Much of our education has been permeated with the "sunny side of Judaism," resulting from cowardice and failure of will to deal with the misfortunes of *Klal Yisrael*. Yet, here is one of the sources of our uniqueness. We are happy to teach our children of our "chosenness" in *mitzvos* and our closeness to G-d. Yet, at our peril, we ignore the fact that there are three different portions of *tochachah*, rebuke and promise of punishment in the Torah (*Bechukosai*, *Ki Savo*, and *Nitzavim-Vayeilech*). We must learn these parts of the Torah with our children as well as the "sunnier" portions. These portions must become as much a part of the Jewish psyche as the *mitzvos* we strain so hard to imbue. Thus, when a Jewish child — or indeed, adult — hears for the first time of *Yiddishe tzaros* (the suffering of the Jewish People), he will not be shocked by a contradiction to what he has learned, but will see the living proof of the Torah he has absorbed.

---

shoulders a causal relationship to the Hitler-cataclysm has recently been documented, who then found themselves in a position to poison Jewish minds and hearts by indicting our great Rabbinical figures.

Should one ask why we suddenly seem so preoccupied with the causes of this latest catastrophe in Jewish history, and concerning earlier ones (such as Chmelnitzky's pogroms of *Tach V'Tat* — 1648) we offer no such causal relationships, the answer is simple. The *Rosh Yeshivah's* discourse was in no way an exercise in seeking to *place* blame, but to *remove* it from those who deserve better from us. Concerning the terrible events of *Tach V'Tat*, it has never dawned upon a single Jewish mind and is unthinkable to place blame at the doorstep of the *Shach*, the *Taz*, or other *gedolim* of that period. Suddenly, in the twentieth century, it has become fashionable to blame the true Torah *manhigim* (leaders) of the age. This is unprecedented in Jewish history. Never before was the Jewish mind poisoned with distrust of his *gedolim*, thus undermining the entire time-honored edifice of "ask your elders and they will tell you."

Some have commented that there seems to be a lack of *ahavas Yisrael* (love for

Thus we have exposed graphically the mistake of the founders of *Yad Vashem* who felt compelled to find a new term for the destruction of European Jewry because of its proportions and dimensions. Ironically, the artificially contrived term they finally applied empties the *Churban* of its profound meaning and significance. In appropriating a term that signifies isolation and detachment from history, they did not realize that the significance of the Holocaust is precisely in its intricate relationship with what will come after. The pattern of Jewish history throughout the ages is *חורבן, גלות, גאולה*, *Destruction, Exile, Redemption*, and no event requires new categories or definition.⁶ The answers to questions 2 and 3 are therefore obvious and need no further elaboration.

---

the Jewish people) displayed in the article. To be sure, they are correct. For those for whom *ahavas Yisrael* is identified with equanimity towards the undercutting of *kavod gedolim* (honor of great men), the criticism is quite fitting. However, they should be aware that the discourse was not meant for them in the first place.

It should be added that nowhere is there mention of terms such as "punishment" or "guilt" in discussing the trend of trusting in the gentile world until that trust was forever shattered. Of course, there does exist a causal relationship here but not one of sin-retribution. A simple example may be taken from the beginning of the Book of *Shemos*. The Jewish people multiply and fruitfully bear many children, and Pharaoh responds by torturing them with even more arduous labors. A number of levels may be seen to be operating simultaneously. The fact that the Jews are fulfilling the *mitzvah* of "be fruitful and multiply" is a direct cause of Pharaoh's treacherous new work orders. Although there is an obvious cause-and-effect at work here, surely the enslavement is not a punishment for the immediate cause, the fruitfulness ... Cause and effect, yes; sin and punishment, no.

6. Like human beings, words have a *יהוס בריף* — a history, a source, and indeed a genealogy. As stated, the word to be substituted for *Churban* — be it "Holocaust," "*Shoah*" or whatever else — is less important than the fact that the secular establishment (through the agency of *Yad Vashem*) sought a substitute at all. For millennia, Jewish children have grown up knowing of the *Churban Beis Hamikdash*, *Churban Yerusholayim*, *Churban Betar*, among others. Imbued with the concept of *Churban* as an integral part of Jewish history, they were not shaken in their *emunah* — their faith — if they learned of a new *Churban*.

However, the term *Shoah*, which was not coined in the time-forged mint of Torah experience, confronted a new generation with a psychologically devastating quandary. Not only were post-World War II Jews faced with an overwhelming tragedy and destruction; those who interpret events by re-defining them denied the survivors the consolation of being part of a historical continuum by removing these links from the eternal chain, banishing them to the purgatory of free fall. Symptomatic of this attitude is the convening of a special day⁶ as *Yom Hashoah* rather than marking the tragic era along with other national tragedies on *Tishah B'Av*.

Indeed, once the historical pattern was broken, the ground was ready for the insidious seeds of unbelief, blasphemy and "alternatives" to the Torah view. By contrast, "*Churban*" is rooted in that holy terrain where suffering and tragedy lead to *geulah*, redemption.

It should be needless to say at this point that since the *Churban* of European Jewry was a *tochachah* phenomenon, an enactment of the admonishment and rebuke which *Klal Yisrael* carries upon its shoulders as an integral part of being the *Am Hanivchar*, G-d's chosen ones, we have no right to interpret these events as any kind of *specific punishment for specific sins*. The *tochachah* is a built-in aspect of the character of *Klal Yisrael* until *Moshiach* comes and it is visited upon *Klal Yisrael* at the Creator's will and for reasons known and comprehensible *only to Him*. One would have to be a prophet or a Talmudic sage to claim knowledge of the specific reasons for what befell us; anyone on a lesser plane claiming to do so tramples in vain upon the bodies of the *kedoshim* who died *al Kiddush Hashem* and misuses the power to interpret and understand Jewish history.⁷

For other reasons, too, one must be careful of sudden and popular "awakenings" to different aspects of Jewish history, such as "Holocaust Studies." Nachum Goldmann, head of the only international secular Jewish organization not directly

---

7. Perhaps the most basic question in the post-*Churban* Europe era is "What does it mean for us?" From those whose *emunah* is less than totally secure, we receive answers from the extreme of radicals who have created a post-Auschwitz theology — that belief in G-d is no longer possible — to those who claim to have grappled courageously with the "problem" and concluded that it is meaningless to us. From yet others, whose *emunah* is such that they can leave no event untouched by detailed interpretation, we receive specific, painful correlations between sin and punishment: this for that, tit for tat.

As the *Rosh Yeshivah* states, not only is the former unacceptable, so is the latter. While every individual is permitted, even required, to search his personal actions in time of trouble *אם רואה אדם שיסורין באין עליו, יפשפש במעשיו* [If one experiences travail, he should search his deeds (*Berachos* 5)] to ascertain the cause of the Divine displeasure, this concerns each person's relationship with his own soul and his Creator. No mandate has been given any human being in today's times (the era of prophecy and Talmudic sages being over) to recognize, interpret and draw matching lines between sin and punishment.

The ways of Divine retribution are mysterious and operate across gulfs of time and space. To claim to have the keys to such esoteric knowledge is to assert an omniscience which no one can claim today. An example of the inscrutable paths of sin and its consequences is the tragedy of the *asarah harugei malchus* — the Ten Great Sages who perished horrendous martyrs' deaths at the hands of the Roman government (see *Eichah Rabbah* 2:2 and *Sotah* 48b). Our Sages (*Tanchuma Yashan*, *Vayeishev* 2; *Yalkut Mishlei* 929) reveal to us that the death of the Ten was an atonement for the ten sons of Yaakov who participated in the sale of Yoseif. Imagine the possible perversions in understanding the Divine Will if anyone attempted to attribute the deaths of Rabbi Akiva, Rabbi Chanina ben Tradyon and their holy colleagues to specific sins and transgressions, when in reality the Ten Martyrs were deemed by G-d as being *worthy enough* to atone

subservient to the Jewish State, has stated that the weakening of sympathy for the State was the result of a lengthy period of time after the Holocaust having passed and the resultant forgetting by the world at large. Undoubtedly, the State, taking advantage of the arbitrary figure of thirty years, seeks to reawaken interest in what it now termed the *Shoah* to regain some of that lost sympathy of the late 40's and 50's.

This aspect of the current widespread interest in the World War II years should only serve to alert us once more to the often duplicitous sources of public opinion. Of course, this in no way impugns the motives of those who have genuinely dedicated themselves to the study of that epochal time, especially the *she'eiris happleitah* who feel the scars on their own bodies and who cry out in pain to the world not to forget. It does, however, give us an idea of the tremendous pitfalls on the road to a clear understanding of the true patterns of Jewish history. Only through a rededication to sole use of the Torah as guide through the byways of history will we be sure to arrive at the truth we all seek.

---

for those giants of *kedushah*, the שבטי קה, the sons of Yaakov! We, too, dare not set ourselves up as arbiters of the Creator's mysterious ways in dealing with His creatures.

Jewry's status as a special child to our Creator exists across the barriers of time and space, as does his Father, who conducts His affairs with the infinite wisdom which only He possesses. Thus, for *ourselves*, each of us can seize the moment and awaken his own motivation for repentance and self-improvement. For *them* — who, like the Ten Martyrs, died the deaths of holy sacrifices — we can say nothing but *Kaddish* and *Yizkor*. About them, we dare say no more than: "May their memories be a blessing."

יהי זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, שאין זה בגלל עונות, אלא שכך גזר הקב"ה¹¹¹.

ובנדוד¹¹²: השמדת ששה מליון יהודים באכזריות הכי גדולה ונוראה – שואה איומה שלא היתה (ולא תהי' ר"ל) דוגמתה במשך כל הדורות – לא יכולה להיות בתור עונש על עונות, שכן, אפילו השטן עצמו לא יוכל למצוא חשבון עונות בדור ההוא שיהי' בו כדי להצדיק ח"ו עונש ח" מור כזה!

אין לנו שום הסבר וביאור (ע"פ חכמת התורה) כלל וכלל על השואה, כ"א רק ידיעת העובדה ש"כך עלה במחשבה לפני", ואשר "גזירה היא מלפני" [אף ש' בודאי לא באופן של חפץ (פנימיות הרצון) ח"ו, כאמור בתורה, "שכינה מה אומרת קלני מראשי כו", כי אם, ש"ברגע קטן עזבתיך"¹¹⁵], ובודאי ובודאי לא ההסבר דעונש על עונות¹¹⁶.

114) ראה שמור"ר פ"ה, כב: "וישב משה אל ה' ויאמר ה' למה הרעותה לעם הזה... כך אמר (משה) לפני הקב"ה, נטלתי ספר בראשית וקראתי בו וראיתי מעשיהו של דור המבול היאך גזונו מדת הדין היתה, ומעשה דור הפלגה... היאך גזונו ומדת הדין היתה, העם הזה מה עשו שנשתעבדו מכל הדורות שעברו".

115) ישעי' נד, ז.

116) להעיר ממ"ש אדהאמ"צ בשער התשובה (ה, א) ש"האר"י ז"ל... אמר בפירושו שבזמנו דווקא בטלו השמדות שהי' בכל משך הזמן הזה ערך ת"ק שנה (משנת גזרת תתנ"ו שבימי רש"י עד גירוש פורטגאל בזמן רנ"ב), וכל אותן שקידשו השם אלפים ורבבות בכל דור כמבואר בס' שבט יהודה מכל פרטי השמדות שהי' בכל שנה בזמן ת"ק שנה הנ"ל... הכל הי' מנשמות שהיו בזמן בית ראשון, שהיו אנשים גדולים... נשמות גבוהות, והיו עובדים את ה'... רק בעון פלילי דע"ז דבקו בו, ולא הי' לכל הדורות הללו... עלי' ותיקון עד בזמן הפלסופים שבזמן רש"י והרמב"ם עד האר"י ז"ל, דלפי שהיו מוסיפים יניקה לע"ז כתרין דקליפה

בחרתנו מכל העמים, ומוסיף הקב"ה בגערותו על השטן – "הלא זה אוד מוצל מאש", כלומר¹⁰⁸ לא נשתייר מישראל כי אם מעט, כאוד שניצל משריפה, ואתה בא לקטרג עליהם שאשחיתם"!! ...

ובנוגע לעניננו:

דורנו זה, שארית הפליטה מהשואה שבה נהרגו על קידוש השם ששה מליון יהודים השם יקום דמם, הוא בבחינת "אוד מוצל מאש", כאוד שניצל משריפה¹⁰⁹. ו- חלילה וחס לקטרג עליהם, ועאכו"כ בקט- רוג חמור, שהנהגתם עלולה להביא שואה נוספת, ר"ל היל"ת, "לא תקום פעמיים צרה"¹⁰⁹.

דבר זה חמור שבעתיים – כשהקטרוג על דורנו זה, "אוד מוצל מאש", נעשה תוך כדי חילול כבודם של הקדושים שנהרגו על קידוש השם, ע"י הצדקת השואה בכך שנתמלאה הסאה של העונות.

ובהקדמה:

ישנם ענינים בלתי-רצויים שאינם באים בתור עונש על עונות, כי אם, מפני שכך גזר הקב"ה, ללא טעם והסברה כלל בשכל וחכמת התורה. ובלשון חז"ל (בנוגע להריגתו של רבי עקיבא שסרקו בשרו במסרקות של ברזל, ועד"ז כל עשרה הרוגי מלכות) "שתוק כך עלה במחשבה לפני¹¹⁰", גזירה היא מלפני¹¹¹ (ולא נאמר על זה "מי חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא"¹¹²). ואבוהון דכולהו – גזירת ברית בין הבתרים, כמ"ש¹¹³ "ידוע תדע כי גר

108) פי' מהר"י קרא עה"פ.

109) ל' הכ' – נחום א, ט (וראה לקר"ש חכ"ג ע' 306 הערה 55. וש"נ).

110) מנחות כט, ב.

111) גוסס הפיוט בסדר העבודה דתפלת יוהכ"פ.

112) ברכות ה, ב.

113) לך לך טו, יג.

בכיו"ב „אין כל ברי' יכולה לעמוד במחי-
צתן"123.

ומושלל מלהשתמש בשואה בתור ה-
פחדה בנוגע לעונש על עונות, וכפרט בנו-
גע לדורנו זה, „אוד מוצל מאש", שארית
הפליטה מהשואה הנוראה, אשר, בהנהגתו
בחיים ע"פ הוראת תורת-חיים ממשיך
בדרך החיים של דור הקדושים לאורך
ימים ושנים טובות, בבחינת „זרעו בחיים
אף הוא בחיים".

ובודאי שדברי שטנה אלה לא יעשו
שום רושם כלל וכלל, ויקויים המשך ה-
כתוב: „ראה העברתי מעליך עונך והלבש
אותך מחלצות . . וישימו הצניף הטהור על
ראשו"124, ובהמשך הענין: „וישב המלאך
הדובר בי ויעירני . . ויאמר אלי מה אתה
רואה ואומר ראיתי והנה מגורת זהב כולה
וגו"125 – שרואים בפועל ובגלוי שלימות
מעלתם כולה של בני כולם126 שמאירים
ב„גר מצוה ותורה אור"127.

ח. ויש לקשר האמור לעיל עם ענין
שהזמן גרמא (נוסף על הקשר והשייכות
לפרשת השבוע) – עשרה בטבת:

„בחודש העשירי בעשור לחודש . .
סמך מלך בבל אל ירושלים"128, ובלשון
הרמב"ם129: „עשירי בטבת שבו סמך מלך

(123) ולהעיר ממ"ש במגיד מישרים (ר"פ תצוה)
שהבית-יוסף ה' ראוי לזכות למסור נפשו על קידוש
השם, אלא שבגלל סיבה נענש ולא זכה לכך (וראה
בארוכה לקו"ש חכ"א ע' 176 ובהערות שם). וראה
יונת אלם פכ"ב: „כל הצדיקים המתים צריכים
להתמרק בנהר דינור, חוץ מן הנהרגין על קדושת
השם".

(124) זכרי' ג, ד"ה.

(125) שם ד, א ואלך.

(126) ראה בארוכה לקו"ת ר"פ בהעלותך.

ובכ"מ.

(127) משלי ו, כג.

(128) יחזקאל כד, א-ב.

(129) הל' תעניות פ"ה ה"ב.

ואדרבה: כל אלה שנהרגו בשואה הם
קדושים (כפי שנקראים בפי כל ישראל)
כיון שנהרגו על קדושת השם¹¹¹ (בגלל
היותם יהודים)¹¹¹, והשם ינקום דמם (כפי
שמוסיף כל יהודי שמזכיר קרבנות השו-
אה), ובנוסח התפלה ד, „אב הרחמים": „קה-
לות הקודש שמסרו נפשם על קדושת השם
. . וינקום נקמת דם עבדיו השפוך, ככתוב
בתורת משה . . כי דם עבדיו יקום . . וב-
כתבי הקודש נאמר . . יודע בגוים לעינינו
נקמת דם עבדיך השפוך", היינו, שהקב"ה
מעיד עליהם שהם „עבדיו"119 (שמציאותו
של העבד היא מציאות האדון¹²⁰), ומבטיח
ש „ינקום נקמת דם עבדיו השפוך", כיון
ששפיכת דמם הוא היפך חפצו . . .

ועד כדי כך גדלה מעלתם מצד הרי-
גתם על קדושת השם [אפילו לולי עבו-
דתם בקיום התומ"צ¹²¹, ועאכו"כ בהוספה
על גודל מעלתם בקיום התומ"צ, שהרי
(בעיקר) מסלתה ומשמנה של היהדות ה-
תורנית ניספו בשואה] – ע"ד מרז"ל¹²²

ע"כ התיקון ה' במס"ג על קה"ש באמונה פשוטה
שהיא נגד סברת שכל האנושי . . אך בזמן האר"י
ז"ל שה' מבחי' התיקון ונגלה אליו חכמת הקבלה
האמיתית, בטלו השמדות ולא יה' עוד. ומכאן
הוכחה נוספת (באם יש צורך) שההשמדות דהשואה
הר"ע בפ"ע, שאינו בגדר עונש ותיקון, ככפנים.

(117) ראה יל"ש תהלים רמז תשא: „אליך ה'
נפשי אשא, זה דורו של שמד שנתמשכנו על קדושת
השם".

(118) ראה שו"ת חת"ס יו"ד סש"ג. אה"ע ח"ב
סקל"ב. ועוד.

(119) ראה סנהדרין מז, סע"א: „באו גוים
בנחלתך גו' נתנו גבלת עבדיך מאכל לעוף השמים
בשר חסידך לחיתו ארץ, מאי עבדיך ומאי חסידך . .
חסידך ממש, עבדיך הנך דמחייבי דינא דמעיקרא,
וכיון דאיקטול קרי להו עבדיך" (וראה רמ"א יו"ד
טו"ס שעו, ובנו"כ שם). וראה גם אגרת השמד שם.

(120) ראה קידושין כג, ב. ובפי' הרשב"א שם.

(121) ראה הערה הקודמת.

(122) פסחים נ, א. וש"י.

Letter from the Lubavitcher Rebbe

Why Did G-d Allow the Holocaust?

By the Grace of G-d

23 Shevat, 5744

[January 28, 1984]

Brooklyn, N.Y.

Greeting and Blessing

This is in reply to your letter of January 23, 1984, in which you write that you were born in a DP camp in Germany, a child of parents who survived the Holocaust, and you ask why G-d permitted the Holocaust to take place, etc.

No doubt you know that there is substantial literature dealing with this terrible tragedy, and a letter is hardly the medium to deal adequately with the question. However, since you have written to me, I must give you some answer, Hence, the following thoughts.

Jews—including you and me—are “believers, the children of believers,” our Sages declare. Deep in one’s heart every Jew believes there is a G-d Who is the Creator and Master of the world, and that the world has a purpose. Any thinking person who contemplates the solar system, for example, or the complexities of an atom, must come to the conclusion and conviction that our universe did not come about by some “freak accident.” Wherever you turn, you see design and purpose.

It follows that a human being “also” has a purpose, certainly where millions of human beings are concerned.

Since the Creator created the world with a purpose, it is also logical to assume that He wished the purpose to be realized, and therefore, would reveal to the only “creature” on earth who has an

intelligence to understand such matters, namely, humankind, what this purpose is, and how to go about realizing it. This, indeed, is the ultimate purpose of every human being, namely, to do his or her share in the realization of the Divine design and purpose of Creation. It is also common sense that without such “Divine revelation,” a human being would not, of his own accord, have what exactly is that purpose and how to achieve it, any more than a minuscule part or component in a highly complex system could comprehend the whole system, much less the creator of the system.

The illustration often given in this connection is the case of an infant, whose lack of ability to understand an intricate theory of a mature scientist would not surprise anyone, although both the infant and the scientist are created beings, and the difference between them is only relative, in terms of age and knowledge, etc. Indeed, it is possible that the infant may some day surpass the scientist in knowledge and insight. Should it, then, be surprising that a created human being cannot understand the ways of the Creator?

It is also understandable that since every person has a G-d-given purpose in life, he or she is provided with the capacity to carry out that purpose fully.

A further important point to remember is that since G-d created everything with a purpose, there is nothing lacking or superfluous in the world. This includes also the human capacity.

It follows that a person’s capacity in terms of knowledge, time, energy, etc., must fully be applied to carrying out his, or her, purpose in life. If any of these resources is diverted to something that is extraneous to carrying out the Divine purpose, it would not only be misused and wasteful, but would detract to that extent from the real purpose.

In the Torah, called *Toras Chaim* (“instruction of living”), G-d has revealed what the purpose of Creation is, and provided all the knowledge necessary for a human being, particularly a Jew, to carry it out in life. Having designated the Jewish people as a “Kingdom of Kohanim [priests] and a holy nation,” a Jew is required to live up to all the Divine precepts in the Torah. Gentiles are required to keep only the Seven Basic Moral Laws—the so-called Seven Noachide Laws with all their

ramifications—which must be the basis of any and every human society, if it is to be human in accordance with the will and design of the Creator.

One of the basic elements of the Divine Design, as revealed in the Torah, is that G-d desires it to be carried out by choice and not out of compulsion. Every human being has, therefore, the free will to live in accordance with G-d's Will, or in defiance of it.

With all the above in mind, let us return to your question, which is one that has been on the minds of many: Why did G-d permit the Holocaust?

The only answer we can give is: only G-d knows.

However, the very fact that there is no answer to this question is, in itself, proof that one is not required to know the answer, or understand it, in order to fulfill one's purpose in life. Despite the lack of satisfactory answer to the awesome and tremendous "Why?"—one can, and must, carry on a meaningful and productive life, promote justice and kindness in one's surroundings, and indeed, help create a world where there should be no room for any holocaust, or for any kind of man's inhumanity to man.

As a matter of fact, in the above there is an answer to an unspoken question: "What should my reaction be?" The answer to this question is certain: It must be seen as a challenge to every Jew—because Jews were the principal victims of the Holocaust—a challenge that should be met head-on, with all resolve and determination, namely, that regardless how long it will take the world to repent for the Holocaust and make the world a fitting place to live in for all human beings—I, for one, will not slacken in my determination to carry out my purpose in life, which is to serve G-d, wholeheartedly and with joy, and make this world a fitting abode—not only for humans, but also for the Shechina, the Divine Presence itself.

Of course, much more could be said on the subject, but why dwell on such a painful matter, when there is so much good to be done?

With blessing,

P.S. Needless to say, the above may be accepted intellectually, and it may ease the mind, but it cannot assuage the pain and upheaval, especially of one who has been directly victimized by the Holocaust.

Thus, in this day and age of rampant suspicion, etc., especially when one is not known personally, one may perhaps say—"Well, it is easy for one who is not emotionally involved to give an 'intellectual' explanation . . ."

So, I ought perhaps, to add that I, too, lost in the Holocaust very close and dear relatives such as a grandmother, brother, cousins and others (G-d should avenge their blood). But, life according to G-d's command must go on, and the sign of life is in growth and creativity.

רמב"ם ריש הלכות תעניות

מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו.

ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב עונותיכם הטו וגו', וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם.

אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי, כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי.

משך חכמה פרשת בחקתי פרק כו פסוק מד

ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני ה' א - לקיהם. הענין הוא, שנתבונן קצת בדרכי ההשגחה העליונה קצת מה שיוכל להבין. וזה, כי כאשר גזרה החכמה העליונה אשר ישראל יתנוודדו בארצות, שנים רבות מאוד מאוד, עד זמן אשר חקקה המטרה הא - לקית, אשר לבא לפומא לא גליא, חשבה אופנים ותחבולות אשר ישראל יתקיימו לגוי ולא יתבוללו בעמים. והעירה על זה גדולי האומה לעשות בזה גדרים סייגים, אשר האומה תתקיים בשאון גלי הים ולא תטבע במצולות הסער השוטף ברוח אמיץ וכביר. והנה הראשון המורה דרך ומלמד ראשי האומה הוא אבינו הזקן יעקב, אשר ראה את אשר יקרה אותנו באחרית הימים, חשב אשר אם יהיה שבעים איש בגוי חזק ואמיץ כמצרים מלפנים, הלא יתבוללו ויתבטלו אחד ברבבות רבה. חשב תחבולה ועצה, אשר בניו יהיו מצויינים שם בבגדיהם ובשמותם. ולכן היו ישראל לגוי בפני עצמו. ואם היה יעקב, אבי כל שבטי ישראל, קבור שם, הלא היו מתיאשים מארץ כנען והיו משתקעים במצרים ומחשיבים אותה לארץ מולדתם, והיה בטל יעוד האלקי עליהם, כי לא יהיה זרע אברהם רק חלק אחד מעם מצרים. לכן צוה בכל עוז לקבור אותו בארץ כנען (בראשית מז, כט - לא), וידעו כי אבות האומה ויחוסה הוא בארץ כנען [שכאשר ידעו מעלתו, היו משתוקקים לקבורו וחשבוהו כאשר הוא למזבח, כמו שאמרו מה מזבח מכפר וכו'. ועיין במדרש שלא יעשו אותו עבודה זרה, יעויין שם].

ובזה נקבע בנפש בניו קישור טבעי להשתוקק אל ארץ אבותיהם ולחשוב עצמם כגרים. וזה (דברים כו, ה) "ויגר שם" - מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע אלא לגור שם (ספרי שם). פירוש, מלמד לדורות בכל גלות וגלות ההנהגה, שידעו שלא ירדו להשתקע רק לגור עד בוא קץ הימין, ויהיו נחשבים בעיני עצמם לא כאזרחים. וכן צוה יוסף (בראשית נ, כה) "פקד יפקד (א - להים אתכם, והעליתם את עצמותי מזה)". וכן כל השבטים, שבזה הניחו שורש גדול בלבב ישראל. ולכן (שמות א, יב) "ויקוצו מפני בני ישראל" - שהיו נחשבים בעיניהם כקוצים (סוטה יא, א) - שכמו שהקוץ אינו נסבך ועושה שרשים בשאר נטעים ואילנות, כן היו נחשבים ישראל, שלא דימו את עצמם למצרים והיו נפרדים בתכונותיהם ובהרגשתם, עד כי היו בעיני המצרי כקוץ. ומזה למדו גדולי האומה - ובראשם עזרא ואנשי כנסת הגדולה - שגדרו וסייגו האומה בי"ח דבר, להיבדל מן הגויים בכל דרכיהם, שידעו ישראל כי הוא אכסנאי וגר בארץ נכריה, והוא כשתילי זיתים שאינו מתערב עם הרכבה אחרת. ולכן אמרו בירושלמי שאפילו אליהו אינו יכול לבטל. פירוש, כל זמן שלא בא הגואל ויפסק שעבוד מלכיות, אפילו בא המבשר ואמר כי תיכף יבא, לא יבטלו, שהם הם הדברים המקיימים להאומה בגולה, ומזכירים אותו שהוא ישראל והוא בארץ לא לו.

והנה מעת היות ישראל בגויים, ברבות השנים, אשר לא האמינו כל יושבי תבל כי יתקיימו באופן נפלא אשר לא ישער מחשבת אדם משכיל, היודע קורות הימים והמצולות אשר שטפו באלפי שנים על עם

המעט והרפה כח וחדל אוניום [אשר זה לבד גם כן מופת נפלא וגדול על קיום האומה למטרה נשגבה א - לקית, אשר נתנבאו עליה הקדמונים]. הנה דרך ההשגחה כי ינחו משך שנים קרוב למאה או מאתיים. ואחר זה יקום רוח סערה, ויפוז המון גליו, וכלה יבלה יהרוס ישטוף לא יחמול, עד כי נפזרים בדודים, ירוצו יברחו למקום רחוק, ושם יתאחדו, יהיו לגוי, יוגדל תורתם, חכמתם יעשו חיל, עד כי ישכח היותו גר בארץ נכריה, יחשוב כי זה מקום מחצבתו, בל יצפה לישועת ה' הרוחניות בזמן המיועד. שם יבא רוח סערה עוד יותר חזק, יזכיר אותו בקול סואן ברעש - "יהודי אתה ומי שמך לאיש, לך לך אל ארץ אשר לא ידעת!"

ככה יחליף מצב הישראלי וקיומו בעמים, כאשר עין המשכיל יראה בספר דברי הימים. וזה לשתי סיבות: לקיום הדת האמיתי וטהרתו, ולקיום האומה. כי כאשר ינוח ישראל בעמים יפריח ויגדל תורתו ופולו, ובניו יעשו חיל, יתגדרו נגד אבותיהם, כי ככה חפץ האדם אשר האחרון יחדש יוסיף אומץ מה שהיה נעלם מדור הישן. וזה בחכמות האנושית, אשר מקורן מחצבת שכל האנושי והנסיון, בזה יתגדרו האחרונים יוסיפו אומץ, כאשר עינינו רואות בכל דור. לא כן הדת הא - לוקי הניתן מן השמים, ומקורו לא על ארץ חוצב. הלא אם היה בארץ ישראל מלפנים, הלא היה להם להתגדר בתיקון האומה כל אחד לפי דורו - בית דין הגדול היה יכול לבטל את דברי בית דין הקודם. ומה שנדרש ב - י"ג מידות, אף בית דין קטן היה יכול להראות אופן הישר בעיניהם. וראה ביום הכיפורים לענין שעורים מה שאמרו, שבדיני נפשות הוא כל אחד כפי הסכם חכמי דורו איזה שעור קצוב, יעוין שם. ומלבד זה היה תמיד הופעה א - לקית רוחנית, מלבד מקדש ראשון, ששרה עליהם הרוח, והיו נביאים ובני נביאים, ואסיפת בעלי חכמה והטהרה המוכשרים לזה, כאשר כתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה, והיה אורים ותומים. אף במקדש שני אמרו ששם שואבים רוח הקודש, והיה גלוי אור א - לקי תמיד חופף, אשר לא ידעו הדור מלפנים. ומההנהגה של האומה בענינים הזמניים, כאשר היה המשפט מסור להם לדון להוראת שעה, שהשעה היה צריכה לך.

לא כן בגולה, שנתמעט הקיבוץ והאסיפה בלימוד התורה, שמטעם זה אין רשות לשום בית דין לחדש דבר, כמו שכתב הרמב"ם בהקדמתו לספר משנה תורה, ואין שום חוזה ונביא, ומחיצה של ברזל מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים. כך היה דרכה של האומה, שכאשר יכנסו לארץ נכריה, יהיו אינם בני תורה, כאשר נדלדלו מן הצרות והגזירות והגירוש, ואח"כ יתעורר בהם רוח א - לקי השואף במ השיבם למקור חוצבו מחצבת קדשם, ילמדו, ירביצו תורה, יעשו נפלאות, עד כי יעמוד קרן התורה על רומו ושיאו. הלא אין ביד הדור להוסיף מה, להתגדר נגד אבותם! מה יעשה חפץ האדם העשוי להתגדר ולחדש? יבקר ברעיון כוזב את אשר הנחילו אבותינו, ישער חדשות בשכוח מה היה לאומתו בהתנוודדו בים התלאות, ויהיה מה. עוד מעט ישוב לאמר "שקר נחלו אבותינו", והישראלי בכלל ישכח מחצבתו ויחשב לאזרח רענן. יעזוב לימודי דתו, ללמוד לשונות לא לו, יליף מקלקלתא ולא יליף מתקנא, יחשוב כי ברלין היא

ירושלים, וכמקולקלים שבהם עשיתם כמתוקנים לא עשיתם. "ואל תשמח ישראל אל גיל כעמים" (הושע ט, א.)

אז יבוא רוח סועה וסער, יעקור אותו מגזעו יניחהו לגוי מרחוק אשר לא למד לשונו, ידע כי הוא גר, לשונו שפת קדשנו, ולשונות זרים כלבוש יחלוף, ומחצבתו הוא גזע ישראל, ותנחומיו ניחומי נביאי ה', אשר ניבאו על גזע ישי באחרית הימים. ובטלטולו ישכח תורתו, עומקה ופלפולה, ושם ינוח מעט, יתעורר ברגש קודש, ובניו יוסיפו אומץ, ובחוריו יעשו חיל בתורת ה', יתגדרו לפשט תורה בזה הגבול, אשר כבר נשכחה, ובזה יתקיים ויחזק אומץ. כה דרך ישראל מיום היותו מתנווד - פוק חזי אמירות דברים בספר אור זרוע סוף הלכות תפילה בתשובה מר"א מביהם ז"ל מעמד האומה בארצות פר"א, יעויין שם!

וזה "לא מאסתי" - מיאוס הוא על שפלות האומה בתורה והשכלה הרוחנית המופעת מתורתנו הכתובה והמסורה. "לא געלתי" - הוא על גיעול ופליטה ממקום למקום. "לכלותם" - הוא על הגלות שזה גיעול וכליון חרוץ להאומה. "להפר בריתי אתם" - הוא על שכחות התורה. רק "כי אני ה' א - לקיכם", רצונו לומר, שהגיעול והמיאוס הוא סיבה שאני ה' א - לקיכם. אבל לא מיאוס וגיעול מוחלטת "לכלותם ולהפר בריתי אתם" חלילה. שעל ידי זה יתגדל שמו ויתקיים גוי זרע אברהם, זרע אמונים, ראוי ועומד לקבל המטרה האלקית, אשר יקרא ה' לנו באחרית הימים בהיות ישראל גוי אחד בארץ, והיה ה' אחד ושמו אחד. ויש לנו בזה דברים רבים ואכמ"ל.

וזה לדעתי ביאור הגמרא ריש פסחים: וכאור בוקר בעולם הזה יזרח שמש לצדיקים לעתיד לבא, אשר רש"י ור"ת נדחקו בה. ולפי זה כך פירושה, דכמו דאילת השחר שהוא קופץ כאיל, ומרגע לרגע יפול אור יותר בהיר ויש הוספה בהאור, כן יזרח שמש לצדיקים לעתיד לבא. שזריחת השמש בעולם הזה על אופן אחד, מה שאין כן לעתיד לבא יהיה תמיד הופעה חדשה והשגות גדולות מרגע לרגע, במה שידעון מה שלא ידעו בידיעת השי"ת. ויתוסף להם הוספה והארה בכבודו יתברך מעת לעת, וכמו שאמר (תהלים פד, ח) "ילכו מחיל אל חיל", שלא יהיה לתלמיד חכם מנוחה בעולם הבא, כך שיהיו רצים בהשגה ובהארת אור א - לקי בלי הפסק. ובזה הפרט יהיה כאור בוקר, שהדמיון הוא בהוספת האור ומרוצתו המתגדלת מרגע לרגע ואינו עומד על תכונה אחת. בינה זה!

To see Reb Elchonon Wasserman on the Tarbut schools [click here](#)

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ עמוד ב

ר' אלעזר בר' שמעון אומר: לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו, עשה מצוה אחת - אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות, עבר עבירה אחת - אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה, שנאמר: וחוטא אחד כו', בשביל חטא יחידי שעשה זה - אבד ממנו ומכל העולם טובה הרבה.

רש"י בראשית פרשת בראשית - נח פרק ו פסוק יג

קץ כל בשר - כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה, אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים:

רש"י שמות פרשת בא פרק יב פסוק כב

ואתם לא תצאו וגו' - מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע, ולילה רשות למחבלים הוא, שנאמר (תהלים קד כ) בו תרמוש כל חיתו יער:

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף צב עמוד א

אמר ליה רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרי אינשי: בהדי הוצא לקי כרבא? א"ל, דכתיב: למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי נאם ה'. אמר ליה: את אמרת מהתם, ואנא אמינא מהכא: עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ס עמוד ב

אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר, וכן תנא משמיה דרבי עקיבא: לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד. כי הא, דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא, מטא לההיא מתא, בעא אושפיזא לא יהבי ליה. אמר: כל דעביד רחמנא לטב. אזל ובת בדברא, והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא. אתא זיקא כבייה לשרגא, אתא שונרא אכליה לתרנגולא, אתא אריה אכלא לחמרא. אמר: כל דעביד רחמנא לטב. ביה בליליא אתא גייסא, שבייה למתא. אמר להו: לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל לטובה

חפץ חיים - שמירת הלשון חלק א שער התבונה פרק יז

בו יבואר שהמעניש חברו, לא ינקה אם גם הוא אינו נקי מעון זה

גם יתבונן האדם וידע, שבעת שהוא מספר לשה"ר על חברו, גם למעלה מזכירין המלאכים את עונותיו, כמו שכתב הרוקח בספרו, וכן איתא ג"כ באגדת משלי.

גם צריך לחקוק בנפשו את מה שכתב בסמ"ק בסימן רפ"ג בשם ריב"א, דאפילו אלו שמצוה להורגן, כמו הרודף אחר הזכור ואחר נערה המאורסה ואחר חבירו להורגו, זה שהורגן צריך להיזהר אח"כ מאבק שלהם. כי אם ח"ו יכשל ההורגם בעבירה כיוצא בהם, יחשב לו אותו הנהרג לדם נקי. וראיה מיהוא שנענש בדמי בית אחאב, אף על פי שצוה לו הנביא בשם ה' להורגם, לפי שנכשל בעברה של בית אחאב עכ"ל.

ואף שטובה גדולה עשה בישראל, שאחאב עבד את הבעל והעגלים, ויהוא השמיד את הבעל מישראל וישימם למוחראות כמ"ש בקרא, וגם במה שהרג את בית אחאב מצא חן בעיני ה', וניתנה לו עבור זה מלוכה עד ארבעה דורות כמ"ש בקרא. ועבודת העגלים שעבד יהוא אח"כ בשגגה היה (כמ"ש בסנהדרין בדף ק"ב יהוא צדיקא רבא הוה אך שחותמו של אחיה השלוני ראה וטעה) ואעפ"כ כיון שנשאר עדיין אצלו מהעון של אחאב נענש, כמ"ש בתחילת הושע ופקדתי את דמי יזרעאל (פי' של בית אחאב שהרג ביזרעאל) על בית יהוא.

ומדבריו של הסמ"ק נלמד דהוא הדין לכל כיוצא בהם, בין אדם לחבירו. אם אחד יעניש חבירו באיזה דבר של עונש, בהכאה, או בהלבנת פנים, או בספור לשה"ר עליו, אפילו אם בזה היה הדין עם המלבין והמספר, אעפ"כ ידע בנפשו שאם הוא עבר ג"כ מכבר על זה הענין גופא, או שיעבור לבסוף על זה, יחשב ממילא צערו של זה האיש שהלבין פניו או שספר לשה"ר עליו לדם נקי, ועונש יענש עליו כמו על האדם השלם בתורת ה' ובמצותיו.

והנה עי"ז ימלא המספר לשה"ר על חברו, או המצערו בכל מיני צער, ברתת וזיע. כי כאשר יתבונן היטיב ימצא, שזה מקרוב עבר בעצמו ג"כ בזה הענין גופא, או בענינים אחרים כיוצא בזה. ואפילו אם בדק היטב בנפשו ולא מצא, אעפ"כ ידע בנפשו שמעתה אחר הספור, אם יעבור על זה, תכף יפקד עליו למפרע העון למעלה במה שדיבר בזה על חבירו.

וזה הענין נזכר ביבמות (ק"ה ב) בר' חייא ור' שמעון בר רבי, דהוו יתבי וכו' אתא ר' ישמעאל ברבי יוסי לגבייהו וכו' אדהכי אתא רבי למתיבתא [למדרש ואבעי כל חד למיתב אדוכתיה] אינהו דהוו קלילי עולו יתיבו בדוכתייהו, ר' ישמעאל ברבי יוסי אגב יוקריה הוה מפסע ואזיל (מפני שהיה בעל בשר הולך לאט) אמר ליה אבדן, מי הוא זה שמפסיע על ראשי עם קדוש, אמר ליה אני ישמעאל ברבי יוסי שבאתי ללמוד תורה מרבי, אמר ליה וכי אתה הגון ללמוד תורה מרבי, אמר ליה וכי משה היה ראוי ללמוד תורה מפי הגבורה. אמר ליה וכי משה אתה, אמר ליה וכי רבך אלקים הוא וכו'. אדהכי אתיא יבמה לקמיה דרבי למחלץ, אמר ליה רבי לאבדן פוק בדקה (פי' היה מצוה לבדקה אם הביאה ב' שערות כדי שתוכל לחלוץ) לבתר דנפיק אמר ליה ר' ישמעאל ברבי יוסי כך אמר אבא, איש כתיב בפרשה אבל אשה בין גדולה ובין קטנה. אמר ליה רבי לאבדן תיב אדוכתיך לא צריכת כבר הורה זקן. הוה קמפסע אבדן ואתי, אמר ליה ר' ישמעאל ברבי יוסי, מי שצריך לו עם קדוש יפסע על ראשי עם קדוש מי שאין צריך לו עם קדוש איך יפסע על ראשי עם קדוש. אמר ליה רבי לאבדן קום בדוכתיך. תנא באותה שעה נצטרע אבדן (שעונשו של לשה"ר נגעים), וטבעו שני בניו, ומיאנו שתי כלותיו.

והנה לכאורה מה סיבב ה' שאדהכי אתיא יבמה וכו' אלא שזה הוא הדברים שאמרנו, דהנה אבדן גינה מתחלה לר' ישמעאל בר' יוסי על שפסע על ראשי עם קדוש. והנה אף שבוודאי אין הדין עמו במה שאמר וכי הגון אתה וכו' דזה הוא אונאת דברים ממש, אעפ"כ לא היה מקום לתפוס בזה כל כך לאבדן עד

שיענש על זה בעונש הצרעת, אם עיקר כוונתו היתה בשביל קנאת האמת, אף שטעה במאמר זה, ועל כן ניסוהו תכף מלמעלה, ואדהכי אתיא ההיא יבמה וכו' והוצרך אבדן לצאת, ובתוך כך הורה ר' ישמעאל בר' יוסי וכו', כבר הורה זקן וכו', הוה קמפסע אבדן ואתי וכו' תנא באותה וכו'. פירוש כיון שגם הוא אין נזהר בזה, על כן נענש למפרע על מה שגינה לר' ישמעאל בר' יוסי. גם הראוהו שלא כדין אמר לר' ישמעאל וכי הגון אתה ללמוד תורה מרבי, שהרי הכריע בדבריו לשיטת רבי שהיה סבור מתחלה דלחליצה בעינן גדולה. ועל כן נענש בעונש הצרעת. וגם טבעו שני בניו, כי כידוע עונש הטביעה ועונש אסכרה הוא עונש אחד (כדאמרינן בכתובות דף ל" או טובע בנהר או מת בסרוני), וידוע שעבור לשה"ר הוא מיתת אסכרה כדאמרינן בשבת (דף ל"ג א) עיין שם.

כלל הדברים, יראה האדם להרגיל את עצמו במדותיו, שיהיה מן הטובים ולא מן הרעים. וממידת הטובים לעזור לחברו בכל יכולתו, ולחפות על חסרונותיו, כמו על חסרון עצמו. ואם יראה שיש על חברו כעס מאיזה אדם יסלקו ממנו בטענות ואמתלאות, וזו היא חכמה וגבורה באמת. והרעים עושים כל זה להפך ממש, שמרע לחברו ושמח במפלתו, ומגלה חסרונותיו השגגות ועושה אותן לזדונות לעין כל, ומעורר מדנים בין בני אדם, ומשסה אחד על חברו, ומהלל את נפשו שעשה בזה חכמה וגבורה. ובאמת לא כן הוא, וכדאיתא במדרש שוחר טוב (פ' נ"ב) שמיירי שם בדואג שאמר לשה"ר לפני שאול על דוד ואחימלך, וז"ל: בפסוק מה תתהלל ברעה הגבור, אמר לו דוד וזו גבורה היא שרואה אדם את חברו על פי הבור ודוחפו לבור, ורואה אותו על ראש הגג ודוחפו, זו גבורה היא. אלא אימתי הוא גבור, בשעה שיבוא חברו ליפול ואוחזו בידו שלא יפול, וכן מי שרואה חברו שנפל לבור ומעלהו. ואתה ראית שאול כועס עלי והטלת מים על איברי, כך אדם עושה עכ"ל.

וראה את גודל השנאה שיש על הרעים, דמלבד שנדחים משולחן מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, כמו שכתוב צדיק אתה ה' לא יגור במגורך רע. אפילו בעת שהנביאים והחסידים מבקשים רחמים על ישראל להטיב להם, אינם רוצים לבקש כלל על הרעים, ואדרבה פורטים בתפלתם בדרך רמז שאינם מבקשים כלל על הרעים, כמו דכתיב הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם.

ומה מאוד צריך האדם להזהר שלא יהיה שמח במפלת חברו ובבזיונו, וכמו שכתוב בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו וגו'. והעון הזה מעורר מאוד את כח הדין על האדם. ויש בו כח להחריב, ממש כמו עון עבודה זרה, כי כן מצינו בדברי חז"ל כי בעת חורבן הבית כשנכנס אברהם אבינו לבית המקדש, ושאלו הקדוש ברוך הוא מה לידידי בביתי, השיב מפני מה גלו בני לבין אומות העולם, והשיב לו הקדוש ברוך הוא מפני שעובדין עבודה זרה ושמחין במפלתן אלו על אלו. הרי שהשוה הקדוש ברוך הוא עון זה לעון עבודה זרה. אלא יתבונן האדם תמיד בעצמו, שלפי עונותיו וחסרונותיו הוא ראוי ג"כ לגנות ולבזיון, אלא שמרחם הקדוש ברוך הוא עליו בזכות אבותיו.

חפץ חיים לשון הרע - באר מים חיים כללי ס"ק י

שיכון לתועלת וכו'. כן מוכח בר' יונה במאמר רכ"ח ורט"ו ורי"ט ובמה שהביא בשיטה מקובצת (ל"ט ע"א) בשם עליות הר' יונה ז"ל וכן מוכח בב"מ (דף נ"ח ע"ב) ברש"י ד"ה דדש וכו' עי"ש. ומילתא דמסתברא הוא, שדבר זה מפורש בכמה מקומות בספרי חז"ל דמה שקוצף הקדוש ברוך הוא על העובדי כוכבים המריעים לישראל, אף שהרעה המגיעה לנו מאתם הוא מאת הש"י בדין ובמשפט כפי עונותינו, והוא לתועלתנו כדי שינכה עי"ז מעונונו ונהיה נקיים לעתיד לבא, עם כל זה יענשו אחר כך העובדי כוכבים בעונש גדול, מפני שהם אינם מכוונים לתועלת רק מצד שנאה ושמחים בצרתנו, והכי נמי דכוותיה.

מצבנו כיום באור התורה³

— א —

"בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם"
 ברור הדבר לכל בר־דעת, כי שום אומה ולשון לא היתה יכולה להתקיים בתנאים קשים ואיומים כפי שהיהודים נמצאים בהם במשך אלפי שנים. ולא רק אלפי שנים לא היו יכולים אחרים להתקיים, אלא אפילו לא במשך מאות שנים. בדרכי הטבע הרגילים לא היו יהודים יכולים לעבור תקופה כה ארוכה תוך כדי מצב בלתי טבעי ונורא כזה, מצב של "כבשה אחת בין שבעים זאבים", והזאבים הם כאלה שיש להם גם היכולת וגם הרצון לטרוף את הכבשה, והם גם טורפים אותה, אלא ש"הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל" (שמות ג, ב)...
 תופעה בלתי מובנת כזאת ניתנת רק להסבר אחד: "בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם" (הגדה של פסח).

הנס של קיום ישראל בין העמים יש לו תנאים משלו, ובלעדיהם אין הנס מופיע
 זהו נס. ההשגחה העליונה מנהיגה את העולם בשתי דרכים שונות: בדרכי הטבע ובדרכי הנס.
 שני אופני ההנהגה באים ממקור עליון אחד. צריך איפוא לדעת, כי כשם שכל תופעה טבעית מחייבת תנאים מיוחדים כדי שתוכל להופיע ולהתקיים, כך הדבר גם בנוגע לנס. שום נס לא יכול להופיע אלא אם כן יתקיימו כמה תנאים מוקדמים היוצרים את האפשרות להופעתו של הנס.
 לדרכי הטבע יש תנאים משלהם, ולנס יש התנאים שלו. גם הנס של קיום ישראל בין העמים יש לו תנאים משלו, ובלעדיהם אין הנס מופיע.

"אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נבנה עליה לוח ארז"
 התנאי הוא מפורש בכתוב (שיר השירים ה, ח): "מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה",
 וברש"י: "כשהעכו"ם מתלחשין עליה להכחידה מגוי". והתשובה היא: (שם ה, ט): "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז",
 וברש"י: "אם תחזק באמונתה וביראתה להיות כנגדם כחומת נחושת שלא יכנסו

לתוכה, רוצה לומר שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם, נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולגוי וכו', ואם דלת היא הסוככת על צירה ובהקיש עליה היא נפתחת, אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם, נצור עליה לוח ארז, נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתם ואוכלתן".

אישור מבהיל לדברים אלה יש לנו מהמדינה האדומה, אשר במהלך שנים מועטות ביותר נוצרה בה סכנה מוחשית ששם ישראל יימחק שם ח"ו, בגלל שהם נשארו בלי תורה וממילא אין להם הכוחות הרוחניים להציל את עצמם מכליון רוחני.

תנאי הקיום של היהודי הוא "כי אם רואים אנו, איפוא, כי יכולת הקיום של עם ברוחי"; "הקול קול יעקב" ישראל תלויה בתנאים אחרים לגמרי מאשר אצל אוה"ע. תנאי הקיום שלהם עשויים מחומר של טבע. אצל יהודים הדבר שונה. "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ד" (זכרי' ד, ו). "הקול קול יעקב והידים ידי עשו" (בראשית כז, כב).

אם יהודים היו הולכים בדרך של "נהיה ככל הגויים" מזמן לא היה להם זכר דבר פשוט וידוע הוא, כי לא ניתן למדוד כל דבר באמת-מידה אחת. לכל דבר יש המידה המתאימה לו, ופשיטא הוא שאי אפשר למדוד רוחניות באותה אמת-מידה של גשמויות. אי-אפשר למדוד דעת במטר, מידות — בליטר. מכאן ברור שאלו האומרים לנו "נהיה ככל הגויים" הולכים מלכתחילה למדוד דבר בכלי-מידה לא הולמים ומזוייפים. אם יהודים היו הולכים בדרך של "נהיה ככל הגויים", כבר מזמן לא היה להם זכר. עמים חזקים פי כמה מאתנו שקעו ונעלמו מזמן, ויהודים קיימים ומבלים את כולם. "דוד הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת" (קהלת א, ד). "מלכות נכנסת ומלכות יצאת וישראל לעולם קיימין" (קהלת רבה א, ט). "ארץ אלו ישראל, שנאמר (מלאכי ג, יב) כי תהיו אתם ארץ חפץ" (שם).

אצל היהודים מצוי כוחיות שאין כולם מוכרחים להודות, גם בלי רצון, כי אצל כמותו בשום אומה ולשון היהודים מצוי כוחיות שאין כמותו בשום אומה ולשון. בכל ישות חיה ישנה נפש המחיה את הגוף, וכשעה שהנפש נפרדת מן הגוף הוא נהפך לעפר. אבל בשעה שהנפש קשורה בגוף היא מחיה

את כל חלקי הגוף, אפילו את הנידחים ביותר. גם לשיער ולציפרניים יש כח צמיחה וגידול באדם חי, וכאשר גוזרים אותם מן הגוף הם מאבדים את כח הגידול שלהם.

אוצר החכמה

כלל-ישראל הוא גוף קולקטיבי. כל חלקי היהודים המפוזרים מקצה הארץ ועד קצה הארץ הם חלקים מגוף הכלל. לכל חלקי הגוף

הלב של כלל ישראל הוא התורה. האברים הקשורים בה חיים ויש להם כח הגידול. החלקים המנותקים ממנה הם אברים מדולדלים ולבסוף נושרים לחלוטין.

יש נפש אחת המחיה את כולם. התורה היא היא גשמת האומה. כמו שמקור החיים אצל כל אדם יחיד הוא הלב, וממנו מתפשט כח החיים לכל חלקי הגוף, ואם נפסק החיבור בין אבר כלשהו אל הלב, כתוצאה משיתוק, הרי הוא אבר המדולדל שמתחיל להירקב ואין בו שום כח חיים, הוא כאבר מת, כך הוא לגבי כלל ישראל. הלב שלו היא התורה. האיברים הקשורים לתורה, אלה חיים ויש להם כח הגידול. החלקים המנותקים מן התורה הם איברים מדולדלים, תהליך של רקבון פושה בהם עד שהם נושרים לחלוטין.

במערב אירופה היו קהילות יהודיות גדולות שכיום לא נותר מהן אלא רק זכר לחורבן. אלמלא היהודים ממזרח-אירופה שהצטרפו אליהם, לא היה נשאר מהן דבר. הסיבה לכך היא גלויה לכל. הם איבדו את התורה. מתברר כיום, כי בגרמניה יש כמה מיליון שמוצאם ממשומדים. מספר היהודים שנשארו הוא חצי מיליון, שחלק גדול מהם היו מועמדים לשמד, אלמלא משטר הרשע שקם שם.

הידיעה הזאת, שללא תורה אין יהודים יכולים להתקיים, היא נחלתם של מעטים בלבד בתוכנו. אבל שונאי התורה דוקא יודעים כמה

שונאי ישראל דוקא יודעים את סוד קיום האומה וע"כ הם מתאמצים להביא ח"ו לעקירת התורה משרשה

טמון סוד הקיום של האומה, ולכן, כדי שיוכלו להוביל להשגת המטרה שלהם, המטרה של "נהיה ככל הגוים", הם מאמצים את כל כוחותיהם על מנת להביא ח"ו לעקירת התורה משרשה. מבחינתם, זה דבר הגיוני למדי.

כשמבקש מישהו לבנות בנין חדש במקום שעליו עומד בנין ישן, מוכרח הוא קודם להרוס את הבנין הישן ולנקות את השטח, ורק אחרי זה יכול הוא לבנות מחדש. כשהם רוצים להקים עם חדש, "עם ישראל ככל הגוים", מוכרחים הם להחריב את האומה העתיקה. בחלק הראשון של תכניתם, להחריב — הם הצליחו לכאורה עוד יותר מכפי שתיארו לעצמם מלכתחילה.

למה כה נחלשנו? — ? — מפני שאין
 אצלנו מספיק דעת תורה
 במה טמון כוחם? הוא טמון בחולשתנו! "אם
 דלת היא נצור עליה לוח ארוז" (שיה"ש ח', ט').

למה כה נחלשנו? נחלשנו, מחמת שאין אצלנו מספיק דעת תורה; "אם אין
 דעת הברלה מנין" (ירושלמי ברכות ה, ב), ועל כן איננו מבחינים "בין ארור המן
 לברוך מרדכי" (מגילה, ז:).

כל תועה ומתעה היוצא לרחוב היהודי באיזו שהיא סיסמה מצלצלת, זוכה
 מיד למספר תומכים גדול יותר מכפי שתיאר לעצמו. בתקופות עברו, בשעה
 שדעת תורה היתה מצויה במידה רבה בקרב יהודים, היו הם מבקרים חריפים.
 השקרנים של פעם היו נאלצים לכסות את השקר בקורטוב של אמת, כי אחרת
 לא היו מסוגלים לצעוד אפילו את הצעד הראשון שלהם (עי' סוטה, מט.). כיום
 איבדנו את כח הביקורת ו"פתי יאמין לכל דבר" (משלי יד, טו). ההמון נוהר
 כבהמה בבקעה אחרי כל המתעים.

התכונה היחידה הדרושה כיום לאדם כדי להיעשות מנהיג, היא חוצפה,
 וכגודל החוצפה שיש באדם — כך הוא גם מנהיג יותר גדול.

השקרנים של ימינו בכלל לא דואגים לכך שהשקר שלהם יתקיים, מכיוון
 שכאשר תחלוף העונה של השקר הנוכחי, כבר יש להם מן המוכן עוד שלושים
 שקרים אחרים. בתקופה האחרונה בלט העניין של "להכעיס". זה היה המוצד
 הנפוץ שבו סחרו, וכפי שכל סוחר מיומן מקשט את מרכולתו, כך גם דאגו
 לשווק את ה"להכעיס" בכל ההידורים ובצורה הפגנתית, לעיני כל ישראל. עתה,
 לפי הנראה, אומר להם האינסטינקט המסחרי, כי עונת המסחר ב"להכעיס"
 מתקרבת לסיומה, ועל כן יעסקו עתה בשיווק "סובלנות": "אין לנו כוונה לנאץ
 ולפגוע" וכד'.

באותה מידה ששנאת התורה מופצת
 בתוכנו, כך בדיוק מתפשטת שנאת
 ישראל בכל העולם

במה משיבה ההשגחה העליונה לנוכח מצב
 רוחני כה נורא, שעוד לא היה כדוגמתו מיום
 היות ישראל לגוי? זה לעומת זה. באותה מידה
 ששנאת התורה מופצת בתוכנו בתנופה בלתי רגילה, כך בדיוק מתפשטת שנאת
 ישראל במהירות הבזק בכל העולם, מקצה הארץ עד קצה הארץ. וכל זמן שלא
 יצטמצם מספרם של שונאי התורה בתוכנו, אין שום תקוה שיקטן מספרם של
 שונאי ישראל. שום אמצעי בעולם לא יוכל להועיל כאן.

כבר לפני אלפי שנים קיבלנו תשובה לענין של
 "נהיה כגוים": "היו לא תהיה חי ד' אם לא ביד
 חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם".⁴

"ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך
 אליכם". התגברות העניות בקרב
 היהודים מהווה התראה. הכל נעשה
 בהדרגה אך זמן המעבר משלב לשלב
 הוא עתה קצר ביותר

התופעה של התגברות העניות בקרב היהודים
 שאותה אנו רואים בשנים האחרונות, מהווה התראה. "אין בעל הרחמים פוגע
 בנפשות תחלה" (ויקרא רבה יז, ג). התהליך מתנהל בהדרגה. אבל עלינו לדעת
 כי בתקופה האחרונה מתנהל גלגל הזמן במהירות בלתי רגילה. תוך זמן קצר
 מתרחשים כיום מאורעות שבעבר הצריכו תקופות של עשרות ואפילו מאות
 שנים (החפץ חיים ז"ל אמר על כך הסבר, שכל החשבונות שהצטברו במשך
 אלפי שנים חייבים להתאזן, והזמן עתה מאוד קצר מלחכות, והמבין יבין).
 ממילא חייבים לדעת, כי הגם שהכל נעשה בהדרגה הרי שזמן המעבר משלב
 לשלב הוא עתה קצר ביותר, רק פסק זמן קצר מפריד בין מדרגה אחת לשניה,
 וממנה לשלישית.

עלינו לדעת בבירור, כי כל זמן שנוסיף להחזיק
 בעבודות זרות החדשות אין לנו דרך הצלה.
 שום אמצעים לא יועילו כנגד אותה "יד חזקה
 וחמה שפוכה". ישנה רק עצה אחת: "הסירו את אלוהי הנכר אשר בתוכם"
 (בראשית לה, ב). סלקו את אלילי הע"ז מבתי יהודים ומלכבותיהם. עבודה זרה
 צריכים לשרוף באש, ומנין ניקח אש כזו שיהיה בכוחה לשרוף ע"ז כה רבה?
 בתורה! "הלא כה דברי כאש" וגו' (ירמי' כג, כט).

כל זמן שנוסיף להחזיק בע"ז החדשות
 אין לנו דרך הצלה. ע"ז צריכים לשרוף
 באש־התורה: "הלא כה דברי כאש"

ב

לפני שרוצים לבער את הע"ז, מוכרחים לסתום
 קודם לכן את הצינורות שדרכם היא זורמת
 ללא הפסקה. אין כל הגיון במתן תרופות כנגד
 מחלה, כל זמן שסיבת המחלה נשארת במקומה. צריך קודם כל לסלק את סיבת
 המחלה, ורק אז יכולות התרופות להועיל.

מוכרחים לסתום את הצינורות דרכן
 זורמות הע"ז. הצינורות (הפנימיים)
 שנים הם: העתונות החופשית ובתי
 ספר החופשיים

שנים הם הצינורות שדרכם חודרים לתוכנו זרמי כפירה והפקרות, והמדובר כאן רק בזרמים הפנימיים, והם מלבד החיצוניים שמקורם מחוץ למחנה ישראל: (1) העתונות החפשית. (2) בתי הספר החופשיים ("תרבות", בעברית, והאידישיסטים).

בעיתונים החפשיים נמצאים כל חלקי הדיבור האסור החפץ חיים זצ"ל נהג לומר על העתונות החפשית: קיימים הרבה חלקים של דיבורים אסורים: לשה"ר, רכילות, שקר, ליצנות, ניבול פה וכו' וכו'. בעתונים החפשיים נמצאים כל חלקי הדיבור האסור, אחד מהם לא נעדר.

כאשר קוראים את העיתונות החפשית מוכנים את הע"ז לתוך הלב ומעמידה בפינה, הריהו עובר על הלאו: "לא תביא תועבה אל ביתך" (דברים ז, כו). מי שאדוק יותר, מעמיד את הע"ז על שולחנו, כדי שתהיה לנגד עיניו בשעת סעודתו. וכאשר קוראים את העתונות החפשית — מוכנים את הע"ז לתוך הלב, וזה הרבה יותר גרוע מלהכניס אל הבית.

שמעתי ממו"ר הגאון רבי אליעזר גורדון זצ"ל מטלן, כי האמירה שאומרים חילוניים ומתפארים בה, שהם אינם מאמינים בשום דבר — היא שקר. הם מאמינים גדולים, אלא שהם מאמינים במי שלא צריך להאמין, ובמי שצריך להאמין אינם מאמינים — אינם מאמינים. הם לא מאמינים בנביא האמת, אבל הם מאמינים בנביא השקר. כוח האמונה קיים בכל אדם, אבל כמו כל כוחות הנפש, כך גם האמונה היא ביד האדם, לנצלה במקום הנחוץ או במקום הבלתי נחוץ. בשעה שאין דעת תורה, האמונה חזקה עוד יותר, אלא שבלי התורה — עיני השכל עוורות. שמעתי מאדם חכם: אם יהודי פשוט היה קורא את ה"דווא גראשע" (עתון אנטישמי) במשך שלושה חדשים הוא היה נהפך לאנטישמי.

כל זמן שהעתונות החפשית מושלת בכיפה אין כל סיכוי שהמצב הרוחני ישתנה לטובה לאדם הממוצע מן השוק, במיוחד בני הנוער, אין דיעות עצמיות. דיעותיהם והשקפותיהם מבוססות על מה שהם קוראים בעתון, שהם נמנים על קוראיו הוותיקים. מי שקורא את העתון "היינט" (מעיתוני הזרמים

החילוניים ביהדות פולין) מאמין באמונה שלימה שכל הכתוב שם הוא אמת, ולא עולה אפילו על דעתו לחשוב, שמא אין כל הכתוב שם אמת. כיוצא בזה, אדם שקורא את העתון "מאמענט" (עיתון נוסף מעיתוני הזרמים החילוניים ביהדות פולין). היוצא מכך הוא, כי סופרי העתונים הם למעשה המורים והמדריכים של כלל ישראל. מי הם מורים ומדריכים אלה — ידוע למדי, ובהתאם לכך הם פירותיהם, התלמידים שלהם. "כי רבים חללים הפילה (משלי ז, כו) — זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה" (סוטה, כב.). אפילו אדם המיושב יותר בדעתו, ואיננו מאמין באמונה שלימה בעתונות — גם הוא, — פטור בלא כלום אי אפשר; הנכנס לחנותו של בורסקי קולט ריח רע. כל זמן שהעתונות החופשית מושלת בכיפה, אין כל סיכוי שהמצב הרוחני ישתנה לטובה.

ההורים שמוסרים את ילדיהם לבתי-ספר החפשיים יקבלו את שכרם מילדיהם שלהם: "תיסרך רעתך" אותו הדבר אמור באשר לבתי-הספר החפשיים, הזורעים שנאת התורה בנפש הילדים הרכים, ומהם גדלים סופרים ומורים השואפים למחוק את שם ישראל מתחת השמש. ההורים שמוסרים את ילדיהם לבתי-הספר החפשיים יקבלו את שכרם מילדיהם שלהם. "תיסרך רעתך" (ירמי' ב, יט). רואים זאת בכל מקום, ובמיוחד במדינה האדומה ניתן להבחין בתופעה מזעזעת, שהבנים מרגלים אחרי הוריהם כדי להלשין עליהם ובכך לנקום במנצלי הפועלים ובקלריקלים...

עיקר המחלה שלנו היא העניות בדעת תורה שמביאה למצב של "פתי יאמין לכל דבר" מכל זה רואים אנו, כי עיקר המחלה שלנו היא העניות בדעת תורה, שמביאה למצב של "פתי יאמין לכל דבר" (משלי יד, טו) ולכל דברן אשר כחו בפיו לצוד ציד. החפץ חיים נהג לומר: מסדר התפילה שסידרו אנשי כנסת הגדולה רואים אנו, כי הבקשה הראשונה לפני הכל — היא דעת, "וחננו" וכו', לאחר מכן אנו מבקשים תורה, תשובה, רפואה, פרנסה וכו', אבל קודם כל: דעת, מפני ש"דעה חסרת מה קנית" (ויקרא רבה א, ו). רק בתורת ה' ניתן למצוא את הדעת המהורה והבלתי מסולפת, מכיון שהתורה היא מקור הדעת.

הרוצה לדעת את האמת עליו לחפש בתורה בה ישנן דעות על כל אדם ועל כל שיטה

עולמנו כיום הוא עולם הפוך: "עליונים למטה ותחתונים למעלה" (ב"ב י', ע"ב), הוא עולם השקר. מי שרוצה לדעת את האמת, עליו לחפש בתורה. בה ישנן דעות על כל אדם ועל כל שיטה, בלי שום משוא פנים. כאשר רוצים לדעת דעה על אדם, שיש המהללים אותו עד לשמים, ואחרים אומרים להיפך, ניתן למצוא בתורה דעה אודותיו וכיצד מתייחסת היא לאיש עם הנהגה מסוג כזה, כמו גם מה השקפתה על עצם הנהגה האמורה. כשרוצים לעמוד על טיבה של מפלגה, אם שיטתה ראויה ואם לאו, יש להתבונן בתוצאות מעשיה — ומיד ימצאו בתורה דעה ברורה על אודות מפלגה כזו ועל הטקטיקה שלה.

כלי הזיון והאמצעי היעיל היחידו כנגד מחריבי האומה היא התורה: "בראתי יצה"ר, בראתי לו תורה תבלין"

מה הם כלי-הזיון שאליהם נודקק כנגד מחריבי האומה? ה"חפץ חיים" ז"ל היה אומר: אדם הראשון קודם החטא, לא היה לו יצה"ר. כיצד, איפוא, בא לידי חטא? התירוץ הוא: היה יצר הרע, אבל היצוני, הנחש, והוא היה מסית ומדיח. לאחר החטא חדר היצה"ר פנימה, לתוכו של כל אדם. אפשר היה לחשוב, כי נעשו כאן חליפין, החליפו את היצה"ר החיצוני בפנימי, ובוה נפטרו מן החיצוני. אבל אין הדבר כך, נוספה צרה חדשה: יצה"ר פנימי, בעוד היצה"ר החיצוני נשאר במקומו ובמלאכתו.

כל המסיתים והמדיחים שאנו רואים, הם שליחיו של היצה"ר, ואילו יכולנו לגבור על המשלח שלהם היינו חוסכים את ניהול המלחמה בשלוחיו. כלי-הזיון נגד יצה"ר ידועים לנו היטב: "בראתי יצה"ר, בראתי לו תורה תבלין" (קידושין, ל:), זהו האמצעי היעיל היחיד, ואין לו כל תחליף. לאלה החושבים, כי הספרות האורתודוקסית הוא אמצעי נגד היצה"ר, יש לומר: מחשבתכם רצויה אבל מעשיכם אינם רצויים. היצה"ר יושב ושוחק: תתעסקו בבקשה כמה שאתם רוצים וכמה שאתם רוצים, והעיקר שלא תלמדו תורה. לעומת זאת, הפצת דעת תורה היא מכתמות ליצה"ר: "כי גחלים אתה חותה על ראשו" (משלי כה, כב, עיי"ש בפירוש הגר"א למשלי). הוא יודע היטב את הסוד הזה, ולכן מאמץ הוא את כל הכוחות נגד זה, הן נגד לימוד תורה והן נגד החזקת תורה.

היצה"ר יאפשר לאדם לעסוק בכל החפץ חיים ז"ל היה אומר: היצה"ר יאפשר המצוות ובלבד שלא ילמד תורה לאדם לעסוק בכל המצוות, ובלבד שלא ילמד תורה. רואים אנו זאת בכל מקום. בכל עיר ניתן למצוא אנשים שמתעסקים במושב זקנים, ביקור חולים, גמ"ח וכדומה, אבל בשביל תורה לא. כאלה הם רק יחידי סגולה, לא אחד מאלף אלא אחד מרבבה.

אילו ריכזנו את כל הכוחות שלנו מסביב לנקודה אחת — הפצת תורה — היינו חוסכים את המלחמות החזיתיות. "השכם והערב עליהן לביהמ"ד והן כלין מאליהן" (גיטין, ז.). הואיל והחולי המרכזי של דורנו הוא עניות הדעת, הרי שהרפואה היחידה מצויה בהפצת דעת, וזוהי דעת תורה.

בעולם שורר כיום בלבול דעת נורא. כל אחד אומר ששיטתו אמת והשני אומר להפך. איך יודעים את האמת? "תורת ה' מאירת עינים" יקח אז לידיו ראי. בעולם שורר כיום בלבול דעות נורא. כל אחד תורתו בידו. כל אחד אומר ששיטתו אמת והשני אומר להיפך. איך יודעים את האמת? צריך לגשת לראי. "תורת ה' [תמימה משיבת נפש וגו', מצות ה' ברה] מאירת עינים" (תהלים יט, ח"ט). באמצעות הראי אפשר לראות דברים כהווייתם. במקום להיות כעוור ממשש באפלה יאורו העינים, ואז יתברר מי אומר אמת ומי לא; למי צריך לסייע ולמי אסור לסייע; איזו מצוה באה מצד יצ"ט ואיזו מצד יצה"ר. במקום עולם הפוך היו רואים עולם ברור: "תחתונים למטה ועליונים למעלה".

כאשר כל מיני הרשעים מאורגנים — חוב כפול ומכופל על יראי ה' להיות מאורגנים ולכונן כינוס לצדיקים מה צריכה להיות הטקטיקה של אגודת יראים? האם בכלל נחוצה אגודה כזאת? כינוס לצדיקים נאה להם ונאה לעולם, פיזור לצדיקים רע להם ורע לעולם. כינוס לרשעים רע להם ורע לעולם. פיזור לרשעים נאה להם ונאה לעולם" (סנהדרין, עא:). כל זה אמור לכל זמן, לתמיד, לכל הזמנים

ולכל המקומות, וקל-וחומר לזמננו אנו. כאשר כל מיני הרשעים מאורגנים — חוב כפול ומכופל מוטל על יראי ה' להיות מאורגנים ולכונן כינוס לצדיקים.

מה צריכה להיות סיסמת הארגון הזה? בדיוק כפי שהסיסמה היהודית הכללית צריכה להיות: "לא נהיה ככל הגוים", כן צריכה להיות סיסמת האגודה: "לא נהיה ככל המפלגות".

סיסמת האגודה צריכה להיות: "לא נהיה ככל המפלגות". כל המפלגות הן מפלגות, ואנו לא נהיה מפלגה. המפלגות מתחשבות בהשתייכות מפלגתית ועלינו להתחשב בדיני התורה בלבד

צירי החסד

ועל מה יעמוד ההבדל היסודי מול כל המפלגות? כל המפלגות הן מפלגות, ואנו לא נהיה מפלגה. לכל מפלגה יש האינטרסים המפלגתיים, שבהתאם להם מוכרחה היא לנהל פוליטיקה מפלגתית שתגן על האינטרסים המפלגתיים שלה. אבל מנקודת-הראות של תורה — פוליטיקה מפלגתית היא עבודה זרה, ומנקודת-ראות כללית היא מביאה חורבן לעולם. ניקח דוגמה לאו דוקא ענין יהודי; צריכים לבחור עיריה, מהו התפקיד של הנבחרים? שהם ידאגו לספק את כל צרכי העיר לפי האפשרויות המצויות. צריכים לבחור אנשים אשר יעסקו בצרכי העיר ויבינו כיצד לבצע זאת. כאשר אין מפלגות, יש לכל הנבחרים מטרה אחת: לדאוג לטובת העיר. אבל בשעה שיש מפלגות, מתכנסים נציגים של עשרים מפלגות, וכל אחד רק חושב על האינטרסים של המפלגה שלו, ומכיוון שהאינטרסים של המפלגות השונות מנוגדים זה לזה, מוכרחה כל מפלגה לנהל מאבק נגד המפלגות המנוגדות. יושבים, איפוא, במועצת העיריה עשרים אנשים שנלחמים האחד בשני, ועל צרכי העיר אין אף אחד מהם חושב.

ניקח גם דוגמה מן החיים היהודיים. צריכים לבחור רב לעיר, וישנם שני מועמדים. כשאין מפלגות, יודעים כולם שצריכים לבחור לתפקיד את מי שיש לו הכישורים המעולים ביותר הנחוצים לתפקיד הרכנות. אבל בשעה שיש מפלגות, תתמוך כל מפלגה במועמד השייך לחוג חבריה, והיא לא תתחשב במי שמוכשר יותר לרכנות עפ"י דין תורה. וזהו נגד התורה.

כלל זה הוא על כל צעד ושעל. באים שני אנשים לחברת גמ"ח לבקש הלואה, ואפשר להלוות רק לאחד מן השנים. קיימים בקשר לכך פרטי דינים של מוקדם ומאוחר, וכל המצות שבין אדם לחבירו. אבל בשעה שישנן מפלגות מתחשבים בהשתייכות המפלגתית ולא בדיני התורה.

קיים מספר מסויים של סרטיפיקטים — רשיונות עליה לארץ-ישראל, ומועמדים יש במספר רב העולה על מספר הסרטיפיקטים, צריכים במצב זה לקבל החלטה למי לתת דין קדימה, וזה עפ"י השיקול של טובת בנין הארץ,

אבל למעשה נוהגים לתת את הרשיונות רק למשתייכים למפלגה אחת, וכל זה הוא נגד התורה.

— ג —

[הערות התוספת]

לאגודת היראים לא צריכים להיות שום אינטרסים מפלגתיים אלא רק אינטרסים של תורה

לאגודת היראים לא צריכים להיות שום אינטרסים מפלגתיים, אלא רק אינטרסים של תורה. כל האינטרסים האחרים הם עבודה זרה.

ואל יאמרו: אמנם אינטרסים של תורה, אבל גם האינטרסים המפלגתיים שלנו הם אינטרסים של תורה. לא זו הדרך. גם "בשיתוף" הוא ע"ז. והרי זו השיטה של הלאומיים-הדתיים, דתיים לכד לא מספיק להם. אבל כתוב: "תורת ד' תמימה" (תהלים יט, ח). התורה היא שלימה, לא הסר בה דבר. היא לא זקוקה להשלמה מן הצד, וכשם שאנו מצווים: "לא תגרע" (דברים יג, א), כך ישנו ציווי "לא תוסיף" (שם).

אגודת היראים צריכה לעסוק בכל המעשים הטובים, בלי לרצות להטביע על כל מעשה את חותם האגודה. המטרה היחידה צריכה להיות, כי המעשים הטובים ייעשו. החותם לא מעלה ולא מוריד, ואולי הוא מוריד.

צריך לבחור גדולי התורה למועצת גדוה"ת בלי להתחשב אם הם משתייכים לאגודה או לא

צריך לבחור מועצת גדולי התורה, אבל עליהם להיות רק גדולי תורה, בלי להתחשב אם הם משתייכים לאגודה או לא.

משתייך לאגודה, מכיוון שהוא לא יודע את מעלות האגודה, או גם מפני שהוא יודע את חסרונותיה. אבל יש בו דעת תורה בשיעור גדול, ועל כן צריכים לבחור אותו למועצת גדוה"ת²⁴.

עיקר גדול לא להיות נשלטים ע"י הרחוב. רצון הרחוב איננו עומד בהתאם לרצון ה'

עוד עיקר גדול. לא להיות נשלטים ע"י הרחוב. רצון הרחוב איננו עומד בהתאמה לרצון ה'. אלו הם תרתי דסתרי אהדדי. החפץ חיים ז"ל

כתב במכתב: "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו" (מלאכי ג, טז). איש אל רעהו כתיב, ולא אל העם, כי העם איננו שומע. אם נשתדל למלא את רצון הרחוב, כי אז אפשר שהרחוב יסייע לנו ואולי לא. אבל דבר אחד ברור, שסייעתא דשמיא בודאי לא תהיה כאן. צריך, איפוא, לעשות את החשבון איזו סייעתא חשובה יותר.

היה זה לפני בערך 13 שנים, כאשר בעיר אחת בליטא הקימו בית-ספר, של "תרבות" או של האידישיסטים. רב העיר התנגד לכך, אבל תקיפי העיר תמכו בדבר, כך שנגד הרב התייצבו כל תקיפי העיר. הרב נסע לחפץ חיים ז"ל וביקש ממנו עצה, כדת מה לעשות. אמר לו הח"ח ז"ל: אתן לכם עצה בעל-ביתית. בתקופה של מהפיכה, כאשר מתנהלת במדינה מערכה בין שני צדדים השואפים שניהם להגיע אל השלטון, אין בדרך כלל לרוב הציבור ענין בתוצאות המערכה, ואת מפני שהם יודעים שמשני הצדדים אין להם לצפות לישועות. הם היו מעדיפים שיניחו אותם לנפשם. אבל הצדדים אינם מאפשרים לאף אחד להישאר נייטרלי, מכריחים את כולם לענות: "הלנו אתה, אם לצרינו". וכאשר אחד מן האנשים הללו, שמצד עצמו חסר כל אינטרס, שואל עצה לאיזה צד יתייצב, מה צריכים לייעץ לו? שיבדוק ויעשה חשבון איזה צד חזק יותר, ולצדו יתייצב. זו גם העצה לכם. אם תסכימו להקמת בית הספר של תרבות יהיו לצדכם תקיפי העיר, ונגדכם יעמוד הקב"ה. ואם לא תסכימו להקמת בי"ם חפשי, יעמדו נגדכם התקיפים, אבל לצדכם יעמוד הרבש"ע. עכשיו לא נותר לכם אלא לחשב איזה צד יותר חזק, ושם תתייצבו.

נביא דוגמה מן הימים האחרונים. אין שביעות-רצון מן המדיניות האנגלית בא"י. אך המדיניות הריאלית היחידה היא עצת התורה: "אל תעמדו מנגד אלא המתונו לו עד שתעבור שעתו".

נביא דוגמה מן הימים האחרונים. אין שביעות-רצון מן המדיניות האנגלית בא"י, בגלל שאינה מתחשבת באווירה המוסתת של הלאומנים הערביים. אבל מי גירה את

אין שביעות רצון מן המדיניות האנגלית בא"י. אך המדיניות הריאלית היחידה היא עצת התורה: "אל תעמדו מנגד אלא המתונו לו עד שתעבור שעתו".

הערבים? הלאומנים הגיבורים שלנו, עם המדיניות של "נהיה ככל הגוים" שלהם. צריך להריע בכל העולם שאנו שואפים ל"ממלכה יהודית", ממלכה מודרנית, שבה חלוצים וחלוצות יהלכו בה בלבוש פרוץ. עכשיו, כאשר האש בוערת, צריכים לכבות. במה יכבו? בזה שיצקו עוד שמן על המדורה? שיצאו בהפגנות-מחאה נגד אנגליה? שמעתי מכבוד הגאון ר' צבי [הירש] לעווענסאן ז"ל, חתנו של מרן הח"ח ז"ל: סביר לנהל מלחמה, כאשר אני חזק מהשני, והוא אדוק ממני. אבל כאשר הוא חזק ממני ואני אדוק ממנו לא כדאי בשבילי לנהל מחלוקת. ברור הדבר, כי לאחר שאנחנו עשירים בחלוצים וחלוצות — הממלכה האנגלית חזקה מאתנו, ומן הסתם איננה אדוקה מאתנו. נוסף לכך, האנגלים יותר מציאותיים מאתנו, הם מעריכים בקור רוח מלא את כוחותינו, המורכבים מהרבות עין ושירת "התקוה", והם לא מתפעלים משני הדברים גם יחד. התוצאה מטקטיקה כזו תהיה, שאנחנו גם נגרה את אנגליה נגדנו, מלבד

הערכים. ואם מתחשק לערכים לבצע איזה שהוא פוגרום ואנו נאלצים לבקש הגנה מהאנגלים, יכולים הם לענות לנו: הלא יש לכם רפואה בדוקה: תארגנו נא הפגנות-מחאה נגד מחוללי הפוגרומים, וזה בודאי יעזור בדיוק כפי שיכולה לעזור האמירה לקוזאק כשהוא חוטף כעכים: "אדון קוזאק, זו חרפה".

יש גם להוסיף לכך, כי הממשלות האחרות אינן רואות בעין יפה את העובדה שבתחומי שלטונן תיערכנה הפגנות נגד הממלכה האנגלית, שאתה מתחשבות כמעט כל הממלכות. במצב כמו זה שלנו, המדיניות הריאלית היחידה היא עצת התורה: "אמר להן הקב"ה לישראל, בני אם אתם רואין שהוא (עשו) רוצה להיזקק לכם, אל תעמדו כנגד אלא המתינו לו עד שתעבור לו שעתו" (ע"פ דב"ר א, י"ט). "על כל גל וגל נעניתי לו בראשי, מכאן אמרו חכמים אם יבואו רשעים על אדם ינענע להם ראשו" (יבמות קכ"א ע"א), "ידחה מפני השעה ולא יתגרה בהן" (רש"י שם).

הודות לעצות הללו בילינו את כל הרשעים. עם העצות המודרניות של "נהיה ככל הגוים" עדיין לא עברנו אלפי שנים. בינתיים רואים כי העצות החדישות הללו מובילות ל"מות" ולא ל"חיים", חיים יש לנו רק מתורת עץ חיים: "עץ חיים היא למחזיקים בה" (משלי ג, יח).

עיקר פעולתה של אגו"י היא בהפצת והחזקת תורה

25 שנה קיימת כבר תנועת אגודת ישראל. במשך 25 שנה אלו הדגישו את עיקר עשייתה של אגודת ישראל בהפצת והחזקת תורה. כהכנה לשינויים עתידיים חייבים להעמיד בראש האגודה אנשים חדשים מפיצי תורה, אשר עיקר שאיפתם היא לחזק ולהפיץ את התורה והחינוך בישראל.

מפי השמועה⁵

Rabbi Moshe Aryeh Kahana

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ו עמוד ב

אמר רב פפא: אגרא דבי טמיא - שתיקותא.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף קיא עמוד א

ההוא מיבעי ליה לכדרבי יוסי ברבי חנינא, דאמר: ג' שבועות הללו למה? אחת, שלא יעלו ישראל בחומה; ואחת, שהשביע הקדוש ברוך הוא את ישראל שלא ימרדו באומות העולם; ואחת, שהשביע הקדוש ברוך הוא את העובדי כוכבים שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי. ורב יהודה? אם תעירו ואם תעוררו כתיב. ורבי זירא? מיבעי ליה לכדרבי לוי, דאמר: שש שבועות הללו למה? תלתא - הני דאמרן, אינך - שלא יגלו את הקץ, ושלא ירחקו את הקץ, ושלא יגלו הסוד לעובדי כוכבים. בצבאות או באילות השדה - אמר רבי אלעזר, אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: אם אתם מקיימין את השבועה מוטב, ואם לאו - אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה.

To see Vayael Moshe on the holocaust [click here](#)

To see Reb Tzvi Hirsch Kalisher [click here](#)

שו"ת אבני נזר חלק יורה דעה סימן תנד

(מ) אך עוד יש מקום עיון בעיקר ישיבת א"י בזה"ז וקשה מאד לעמוד על הבירור כי תלוי בדברי אגדה בגמ' ובמדרש שה"ש בפסוק השבעתי אתכם. ובדברי אגדה העלימו הדברים כי באגדה גנוזים רוב הסודות כמ"ש האר"י ז"ל ע"כ לא רצו לגלות הדברים. וגם אגדה זו מוקשה מאד. ומד' אשאל עזר לעמוד על אגדה זו כדי לעמוד על ההלכה התלוי' בה:

(מא) והנה בגמ' ר' זירא הוי קמשתמיט מיני' דרב יהודה דבעא למיסק לארעא דישראל דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה שנאמר בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאום ד'. ור' זירא ההוא בכלי שרת כתיב. ורב יהודה כתיב קרא אחרינא השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו' [וסיום הפסוק אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ] ור' זירא ההוא שלא יעלו ישראל בחומה ורב יהודה השבעתי אחרינא כתיב. ור' זירא ההוא מבע"ל לכדר"י בר"ח דאמר ג' שבועות הללו למה [שפסוק זה נכפל ג' פעמים] אחת שלא יעלו ישראל בחומה ואחת שהשביע הקדוש ברוך הוא את ישראל שלא ימרדו באוה"ע ואחת שהשביע הקדוש ברוך הוא את אוה"ע שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי. ורב יהודה אם תעירו ואם תעוררו כתיב. ור' זירא מבע"ל לכדר"ל דאמר שש שבועות למה תלתא הני דאמרן אינך שלא יגלו את הקץ ושלא ידחקו את הקץ ושלא יגלו את הסוד לאוה"ע. בצבאות או באילות השדה אמר ר'

אלעזר א"ל הקדוש ברוך הוא לישראל אם אתם מקיימים את השבועה מוטב ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה ע"כ. ובתר הכי אמרי' אמר רב יהודה אמר שמואל כשם שאסור לצאת מא"י לבבל כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות ופרש"י לפי שיש שם ישיבות המרביצות תורה תמיד:

מב) והנה בדברי אגדה זו יש כמה תמיהות א' דהראי' מקרא דבבלה יובאו אידחי דהאי בכלי שרת כתיב רק מקרא דהשבעתי. וא"כ קרא דבבלה יובאו דמייתי רב יהודה למה וקרא דהשבעתי הו"ל לאתויי. ובכל דוכתי דמייתי הש"ס להא דרב יהודה מייתי קרא דבבלה יובאו וגו' ולא מייתי קרא דהשבעתי. ועוד דבקרא דהשבעתי לא נזכר בבל. וא"כ מכל המדינות אם יעלו יעבור על השבועה. ובהפלאה פירש דמקרא דבבלה יובאו למדנו פירוש הכתוב דהשבעתי דעל בבל קאמר. והפירוש טוב אם לא נדע טוב ממנו. מ"מ קושיא ראשונה אינה מיושבת. ועוד עיקר שבועה זו לא ידענו מה טיבה. כי שבועה היא כשהאדם נשבע. ועיין במשפטי החרם לרמב"ן הנדפס בסוף שו"ת הרשב"א המיוחסת להרמב"ן. ומרע"ה כשהשביע את ישראל קבלו ישראל עליהן את השבועה כמו שפרש"י בפ"ה התורה בפסוק אלה דברי הברית [דברים כ"ח ס"ט] שקבלו עליהם את התורה באלה ובשבועה. וכן בפ' הר גריזים והר עיבל [שם כ"ז כ"ו] וענו כל העם ואמרו אמן. ואם השבועה הזאת היתה ע"י שלמה שאמר השבעתי ברוה"ק. הי' מהראוי שיאסוף שלמה כל ישראל שיקבלו עליהם השבועה ולא מצינו כזאת. גם לא יתכן כלל שיבשרם בשורת הגלות וישביעם. ועוד שבועה שהשביע אוה"ע שלא ישתעבדו בהם בישראל יותר מדאי מה טיבה והם לא ידעו כלל מהשבועה:

מג) ודברי הרמב"ם פ"ה מה' מלכים הלכה י"ב נעלמים מאד שכתב מימרא דרב יהודה אמר שמואל כשם שאסור לצאת מא"י לח"ל כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות שנא' בבלה יובאו. ותמוה דקרא דבבלה יובאו מסקינן דבכלי שרת כתיב. ועוד ממנ"פ אם בכלל שאר ארצות א"י ג"כ. ושמואל גם לא"י אסר. וא"כ לרב יהודה דאמר מבבל לא"י אסור דכתיב בבלה יובאו ולשיטת הר"מ דהא דבבלה יובאו ושם יהיו משום מעלות בבל דהא מדמי לה ליציאה מא"י לחו"ל. וא"כ כיון דלא"י אסור כ"ש לשאר ארצות ורב יהודה משמי' דנפשי' ומשמי' דשמואל אחת הם ותרתי ל"ל. ואם רב יהודה משמי' דשמואל דוקא לשאר ארצות ולא לא"י ורב יהודה משמי' דנפשי' לא"י ופסק כשמואל קשה הא קרא דבבלה יובאו משמע יותר לא"י דהא כתיב עד יום פקדי אותם והפקודה היתה להעלותם לא"י. והמשמעות שלא יעלו לא"י עד יום פקודה. ועוד למה לא פסק כרב יהודה דרב יהודה שמע דשמואל וחולק עליו ועוד דקדוקים. ע' בלח"מ שלא העלה מזור לדברי רמב"ם הנ"ל:

מד) וליישב כל זה נקדים לבאר ענין השבועה ובפרט שבועה דאוה"ע. ונראה דהנהגה בהא דהחזיר הקדוש ברוך הוא את התורה לבני עשו וישמעאל ולשאר האומות הקשה בזוה"ק פ' בלק (קל"ב ע"א) לאיזה נביא שלהם נגלה. ותיירץ ששאל את השר שלהם יע"ש באריכות וכיוצא בזה הם דברי מהר"ל בס' גבורות אלא שאמרה בלשון אחר. והנה בהוריות (י"ג ע"א) מפני שסורן רע פרש"י שיצר לבם רע הוא יותר מדאי סורם שר שלהם כדאמר בגר שסורו רע דהיינו יצה"ר ששר שלו רע היא עכ"ל. מבואר דשר של האומה הוא יצר

של האומה כי שורש נשמתם ממנו כדמשמע במדרש גבי רהב שר של מצרים שקרא למצרים בניו ע"ש. מעתה יפורש ג"כ השבועה לאוה"ע לשרים של כל אומה ואומה שלא יסיתו כל אחד את אומתו לשעבד בישראל יותר מדאי מאחר שיצר האומה מן השר הרי ביד השר להסיתם לכל מה שירצה וע"ז השביעים שלא יסיתו לשעבד בישראל יותר מדאי. וע"כ כשהקב"ה נפרע מאומה נפרע מן השר תחילה כי ה' במעל תחילה בהסתה:

(מה) והנה כעין זה נוכל לפרש בשבועות ישראל כי השבועה ה' לשורש נשמותיהם למעלה. וז"ש השבעתי אתכם בנות ירושלים שהם נשמות כמ"ש בזוה"ק ויחי (רמ"ב ע"א) בנות ירושלים אילין נשמתיהון דצדיקיא. והוא כעין שמשביעין את הנשמה קודם ביאתה לעולם תהא צדיק ואל תהי רשע [נדה ל ע"ב]. והוא ג"כ כנ"ל שהנשמה תהי' חפצה ורצונה לטוב. ומ"מ ביד הגוף ללכת בשרירות יצרו הרע ולא לשמוע אל הנשמה. וע"כ הוצרכו ישראל בפועל ממש בעוה"ז לקבל התורה באלה ובשבועה ולא סגי במה שמשביעין את הנשמה. ואם לא שקבלו בפועל ממש באלה ובשבועה לא ה' נענשין אם אין שומעין אל הנשמה:

(מו) ובזה יובנו דברי ר"א בצבאות או באילות השדה אם תקיימו השבועה מוטב ואם לאו אני מתיר בשרכם כצבאות וכאילות השדה ופרש"י הפקר. ואינו מובן למה ענין זה דוקא ובכל שבועה כתיב כי לא ינקה ד' וממרום שלח עונשן לא לעשות הפקר. ועוד הדמיון בחיות השדה קשה להבין. אך יובן עפ"י המבואר בתיקוני זוהר [זוה"ק וירא ח"א קיט ע"א] ששאל ר"א לר"ש אביו מי שמת בין י"ג לכ' שנה באיזה עון מת. והשיב ר"ש עוונותיו ילכדונו את הרשע דנהי שאין השי"ת מעניש אותו. מ"מ מסלק השגחתו ממנו. וכן הוא בכתבי האר"י ז"ל בשער יצ"מ שבס' לקוטי תורה ובס' מחברת הקודש. והנה בס' מורה נבוכים [ח"ג פי"ז י"ח] כי השגחת השי"ת על האדם באמצעות הדבוק הוא השכל השופע על האדם ובלשון מחקר נקרא שכל ובלשון קבלת חז"ל נקרא נשמה. וזה א"צ ראי' כי הנשמה היא דיבוק אדם להשי"ת כי הוא חלק אלוה ממעל והוא שורה בהאדם. וכ"כ הרמב"ן עה"ת [בראשית י"ח י"ט] שכפי דבקות האדם שיעור השגחת השי"ת עליו:

(מז) מעתה יובנו דברי ר"א כי אף אחר השבועה אין עון על גוף האדם אם אינה מקיימה. כי גוף האדם לא קיבל השבועה. וגם על הנשמה אין עונש אם הסיתה האדם לטוב. והגוף אינו מקבל. מה פשעה. ועל הגוף אין עונש כנ"ל אך עכ"פ הרי נפסק הדבוק שבין האדם לקונו. ממנ"פ אם הנשמה לא קיימה השבועה הרי הנשמה עצמה מרוחקת. ואם קיימה השבועה אלא שהגוף אינו שומע לה הרי הגוף מרוחק מן הנשמה. וכיון שנפסק הדיבוק מסולק השגחת השי"ת מעליו והוא הפקר כחיות השדה שאין להם נשמה. וע"כ אין השגחת השי"ת על פרטי בהמות וחיות רק על קיום המין כמ"ש הרמב"ן [בתורת האדם שער הגמול] והרמב"ם [במו"נ ח"ג פי"ז י"ח] והחינוך [במצוה קס"ט]. כ"כ האדם אם אין הנשמה בו המקרבתו להשי"ת. והיינו דנקט קרא בצבאות או באילות שהוא מורה על סילוק הקדושה היא השגחת השי"ת

כדכתיב בבהמת קודש בעלת מום לאחר פדיון. אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל [דברים ט"ו כ"ב]. כי ע"י המום בבכור ומעשר ובשאר קדשים במום ופדיון נסתלק קדושת קרבן ממנה:

מכתב מהרב מאיר שמחה בעל משך חכמה ואור שמח

אולם זה במאה הזאת זרחו קוי אור ע"י גדולי המעש, כמו מונטיפיורי וכיו"ב בהתעוררות רבה, ומהרבנים ר' צבי הירש מטאהרן ור' אליהו מגריידיץ, לבנות ולשכלל ירושלים ולהסיר שוממותיה, כמעט עד כי התרחב הדבר ע"י הנלהבים. ורבנים הרבה עמדו מנגד, **ואף אותם שהיה בלבם לקרב את הדבר שמו יד לפה, מפני כי חרדו מהנלהבים שלא יגדישו הסאה,** ומהג' שבועות שהשביע לבנות ירושלים (כתובות קיא, א ושיה"ש רבה ב', פסוק השבעתי אתכם בנות ירושלים). אמנם כעת הסבה ההשגחה אשר באספת הממלכות הנאורות בסאן רעמא, ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל, וכיון שסר פחד השבועות וברשיון המלכים קמה מצוות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה (ספרי פ' ראה) למקומה. ומצוה על כל איש לסייע בכל יכולתו לקיים מצוה זו. ואולי על זה נאמר: "עד מתי תתחמקי (ירמיה לא), ואם ייתן השי"ת ויתרחב הדבר ויגדל ויפרח כשושנה כמו שנגדלו בימי ארתחששתא, אשר היו נתונים תחת פרס, דובא-ניידא (קידושין ע"ב) ואף כעת תחת ממשלת ארץ האי עם בריטניה המתונה - אז בטח הוא עניין העומד ברומו של עולם. הן אמנם, שאז היו הנביאים בנבואה מן השמים, מחזקים אותם. מי יודע - אולי כמו חרבן הבית השני היה שלא עפ"י הנבואה (אשר מהאי טעמא כשגלו לא בטלה קדושת הארץ, כדברי נועם של התוספות יו"ט, בעדיות פ"ח מ"ו) - כן יהיה הנחת אבן פנה שלא עפ"י נביאים וכנטילתו - כך נתינתו. אכן במופלא ממך אל תחקור, כי זה תלוי בהופעת אור אלקי לראות אשר כל עניינים הכלליים וקניינים הציבוריים יהיו על טהרת הקודש והצניעות, וכמו שעשו אנשי כנה"ג. אבל יהיה איך שיהיה, מצוות ישוב ארץ ישראל לא נפטר מזה, כל מי שבכוחו יעשה זכות מצוה הזאת תגן על עמו ישראל בכל מקומות מושבותיהם להצילן מכל רעה, ועיניהם ועינינו תחזינה בשובו לציון ולשמוע בעת יאמר לציון מלך אלקיך בב"א.

דברי המצפה לראות בתשועת ישראל, חותם פה דווינסק

מאיר שמחה כהן

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קל עמוד א

תנו רבנן: במקומו של רבי אליעזר היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת. במקומו של רבי יוסי הגלילי היו אוכלין בשר עוף בחלב.

ספר נצח ישראל פרק כד

וכן בפרק בתרא דכתובות (קיא א) "השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו'" (שיה"ש ב, ז), אמר רבי יוסי בר חנינא, ג' שבועות הללו למה, אחת - שלא יעלו ישראל בחומה. ואחת - שהשביע הקדוש ברוך הוא

לישראל שלא ימרדו באומות העולם. ואחת - שהשביע אומות העולם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי. ורבי לוי אמר שש שבועות הללו למה, ג' הא דאמרן, אינך - שלא יגלו את הקץ, ושלא ידחקו את הקץ, ושלא יגלו את הסוד לאומות העולם. "בצבאות או באיילות השדה" (שם), אמר רבי אליעזר, אם אתם מקיימים את השבועה - מוטב, ואם לאו - אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאיילות השדה, עד כאן. וביאור ענין זה, כי הגלות כמו שאמרנו הוא שנוי מסדר העולם, ודבר כמו זה קשה שיעמוד בשנוי הסדר שלו, ותמיד הוא חפץ לבטל השנוי, דהיינו שיתקבצו מן הפיזור, ויעלו בחומה לשוב מן האומות, וזהו פירוד זה מזה. השני - שלא ימרדו ישראל באומות, וזהו מצד ישראל. הג' - שלא ישתעבדו בהם יותר מדאי, וזה מצד האומות, ובזה יהיה נשאר הגלות.

וכבר בארנו למעלה אצל (בראשית טו, יג) "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך", ידוע שאני ממשכנן, תדע שאני פורקן. ידוע שאני משעבדן, תדע שאני גואלם. ידוע שאני מפזרן, תדע שאני מכנסן (ב"ר מד, יח), כמו שהתבאר למעלה. והם הם אלו דברים שנזכרים כאן, כי כנגד 'שאיני ממשכנן', והמשכונן הוא תחת מי שממושכן בידו, לכך גזר שלא ימרדו באומות לצאת מתחת רשותם. וכנגד 'שאיני משעבדם', גזר שלא יהיו האומות משעבדים בהם יותר מדאי. ואם לא כן, לא היה קיום אל הגלות שגזר השם יתברך עליהם, כי די בעצם הגלות אף שאינו יוצא מסדר העולם, ולכך לא יוסיפו עליהם בשעבוד. וכנגד 'שאיני מפזרן' גזר עליהן שלא יעלו בחומה, שזהו קבוץ גלויות, והוא בטול הפיזור. וכנגד אלו ג' יש כאן ג' שבועות; כי שלא יתגברו ישראל ויצאו מרשותם - השביעם שלא ימרדו באומות. נגד השני - שלא יתגברו האומות לגמרי עליהם, השביעם שלא ישתעבדו בהם יותר מדאי. נגד הג' - שלא יפרדו זה מזה, השביעם שלא יעלו בחומה.

ורבי לוי דרש עוד, "אם תעירו ואם תעוררו" כל אחד ואחד בפני עצמו, והרי הם שש שבועות. כי בכתוב נאמר ג' פעמים "השבעתי אתכם". ודרש רבי לוי "אם תעירו ואם תעוררו" הם שתי שבועות כל אחד, כפל לשנים, הרי שש. ולפיכך הוסיף עוד שלש שבועות; האחת - שלא יגלו הקץ, כי כאשר יגלו הקץ, הרי יש כאן גאולה. כי מי שידע זמנו לצאת, כאילו הוא נגאל. והשם יתברך שם הגלות, ולא יהיה נמצא הקץ קודם זמנו, ולפיכך אל יגלו הקץ. ופירש רש"י (כתובות קיא א) 'אל יגלו הקץ' היינו הנביאים שבתוכם אל יגלו הקץ. ולי נראה ש'אל יגלו הקץ' שלא יעסקו בענין הקץ לעמוד עליו, עד שיהיו יודעים הקץ. גם 'לא יגלו' לומר בפרהסיא כי בזמן הזה תהיה הגאולה, ופירוש זה ברור. וכן שלא ידחקו את הקץ, פירוש להביא את הקץ שלא בזמנו על ידי תפלה ורחמים.

ושלא יגלו הסוד. ובמדרש שבסמוך משמע שלא יגלו סודותיהן. פירוש, שלא יגלו ישראל שום דבר שהוא סוד אצלם, לא יגלו לאומות. וטעם דבר זה, כי כל אחד אשר מגלה סודו לאחר, הרי יש לו חבור אל האומות אף בדבר הנסתר, שהרי גלה סתר שלו - והוא סוד שלו - אליו. ודי שיהיו ישראל תחת האומות בדבר שהוא נגלה, אבל אין ראוי שיהיו ישראל תחת האומות בדבר סתר. וכאשר יגלו סודותיהן, הרי

בדברים הנסתרים יש להם חבור אל האומות, ודבר זה אין ראוי. ודבר זה יתבאר עוד בסמוך, וכן הוא הפירוש הזה.

ודע כי ג' שבועות הראשונות [הם] שלא יבטלו השעבוד והגלות, וג' אחרונות הם שלא ישנו בענין הקץ. וזה כי שלא יגלו הקץ, וכן שלא ידחקו הקץ, כל זה שייך אל הקץ. ושלא יגלו סודותיהן לאומות הוא דבר מופלג מאוד, כי כאשר יגלו סודותיהן לאומות, דבר זה הרחקה לקץ, בשביל שהם לגמרי תחת האומות, ומתחברים לאומות אפילו בנסתר שלהן. ולכך דבר זה מרחיק הקץ חס ושלום שלא יצאו מן האומות. כי הקץ הוא ממדריגה עליונה נסתרת, שאין שולטים בהם האומות. ואם מגלים הסוד, הרי הם תחת האומות לגמרי אף בנסתר שלהם. והנה דבר זה שהם מגלין מסתורין שלהם הוא הרחקה לקץ, כי בזה מרחיקין הקץ יותר מדאי. ו'שלא ידחקו הקץ' דבר זה להיפך, שהם מקרבין הקץ יותר מן הראוי. ו'שלא יגלו את הקץ', כי הקץ צריך שיהיה נבדל מן האדם, וזה אשר מגלה הקץ כאילו היה הקץ עם האדם, ובזה מבטל הקץ. כי אין הקץ כך שהוא עם האדם. וכל אלו הם בטול אל הקץ.

ובמדרש אמר ד' שבועות השביעים; השביעים שלא ימרדו על המלכיות, ושלא ידחקו את הקץ, ושלא יגלו מסתורין שלהם, ושלא יעלו בחומה מן הגולה. אם כן למה משיח בא, לקבץ גליותיהן של ישראל, עד כאן. ופירוש 'מסתורין' הוא כמו שאמרנו, שלא יגלו שום סוד וסתר לאומות. ועוד שם (שיה"ש ב, ז) "השבעתי אתכם בנות ירושלים", במה השביעים, רבי אליעזר אומר השביעים בשמים ובארץ, "בצבאות" (שם) בצבא מעלה ובצבא מטה, "בצבאות" בשתי צבאות. רבי חנינא בר פפא ורבי יהודה בר סימון; רבי חנינא אומר השביעים באבות ובאמהות, "בצבאות" אלו אבות שעשו צביוני ועשיתי בהם צביוני. "באילות השדה" אלו השבטים. רבי יהודא בר סימון אומר, השביעים במילה, "בצבאות" בצבא שיש בהם אות. "או באילות השדה", ששופכים דמם כדם צבי ודם איל. ורבנן אמרי השביעים בדורו של שמד, "בצבאות" - שעשו צביוני ועשיתי צביוני בהם. "או באילות השדה", ששופכים דמם על קדושת שמי, הדא הוא דכתיב (תהלים מד, כג) "כי עליך הורגנו כל היום", עד כאן.

ובמדרש זה שאמר שהשביעים בד' שבועות, ונראה שדרש גם כן (שיה"ש ה, ח) "השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תמצאו את דודי וגו'", אף על גב שאינו דומה אל השאר. שלא יתכן שידרוש "אם תעירו ואם תעוררו" לשתי שבועות, שאם כן היו כאן שש שבועות, לא ד' שבועות. ויראה שלכך אמר שהשביעים בד' שבועות, מפני כי המשביע את אחר הוא משביע שלא יצא מדבר שמשביעו עליו, רק יהא נשאר עליו לגמרי מבלי נטייה ימין ושמאל לפניו ולאחור. ומפני זה היו ד' שבועות, כי ההסרה מן הענין אשר הוא עליו הוא בד' צדדין, כמו שהתבאר.

ויראה לומר דגם בגמרא (כתובות קיא א) לדעת רבי חנינא שאומר כי ג' שבועות השביעים, הוא ענין זה כאשר תבין דברי אמת, שאמר ג' שבועות השביעים. מפני שהוא סובר כי ההסרה הוא בג' פנים; האחד - הוא בטולו לגמרי. השני - שלא יוסיף. הג' - שלא יגרע ממנו. ולכך היה צריך ג' שבועות. וגם רבי לוי שאומר שהם שש שבועות (שם) דעתו כך, כי השבועה שישאר עומד על ענין אשר עליו, ולא יהיה לו

הסרה לשום צד. והצדדין הם ששה כאשר יצטרף אל זה המעלה והמטה, ולכך קאמר שהשביעם בשש שבועות. ולמדרש שאמר שהם ארבע, כי הצדדין שהם בשטח הם ד', ולכל אחד יש טעם מופלג. וכלל אלו דברים, כי גזר השם יתברך את הגלות שלא יצאו מן הגלות והשעבוד, כי הגלות צריך לזה כמו שהתבאר, ולכך גזר שלא יסור לשום צד. ודברים אלו הם ברורים .

ומה שאמר רבי אלעזר שהשביעם בשמים ובארץ, כלומר שהשביעם בשמים ובארץ, שהם שומרים הסדר אשר השם יתברך סדר אותם, ולא ישנו ולא ימירו את אשר גזר השם יתברך, ואין אחד שיעבור. וכך ישמרו ישראל מה שגזר השם יתברך בגלותם על ישראל. וכמו שאם היו יוצאים שמים וארץ ממה שסדר השם יתברך להם, דבר זה היה הפסד לעולם, וכך אם יהיו יוצאים ישראל ממה שגזר השם יתברך הגלות, הוא איבוד לישראל, לכך לא ישנו הגזירה. ומה שאמר רבי יהודא בר סימון שהשביעם באבות ובאמהות, פירוש כי אין לומר שהשביעם בשמים וארץ, כי השמים והארץ אינם פועלים רק בטבע כמו שבראם השם יתברך, ולכך הם שומרים הסדר. אבל הגלות הוא נגד טבע האדם, וקשה על האדם. ואם לא היה משביעם רק בשמים ובארץ, לא היה שבועה זאת קיימת לסבול קושי הגלות. ולכך אמר שהשביעם באבות ואמהות, שעשו רצונו של מקום אף שהיה קשה עליהם, ונבחנו ונצרפו, ולכך באבות השביעם. ומה שאמר רבי חנינא שהשביעם במילה, דעתו כי אין ראוי שישביעם באבות בלבד, כי בגלות היו שופכים דם שלהם כמים. ולפיכך אמר שהשביעם במילה, שגם במילה שפיכת דם, ולפיכך במילה השביעם .

ומה שאמרו רבנן השביע[ם] בדורו של שמד, כי לא די שהשביעם במילה, כי המילה אינו רק שפיכת דמים בלבד, אבל הגלות היו מייסרין אותו ביסורים משונים וקשים מאוד. ולכך אמר שהשביעם בדורו של שמד, שהיו מסרקין את בשרם במסריקות ברזל, ולכך השביעם בדורו של שמד. ואם תאמר, דורו של שמד עצמן במה השביעם שלא ישנו. ואין זה קשיא, כי פירוש 'בדורו של שמד' היינו במדה שהיה לדורו של שמד, שהיו דביקים בה דורו של שמד, ובאותה מדה השביע אותם שלא ישנו בענין הגלות. כי דורו של שמד, אף על גב שהגיע להם המיתה בגלות, לא היו משנים. ועוד פירוש 'בדורו של שמד', רוצה לומר אף אם יהיו רוצים להמית אותם בעיני קשה, לא יהיו יוצאים ולא יהיו משנים בזה. וכן הפירוש אצל כל אחד ואחד, ויש להבין זה:

Too see more about the **שלוש שבועות** [click here](#)

א. אחת התקופות הסוערות והקשות לעם ישראל היתה בשנות ת"ח ות"ט, אשר אז היתה עת צרה וקשה ליעקב אשר כמותה לא נהייתה, עם ישראל נדונו אז במיתות משונות ונוראות, וגזירות קשות ואכזריות נשפכו על שה פזורה עם בני ישראל ונהרגו רח"ל אלפים ורבבות יהודים יראים ושלמים מכל צד ועבר, וסיבת הצרות הקשות ההם לא נתגלתה ועם בני ישראל הנאנחים והנדכאים לא ידעו מה עליהם לעשות ולתקן בכדי להמתיק הדינים ולבטל הגזירות. אז קם הרה"ק איש האלקים בעל התוס' יו"ט והירבה בתפילות ותחינות, התענה הרבה תעניות, ואף עשה שאלת חלום שיודיעוהו מן השמים בשל מי הצרה הגדולה הזאת. לפליאתו הגדולה השיבוהו מן השמים שכל זאת באתנו אך ורק משום שמדברים בשעה שהציבור מתפללים בבתי כנסיות, ובעבור זה באה הרעה הגדולה על ראשי עם קודש. מיד לאחר מכן קם ועשה מעשה ויסד אז "מי שברך" מיוחד לאותם שאינם מדברים בעת התפילה, והפיצו בכל תפוצות ישראל.

ובמקור התקנה בתיקון ה"מי שברך" כתב בספר "עיר מבצר" (ח"א דף ל"ב) וז"ל: נדפס בשם מרן התוס' יו"ט שצריך לעשות מי שברך בכל שבת קודש למי שאינו מדבר בבית הכנסת דברים בטלים בשביל המעשה שנהרגו רבבות מישראל בשנת ת"ח, ואמרו למעלה בשביל שדיברו בביהכ"ס ובביהמ"ד ונתחייבו שונאיהם של ישראל דבר ר"ל, שפגמו באות וא"ו של דבור ונעשה דבר, ובשביל שעשו שאר עבירות נהפכה לרציחה רח"ל. עכ"ל. והנה כבר ידוע ומפורסם בספרים הקדושים, שעיקר חורבן בתי כנסיות ובתי מדרשות הוא בעון המר הזה של חילול המקדש, וכמו שכבר כתבו בעל ה"קב הישר" בספרו (פרק ג') וז"ל: ועל ידי עוון זה בעוונותינו הרבים נחרבו כמה בתי כנסיות. עכ"ל.

(עפ"י ספר בית הלל)

תלמוד בבלי מסכת יומא דף ט עמוד ב

מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים וכו'. אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם. ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות: עבודה זרה, גלוי עריות, ושפיכות דמים. רשעים היו, אלא שתלו בטחונם בהקדוש ברוך הוא. אתאן למקדש ראשון, דכתיב ראשיה בשחד ישפטו וכהניא במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה. לפיכך הביא עליהן הקדוש ברוך הוא שלש גזרות כנגד שלש עבירות שבידם, שנאמר לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער.

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יב עמוד א

שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי: מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה? אמר להם: אמרו אתם! - אמרו לו: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. - אם כן שבשושן יהרגו, שבכל העולם כולו אל יהרגו! - אמרו לו: אמור אתה! - אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם.

הקדמה

יצחק חכם

כוא גלוי ומפורש בדברי חז"ל, שבגידו לנו זאת צפי שלמדו מקראי שעל ידי העברה על השבועות שלא לעטת בחומה ושלא ידחק את הקץ ח"ו אני מחיר את בשרכם לנצחונות וכאילות השוכ. וצפוי"ר קן כ"י, כמינים ובאפיקורסים עמו כל מיני השחלות לעבור על השבועות כללו לעלות בחומה וליקח מעצמם ממטלה וחירות קודם הזמן, שזכו דחיקת הקן, וכמשיכו לצות רוב בני ישראל לרעיון בטמא הכי. ואיתא במכילתא פרשת יתרו לא חשא למכ נאמר, לפי שהוא אומר ולא השבעו וגו', אך לי אלא שלא ישבע, מנין שלא יקבל וכו', משקבלת עליך להשבע כריני לך לדיון כי לא יוקב וכו'. ופי' שם במרכבה המשנה, שמח מראה שדין בשבועה גם על המחשבה כמו צפ"ז, ולא איתמעו אלא מקרבן, ובבית קן מר"י אלא שכחז אומ"כ דמודכשמים ברמב"ם דין זה שמע מינה דאיט אלא אסמכתא, ועדיין צ"ע, ולא עח לבאריך צ"ב.

אור"ח צעניק זה לא כ"י רק מתעבה בלבד, שנאמר לבסחפק את דנין על מתעבה, אבל נעשו מעשים רבים ועלומים לפעולה המרה הזאת, בחטובות ואופנים שונים לבבית לדין כן לעבור על השבועות כללו. חכ פשוט שכל אופני הפעולות שפושק צ"ב כ"י העברה על השבועה, וכמו שרואין שכחז ברמב"ם ז"ל שאגרת חיימן על אחד שאמר על פלשו שהוא משית, ובחלקטו אליו אחי אנשים ובאכיר אותם טבא שביא סכנה גדולה, שכשיחודע למלכות יהיו מח לרדת גדולות ר"ל גם באכיר אותם שם צ"ב שלא לעבור על השבועות, ונחז טעם השבועות בשביל שידע שלמה ברוח הקודש שחפזר להתנופע בלא שחכ הראוי ויאבדו בשביל זה, ויבואו עליהם נרות עי"ש. ומבואר מח שידע ברמב"ם ז"ל שלא יעלה בידם מאומה אלא נרות, מכל מקום תשז זאת להעברה על השבועות, כי השבועה שלא ידחק את הקן, היא שלא לפשות שום פעולות לדחוק את הקן, וממילא כל פעולה שששק

היות כי צפוי"ר בשנים האחרונות סבלנו נרות רבות ומרורות כלענה, אשר לא היטה הזאת לישראל מאז היה לגוי, ולולי כ"י כוחיר לנו שריד וגו', אך בחמלת כ"י ית"ש נשארנו מחי מספר בתכלית המיעוט, לא מעט מהרבה אלא מעט מן המעט, בשביל שבועתו של הקצ"ח שגשע לאצותינו שלא יכלה זרע ח"ו. גם נתקיים צפוי"ר במלוא טובן המלכה משאח"כ ובפלא כ"י את מכותך וגו', בפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו הסתחר, חכינו לפח מרפא והכב צעכה, ועדיין לא צאנו אל המנוחה ואל הנחלה. לבבינו נשבר בקרבנו לשברי שברים ואין לנו צמח להתנחם ולכתחזק, אלא עיינו לפיות למרום בכליון עינים ודאבון נפש, עד ישקיף וירא כ"י משמים, יראה צענינו וירפח את לבבנו בגדכה ובכחא, ברוח רחמיו ית"ש.

ודנה מלפנים בישראל בכל הדורות כשבגישה עח לרה ליעקב, חקרו ודרשו מה זה ועל מה זה, אחי עון גרם להבית לדין כך לשים לב לתקן ולשוב אל השי"ת, כדמלינו בקראי ובתלמוד. וכן אחר גלות שפאניא חובר הקדוש החסיד ר' יוסף יעב"ץ ז"ל הספרדי ס' אור החיים מיוסד על כך, לחקור אחר בעוונות שגרמו אז הרה והגלות. חקני בחוות דעת זל"כ בהקדמת פירושו למגילת איכה כחז ג"כ שאין תועלת לספר ברות וביגונות אלא אם יספר גם סיבת ברות שאירע לו למשן ישמור פלמו מהסיבות המציאות לדין ברות, ולכן פי' שם כל מגילת איכה בדרך זה, שכל מקום שמכיר הרה מכיר גם כן החטא שביא הסיבה שביאה את הרה הזאת, למשן נשוב אל כ"י בכל לבבנו ולא יוסף לדאבה אותנו, זח"ד ועי"ש.

ועבשין בדורנו זה אין לריכין לחפש ולבקש צמטמונים את העון שביא עלינו את הרה הזאת, כי

שלישית ח"ל שמה פוסקי לזקה ברבים יש צבם ואין נוחין דכחיב וכו' צדקו ולא מלאו וכו' שאל באורים וחומים והשיבו לו אל שאלו ואל בית הדמים. ונחקשה צב בר"ף צ"י צכמה קושיות, ועיקר הקושי היא למח לא שאל מיד באורים וחומים וכו' נפסק ברעב מיד כמו שבי' אחר ג' שנים ולמח הולך לכמתין ג' שנים צדיקה אחר כג' עבירות וסבלו ישראל ג' שנים רעב מחמת חסרון הידיעה שלא נודע מה לחקן בשביל שלא שאל מיד באורים. וכמכרש"א כתב דלפי דמחו שבי' צבם חטא עכ"ם או ג"ע או לזקה דבר שאינו תלוי במלכות לא שאל באורים דאין שואלין באורים אלא למלך דכיוונו דבר התלוי במלוכה. ועדיין אינו מובן שכרי לא ידע אם יש צבם מאלו כג' עבירות כמו שכוכים סופו על תחלתו שצדקו ג' שנים ולא מלאו ולא כי אלא חסרון ידיעה וספק כמו שאמר בלשון שמה יש צבם וא"כ הי' לבסחפק ג"כ שמה הוא דבר התלוי במלוכה כמו שבאמת הי' כן, ובכל דבר ספק שואלין באורים ולמח הי' לורך לסבול ג' שנים רעב ולא ישאל באורים עד אחר שצדקו ולא מלאו מאלו כג' עבירות. ובר"ף שם באריך צבם וחמליה דבריו דכל זמן שבי' ספק אם אין צבם מאלו כג' עבירות שמבוארין בקרא שבסיבתם על רעב לריך לחלות צמה שמבואר בקרא ישוי"ש באריכות דבריו. ועדיין ל"ע ואינו מובן כ"כ ועכ"ם חזינן דבכל עת לרב שלא חבוא אף צומן שבי' אורים חלו ראשית צמה שמבואר בקרא ולא שאלו גם באורים. וכגב לא מנינו בקראי עונש רע ומר נורא ואיוס כזה של אני מחיר צערם הסקר ממש כצבאות או כאילות השדכ זולת על אותו העון של העברה על הקץ ועל השבועה כמו שבוא בקרא דהשבעתי אחכם וגו' וכדנשא חז"ל, ולא הביע כזאת לישראל מאז היתה לגוי זולת צדורו צע"כ שלא הי' גזירת שמד ולא שום טעם וסיבה אלא הוחר דמם והופקר ממש כצבאות וכאילות השדכ ולא נודע מה זה ועל מה זה, אלא הוא הדבר המבואר בקרא רק על עון העברה על אותן השבועות, וא"כ הכחוב מעיד שהוא הגורם, ואין אית שם על לב.

וע"י רמב"ן פי' תשא צכמה פסוקים שנעון בעגל שהמשתחווים והזונחים לבעגל היו מועטים

צב, אף שלבסוף יעלה צידם חרם, מכל מקום כהפעולות והמעשים שמשו צבם לצד עבדו כבד על השבועה. ועכ"פ אין לדמות זה למחשבה גרידה, שלדעת המרכבה המחנה במכילתא שם אינו אלא אסתמחא, כי פשיית פעולות וודאי היו מעשה נגד השבועה, ולא רק מחשבה בעלמא.

ובבואר בגמרא שבועה דף ל"ט בכל העבירות שבחורה ופרשין עמתו, ונשבעה ממנו וממשפחתו ומכל בעולם טלו. וחזינן צב חומר בעונש שבועה שנגיע לכל בעולם טלו באשמת היחיד שעבר אשבועה. ומכל שכן צבם שמשו מעשים רבים כהפסן צריות עד שצמיים באחרונים נמטע רוב ישראל סייעו בפעולות שלהם באופנים שונים, המביאות לעבור על השבועות, וגם נעשה צפרהס"א לפני כל ישראל, ומעפין כן שזכר לעשות מחאה כראוי. ועל כן צבם עלינו כזכר האת, מה שאמרו חז"ל צפי שמשו מופקרים כצבאות וכאילות השדכ ר"ל ואין פורעניות צבם לשולם אלא בשביל הרשעים ואינה מחללת אלא מן הצדיקים. ואלו לא הי' בישראל אלא אותו העון בלבד, הלא הוא צדור ומפורש בדברי חז"ל בעונש כמר מה שבי'. וכן צבני אפרים שבי' לדיקים וקדושים, ואך בשביל אותו העון שילאו מכבולות לפני בזמן, נעשה עמדם מה שנעשה באמצע הילוכם, ואמרו חז"ל שזה הי' בשביל שעברו על השבועה, אף שלא עברו צדות, כי אם על ידי פעולות, שמשו כחשבות. וכן צבן כחיבה שבי' אז כדור מלא חורב וקדושכ עד לבפליא, ונעשו צברג רב ר"ל יחרר ממה שבי' נעשה החורבן, כמבואר בכ"מ בדברי חז"ל ובירושלמי שאז נגדעו קצן ישראל ואיטו עתיד להחזיר עד שיבוא בן דוד. ומבואר במדרש רבכ שיר השירים עכ"כ השבעתי אחכם וגו', שלכן נכשלו צימיו בן כחיבה, לפי שעברו על השבועה, ונוכל להחזוק מה עד כמה גדול בעונש העברה על שבועה זו.

ובגמ' יבמות ד' עכ"כ ויבי רעב צימיו דוד שלש שנים שזכר אחר שזכר ראשונה אמר להם שמה עו"כ ית צבם דכחיב ועבדתם אלכיס אחרים וגו' ולא יבי עמר צדקו ולא מלאו, שני אמר להם שמה עוברי עבירה ית צבם דכחיב וכו' צדקו ולא מלאו,

אלה שרוב העם חטאו במחשבת וע"כ ה' הקלף ח"ו
 לבלותם, ופי' עוד דברי כ"י ויגוף ה' וגו' על אשר
 עשו את העגל שלא היו מן המשחחיים והכוזבחים
 לו אבל היו מן העושים אותו כלומר מן הנקבלים
 על אהרן והמזיחים לו הזב, והביא ע"ז דברי
 התרגום על דאשחטדו לעגל, והרי שלא היה הקלף
 בטון העגל בעבור המופעים שעבדו לו במעשה חצות
 והשחחור' אלא בשביל התרובץ שהיו מסויעץ לעשייתו
 הן צמה שנקבלו עמם או בנתינת הזב וכדומה כי
 חשבו זה לדבר עוב שיהי' מוכיג ומורה דרך במקום
 משה לשם ה' כמו שהאריך בזה הרמב"ן והאפי"ז
 ובעלי התוס' ושאר הראשונים ז"ל. וכמו כן היה
 בהעגל המר הזה של עשיית מלכה ערם ביאת המשיח
 שזה כמה שנים שהתחיל הרעיון בעמא הזה ע"י
 הציונים ונעשו פעולות ומראות באופנים שונים לתכלית
 העברה על אותן השבועות, וצו"ה רוב העם שכל
 הכחות היו חמלעים לסייע להם כי גם מהכשרים
 שבישראל אף מאותן שלחמו הרבה עם הציונים עבדו
 מעשיהם בהריסת הדת ומינוח וכפירה ר"ל אבל בעלם
 הרעיון העמא שלהם של ילידה לחירות ועשיית מלכה
 ערם ביאת המשיח שזה הוא הטיקא של השורש
 פורה ראש ולענה בזה נחפסו הרבה כשרים מישראל
 כי גדול כח הילך המסמא עינים בזה ולא שמו על
 לבם והי' סיוע לדבר הרע בזה מרוב העם מהם
 צמעשה ומכס דביבור באופנים שונים ומשונים אשר
 עו עיניהם מראות כי צנפסם הוא. ואין צרנוני
 להאריך צפרע זה לבאר על צורי' אבל המתזון יוכל
 לידע האמת, ובמעל עכן ה' הקלף על כל ישראל
 בשביל ה' יען שלא מיחו בו כראוי, ומכש"כ בזה
 שהתפשטה הרעת צרוב ישראל צו"ה, וקוב"ה לא
 עבד דינה בלא דיינה שחי' בעון הגורא הזה אותו
 העושה המבואר בקרא על העברה על השבועות
 כללו. ולפי מה שאכתוב אי"ה בפנים באורך יחבאר
 שיש בעלם הרעיון של קבלת ממלכה לישראל
 בעלמם לפני ביאת המשיח, מינוח וכפירה צדרכי
 השי"ת, כי אך הוא יח"ש המשעבד והגואל, אפס
 בלחו יח"ש גואלנו לימות המשיח. וענין שיש בו
 מינוח וכפירה ר"ל, זה ודאי פוגם אף במחשבת, כי
 מינוח חמיר מע"ז, למבואר בגמרא וברמב"ם כנודע,
 ומכש"כ כשנעשו מעשים רבים בישראל בזה, צעוכ"ה.

אמנם זאת ועוד יותר, כי הכחות האלה שבמשיח
 ברעיון העמא הוא לבקים לבם מדינה לפני
 הזמן בלי תורה, במשיח את בני ישראל למינות
 ואפיקורסות נוראח אשר לא יתה כעוב מיום הוסדה
 הארץ, כי אף ארכ"ע עובדי ע"ז מאמינים בהשי"ת
 שכוח הסיבה הראשונה, אבל אלה הרשעים טפריס
 בעיקר, ובתחילת ממשיכים להצנות צמה שאחוב היא
 לעינים, להיות ככל הגוים עם וממשלה כמו האופות,
 ושבו נמשט אחריהם גם בעיקר הרעיון דלית דין
 ולית דין ח"ו אלא ככל חלוי צרוע צער וכלי זין.
 ואף לריך להאריך בזה כי נודע צתם המהפכה
 הגוראח שהכטו הכחות האלה, שוכפטו למינות ר"ל
 כמה מדינות ונפרץ כח המינות במלואו צהרבה צחי
 בני ישראל הכשרים עד אף שישר, וממש מספר
 גדול של מיליונים מישראל נפלו על ידם צרעה המינות
 ר"ל ועל ידי שהערפו עמם גם כחות שאומרים
 שמערת וכוונת התחברותם אליהם הוא צכדי לתקן
 ולהציא צחוך המינים גם דרך התורה, חכ ה'י
 הכרסרות להמשיך מצני ישראל הכשרים לספחם אל
 הרעיון העמא בזה של הקמת המדינה בהשגם שיש
 שם גם מחקאים ופועלים בשביל התורה, ושבו אח"כ
 נופלים צרעה המינות לגמרי ע"י הגשר של כדחיים
 כנספחים אל הציונים. ומינות באת צודאי פוגם
 במחשבת. וכל החושב לנפות אחר הכחות האלה נפל
 במחשבת לרעיון שיש צו מעיקרי ושרשי המינות ר"ל,
 אף שאינו מרגיש בתחילת מחשבתו, אבל היא סוף
 מעשה במחשבת החלב.

בר"ל של דבר: מלבד עון החמור של העברה על
 השבועה, עוד עמאו את בית ישראל באכמת
 המינות והכפירה ר"ל, ואף חימה מה שחי' התזן
 האף בגדול הוא וילא הקלף מלפני ה', כמו שהבייר
 הכתוב צפרעה ללבים. ואף צשעת החורבן נכרנו גם
 חסידי עליון בעון החוטאים ומחטיאים צעוכ"ה והי'
 בחרי אף נורא עד מאד. (מלבד שהציונים בעלמם
 עשו גם פעולות פליליות להביא את כל הרעב, בחוששם
 שפי"ז קל יהי' להם יוחר להשיג מטרחה של מלכה
 וממשלה, וקו להצנות מאורבן עמו, ובתצתי קאת מה
 בפנים הקוטרם, אבל לא ראיחי להאריך בזה כי לריך

לח קושרם מיוחד לנדר הכל צדקה והכחית
 צדקות, ולא נחתי בקושרם זה אלא לנדר דעת
 תורה. והגשאים מני ישראל שהשליח הקב"ה בעבור
 שבושחו שלא יכלו ארע, ועשו ג"כ בשונש קשה ועד,
 כמה שהלוח מעשה שפן להשיג מלכות המיוחד לנסוח
 את ישראל בנסיון עמוס חכ, ומבואר בראשית פרשת
 ראה עכ"כ וזה הליך האות והתעפת וגו' כי מנסה כי
 וגו' והפעם שמנסה כ"א הוא בעבור שהגיתו אותו
 ולא במיחורו. ומבואר מה שהנסיון הקשה הוא
 מהללוח נצחא כו שיחא האוח והתעפת הוא שונש
 לישראל בעבור שהגיתוהו לכבוד נביתות כאלה, ומכש"כ
 שהרוב ישראל מסייעים לכתות אלו, שזה נוחן כח לס"מ
 לבראות האות והתעפת. וכן כתב גם האו"מ"ה הקדוש
 פרשת יתרו עכ"כ לא יחי לך שצאמלעות בעוד הוא
 ממליח בוי אחר שהוא אלהים מה שלא היה כן קודם.
 והגיה הקב"ה את הציונים לנסוח גם את ישראל אצל
 צעש"ר רוצה דרוצא לא עמדו בנסיון הקשה חכ,
 כאשר היה צימי ביה ראשון שהי נסיון קשה צע"ז עד
 שצימי גדשן לא היה אלא שלש מאות אנשים בכלל
 ישראל שלא כרעו לנצל ועל ידם היחח השועב גדולה
 בישראל, כמבואר בכתובים. ועכשיו צדור השפל הוא
 של עיקבתא דמשיחא, עדיין לא שמו לב שכל הצרות
 והתלמות שהגיתו אלינו היה צסינת הרשעים האלה.
 ולריכין לעוב אל השי"ת ולצרות מהם ומכשונם יתרו
 מהצרות ען הארי הרודף אחריו לבורגו, וכל מה
 דאפשר להביל אפילו נפש אחת מישראל לשונעב
 מחבורתם, יקר הוא עד מאוד שאין לשער ערט להוליא
 יקר מעולל. והמה מהפכים דברי אלקים חיים וחולים
 הצרות צבאומעים לקול התוכ"ת, כדרך האפיקורסים
 מלא ומקדם. ומבואר בירמ"י מ"ד י"ח שאמרו הנשים
 האחרות ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו'
 חפרנו כל ונחרצ וברעצ חמט, ותלו כל הצרות
 צנניחי כי המחירים שלא לעבוד ע"ז, וירמ"י לוח כי
 כשן גורם כל הצרות ונחבררו אח"כ דברי הצבואים
 באמרים צלמת וזק. ועכשיו כל מי שיש לו שוח
 צקדקו ויכל לבכיר האמת כי אך ען המחטואים
 צרעיון העטא של הציונות וכל המעשים הנעשים עבור
 רעיון העטא הוא הביאו את כל הצרות והתלמות
 צעש"ר על בני ישראל, כאשר אכתוב מה צענים

כספר. — ומצאנו צנוטם אלימלך צאגרת הקדוש
 שכשנא אצרכם חצית ע"כ לא"י ונחב"י רעב צאק,
 חמח יושבי המקום הכוח, מחמת שזה המין צא
 חללינו אירע לנו מקרה זה, וכלך למצרים כדי להשקיע
 בדבר שלא יתפשט ציוניכם. וצפרט על דורינו זה חמח
 ח"ל ידלי חטא ימאכו ועוד הרבה מאמרים שהצבתי
 צענים, ואין להאריך צגודל בעקר של הצרות והתלופה
 ר"ל, ובמאמין צבשי"ת וצחורתו הקדושא יודע האמת.

וזה צדור כי אותו הרעיון המתועב הוא המעבד
 גאולתינו ועדות נפשינו, כאשר הצבתי צענים
 דברי המדרש ילקוט פרשת צא רמז קל"א עכ"כ וחי
 לכם למשמרת, מי פרע לכם ממדי וכו' מרדכי ואסתר
 וכו', מי פרע לכם מיוק וכו' צני חשמונאים וכו', מי
 פרע לכם ממלכות רביעית, נטרונא, וחי לכם למשמרת
 אל חאכלו ממנו נא, לא הצפיניי מהצבא. ופי' שם
 היות רענן מהגמ"א נטרונא, פי' שצריכין לשמור
 ולבמחין, לא הצפיניי מהצבא פי' אל הצקשו לאטל
 אותם צבצבוב, כלומר שאינו ללוי כל ארט. ומבואר
 צה שאין לו עכשיו זכות אחר לנאח מן הגלות, אלא
 אותו הזכות לשמור ולבמחין שלא לאטל ח"ו ושלא
 לבגוח נגחולב כוחה הצבא קודם הזמן. ואם כן כל
 אותם הלקחים חבל צכם וצממשלתם ואוכלים עממם
 מהחועצב הנעשית נגד האזכרה של אל חאכלו ממנו
 נא, כן המה המעבדים את הגאולה. גם הצבתי דברי
 בש"ס סאכודרין דף ל"ח ע"א אין כן דוד צא עד
 שחלבה מלכות חלוב מישראל, ופי' רש"י ז"ל שלא
 חבא לבס שום שלטנות לישראל, אפילו שלטנות קלה
 ודלה. כרי מבואר שקודם ציאת המשית חלבה אותה
 מלכות חלוב, שאי אפשר ציאתו צלופן אחר, והיא
 המעבצת את הגאולה. וכעין זה מפורש יולא צדברי
 ברמז"ם צאגרת חיומן, אלא שצריכין לרחמי שמים
 שחלבה אותה המלכות אך ורק על ידי כח מלמשלה
 מאת השי"ת, ולא על ידי האומות, כי אם ח"ו יחי
 ע"י האומות היא סכנה גדולה לישראל כנוצן, והשי"ת
 ירחם עלינו ועל כל עמו ישראל. ועכ"פ כל הצבאים
 ומשחצתים מלוחה המלטה, כרי משחצתים הם
 מהחעכבות ציאת המשית, ואוי לב לאותה צושא
 ולאותה כלימה.

וְלִפִּי שֶׁהַגּוֹלֵם תְּלוּי בְּזֶה הַעֲנִין, לִכֵּן מִתְחַזֵּר הַיֵּלֶכֶר
 וְהַסִּימָה כֹּל כֵּךְ לְהַמְשִׁיךְ אֶחָד כֹּל הַעוֹלָם לְרַעֲיוֹן
 פְּגוּל זֶה, כַּמִּיּוֹשׁ הַתּוֹסֵפּוֹת יוֹיֵט צַמִּים אֲבוֹת פִּיכָה עַל
 הַמַּשְׁנֵה דְחוּשׁ צְדִיק נְיָסִים שֶׁנֶּשְׂעוּ בְּבִיחַמִּיק, וְחַשְׁבֵּי
 נְמִי הַגֵּם שֶׁלֹּא אִירַע קָרִי לִכְהֵן גְּדוֹל צִיּוֹם הַבִּיפּוֹרִים,
 וְכַתֵּב עִי"ז: יֵשׁ מִי שֶׁהִקְשָׁה וְלִמָּה יֵאָרֵעַ לוֹ קָרִי אַחַר
 שְׂכִי מִחֲרִין אֲחֻזָּה כֹּל שֶׁצִּנֵּת הַיָּמִים וְהוּא צִטְרָה כֹּל
 הַיּוֹם הַהוּא, חֲקִי הַעֵם כֹּל הַלַּיְלָה לֹא יִחַשׁוּ מִלְּחָזוֹ.
 וְהַחֲשׂוֹב כִּי יִלְיָע וְהַיֵּלֶכֶר מִתְקַוְעִים זֶה עִם זֶה
 כְּשֵׁנִי אֲוִיבִים, וְכַשְׂאֲחַד מֵהֶם קָרוֹב לְהִיּוֹת מְנוּלָח יִתְחַזֵּק
 עַל עַמְדוֹ בְּרֵאוּתוֹ כִּי כִלְתָה אֲלָיו הַרְעָה וְכוּ', וְלֹא כִי
 קָרוֹב מֵאֵד הַכֵּהן לְהִיּוֹת צַעַל קָרִי וְעִי"ש, וְאִם כֵּן כֹּל שֶׁכֵּן
 בָּזֶה שֶׁאֲנַחֵט עוֹמְדִים קוֹדֵם הַגּוֹלֵם, וַיְדוּעַ דְּאֲחַר
 הַגּוֹלֵם יִחַצְעַל הַיֵּלֶכֶר וְהַסִּימָה וַיְהִי מְנוּלָח לְגַמְרִי
 בְּאוֹפֵן שֶׁלֹּא כִי כֵּן מִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, וְכַמּוֹ שֶׁבִּיאוֹ
 גַם בְּחוּסֵי רִי"ה דָּף עִי"ז עִי"ב דִּי"ה כְּדִי מְהִירוֹשְׁלָמִי שֶׁאֲחַר
 שִׁתְּקַע צְשׁוֹפֵר גְּדוֹל מֵטָא זְמַנָּה דְּשִׁטָּן לְהַחְבֵּל, וְבִדְאִי
 שֶׁמִּתְחַזֵּק צֶבֶל מִיָּנִי הַתְּאֲמִנֵּת נִגְדַּל אֲלוֹ הַעֲנִינִים הַמְּבִיאוֹים
 אֶת הַגּוֹלֵם, וְלִרְיֹכִין נְסִי נְסִים לְהַגִּיל מִמֶּנּוּ, הַרְעָה יוֹחֵר
 מֵהַגֵּם שֶׁנֶּשְׂעָה לְכַ"ג צִיּוֹם הַבִּיפּוֹרִים שֶׁלֹּא רָאָה קָרִי.
 וְשַׁעַל כֵּן הַעֲמִיד הַסִּימָה מְדִינָה הַלְּיוֹנִית וּמִלְּכוּת הַמִּינִית
 לְצַעַל אֶת הַגּוֹלֵם וְהַשִּׁיחַ יִרְחַם בְּמַהֲרָה וַיְחַשׁ
 לָנוּ זְמַן גְּאוּלְתֵּינוּ וּפְדוּת נַפְשֵׁינוּ.

וּבְמִדְרָשׁ אֵיכָה רַבָּה גִ' יִיט צַפְסוֹק זֶה אֶת אֲשֵׁיב אֶל
 לְבִי עַל כֵּן אֲוֹחִיל לוֹ כַּתֵּב לְצַפְסוֹף חִי"ל: לְמַחֵר
 כְּשִׁיבֹא קֵץ הַגּוֹלֵם אֲוֹמֵר לְבֵם הַקְּבִי"ה לְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי
 אֲנִי חִמָּה מִכֶּם הֵאֵיךְ הַמַּחְנֵת לִי כֹל אֲוֹתָן הַשְּׂנִים,
 וְכֵן אֲוֹמְרִים לְפָנָיו רַבּוּשֵׁי אֲלוּלֵי תוֹרַתְךָ שֶׁנַּחַח לָנוּ
 כְּבַר אֲבֹדוֹת הַאֲוֹשֵׁת, לִכֵּךְ נֵאמַר זֶה אֲשֵׁיב אֶל לְבִי,
 וְאֵיךְ זֶה אֲלֹא תוֹרָה שֶׁנֵּאמַר חֵאֵת הַתּוֹרָה, וְכֵן דוּד
 אֲמַר לְגִילֵי תוֹרַתְךָ שֶׁשְׂעוּ אִזְ אֲבֹדוֹתֵי צַעֲנִי, עַל כֵּן אֲוֹחִיל
 וְכוּ' יַעֲיִי"ש שֶׁהֵאֵרִיךְ מִתְחַלֵּב בְּמַשַּׁל וְחֲזִינָן בָּזֶה
 שֶׁלְּבַמְחִין וְלִיחַל עַל הַגּוֹלֵם הוּא נְסִיוֹן גְּדוֹל, עַד
 שֶׁאֲחִי"כ הַקְּבִי"ה יֵאמַר לְיִשְׂרָאֵל שֶׁמַּחְמֵה עַל עַמְדָם בָּזֶה
 הַנְּסִיוֹן, וְאִיֵּא לְעַמּוּד בָּזֶה הַנְּסִיוֹן אֲלֹא עִי"י שִׁימַח לְבִי
 לְהַתּוֹכִי"ק, וְאֵיךְ הַתּוֹכִי"ק מְנַגֵּחַ וּמְנַלֵּחַ.

וְהָאֲמַת שְׂכַל דְּרֵכֵי הַמִּינִית רִ"ל מְעַכְבִּים אֶת הַגּוֹלֵם,
 כַּמְצוּרָה בְּגַמְרָא רֵאשׁ הַשָּׁנָה דָּף יִיז עִי"א

הַמִּינִין וְהַאֲפִיקוֹרִסִין שֶׁכִּפְרוּ בְּתוֹרָה וּבַחַיִּית הַמַּחִים
 וְכוּ' יוֹרְדִין לְגִיבָס וַיְדוּנִין צֶה לְדוּרֵי דוֹרוֹת, גִּיבָס
 כֹּלֵה וְהֵם אֲיִנֵם כְּלִים שֶׁנֵּאמַר טָרַם לְצִלָּת שְׂאוֹל, וְכֹל
 כֵּךְ לְמָה, מִפְּנֵי שֶׁפִּשְׁעוּ יְדִיכֶם בְּצוּל, שֶׁנֵּאמַר מְצוּל
 לוֹ, וְאֵיךְ זְבוּל אֲלֵא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֵּאמַר צִנֵּחַ בְּנִיתִי
 בֵּית זְבוּל וְפִי רִשִּׁי זִי"ל שֶׁפִּשְׁעוּ יְדִיכֶם בְּצוּל, שֶׁהִחְרִיבוּ
 בִּיחַמִּיק צַעֲוֹנֵם. וְהוּבָחוּ הַדְּבָרִים בְּרַמְזִים פִּי"ג מִכֵּלֵי
 הַשְּׂבִיבָה, אֲלֵא שֶׁכּוֹסִיף בְּלִשׁוֹנוֹ הַזֶּה, שֶׁכִּפְרוּ בְּבִיחַת
 הַגּוֹלֵם. וְלִכְאוּרָה אֲיִנו מְשַׁבֵּן הַעֵטֶם שֶׁאֲמַרו בְּגַמְרָא
 בְּצִבּוּל שֶׁהִחְרִיבוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ צַעֲוֹנֵם, מִדָּא לֹא מְלִישׁ
 שֶׁנַּחֲרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ צַעֲוֹן מִיּוֹת, דְּכִרֵי בֵּית כְּרֵאשִׁין
 נַחֲרַב צַעֲוֹן עֲבֹדָה זָרָה, וּבֵיחַ שְׁנֵי בְּצִבּוּל שֶׁנֵּאמַר חֵאֵם,
 וְלֹא מְלִישׁוֹ מִחֲבֵר בְּשׂוֹם מְקוֹם עוֹן מִיטָה וְאֲפִיקוֹרְסוֹת.
 וְעוֹד, אֵיךְ אִם נִיחַ שְׂכִי אִז גַּם עֲבִירָה דְּמִיטָה יִחַן
 לוֹמַר כֵּן רַק עַל מִינִים וְאֲפִיקוֹרְסִים שְׂכִי צִמֵּן בְּבֵית,
 אֲבָל כִּיּוֹן שֶׁנֵּאמַר מִימְרָא זֹו בִּימֵי חֲכָמֵי הַשָּׁמַיִם צִנֵּחַם
 וּבְזַמְנָם, וְגַם הוּבָח בְּרַמְזִים זִי"ל לְבַלְכָה, עִי"ב דְּקָאֵי
 גַם עַל כֹּל הַמִּינִים וְהַאֲפִיקוֹרְסִים שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת, וְגַם
 אִי אֲפִשֵׁר לוֹמַר דְּקָאֵי רַק עַל הַמִּינִים שֶׁצִּמֵּן בְּבֵית,
 כִּי מָה נִפְקָא מִינֵה לָן בָּזֶה הִרִי מַה דְּכוּי הוּי, וְהִבִּית
 הַשְּׂלִישִׁי הִרִי לֹא יִחַרְבַּ עוֹד כְּנוֹדֵעַ וְכַמְצִיחַר בְּמַסִּי מְגִילָה
 בְּסִידוֹר תְּפִלַּת הַשִּׁמְעֵה, שֶׁקֹּדֵם בְּנִין בְּבֵית יִכְלוּ הַמִּינִים
 וְהַאֲפִיקוֹרְסִים, וְאִם כֵּן אֵיךְ אֲמַרו סַחֲמָא עַל הַמִּינִים
 וְהַאֲפִיקוֹרְסִים שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת וְכֹל הַמִּינִים שֶׁפִּשְׁעוּ
 הַשְּׂנֵי הַקְּשָׁה עֲלֵיכֶם הוּא בְּצִבּוּל שֶׁפִּשְׁעוּ יְדִיכֶם בְּצוּל
 שֶׁהוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הֵלֵא אֵיךְ לָנוּ בִּיחַמִּיק זֶה קָרוֹב
 לְאֲלָפִים שָׁנָה, וְאֵיךְ אֲפִשֵׁר לוֹמַר עֲלֵיכֶם שֶׁפִּשְׁעוּ יְדִיכֶם
 בְּדָבָר שֶׁאֲיִנו צְמִיחֵיחַת כֹּלל.

וְצִרְיָךְ לוֹמַר שֶׁהוּא עִי"ד שֶׁאֲמַרו חִי"ל כֹּל דוֹר שֶׁלֹּא
 נִנְכָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּיָמָיו כֵּאֵילוֹ נַחֲרַב בְּיָמָיו,
 וְהַמִּינִים וְהַאֲפִיקוֹרְסִים גּוֹרְמִים צַעֲוֹנוֹתֵיכֶם שֶׁלֹּא נִנְכָה
 בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְלִכֵּן הוּי כֵּאֵילוֹ הַחְרִיבוּ אֲחֻזָּה, וְעַצוֹר זֶה
 נִקְרָאִים שֶׁשְׂעוּ יְדִיכֶם בְּצוּל. אִי"ג אֲפִשֵׁר לוֹמַר עִי"ד
 שֶׁאֲמַרו שֶׁבִיחַמִּיק שֶׁל מַעֲלָה נִנְכָה עִי"י עֲבֹדוֹת הַלְּדִיקִים
 וּמַעֲשֵׂיכֶם הַטּוֹבִים, וְכַשִּׁיבֵי נִגְמַר הַבִּיחַמִּיק שֶׁל מַעֲלָה
 יִבֵּא מִשִּׁיחַ לְדַקָּה, אֲבָל הַרְשָׁעִים צַעֲשֵׂיכֶם גּוֹרְמִים
 חוֹרְבָן לְמַעֲלָה וְכוֹרְסִים מַה שֶׁהַלְּדִיקִים צוּנִים שֶׁמָה
 צַעֲשֵׂיכֶם הַטּוֹבִים. וְפִי"א אֲמַר מִיךְ כְּקוֹדֵם מִלְּאֲזוֹ צַעַל
 דְּבִרֵי חַיִּים זֵלֶכֶ"ה בְּשִׁלְתָנוּ הַעֲכוֹר, שֶׁהַבִּיחַמִּיק שֶׁל

ממלכה נגמר חלל שחבר עדין הפחית. וענה הכ"ק ר"י מסתמאשז זלכ"ב שאנחנו מאמינים באמונה שלימה שרצינו בק' יוכל לעשות הפרות. ולא בש"ב אז כד"ח זלכ"ב דבר. חלל פטם אחת כשישז חל בשלחן החיל לומר, מביק אחס יודעים שלא עשיתי אח הפרות, חלל שרשע גדול צמטשו קרע אוחו". ומצואר בגמרא חגיגה דף י"ב גבי ז' רקיעים שצרקיע בגקרא זבל זו ירושלים וצ"במ"ק ומצח צנוי, ואס כן חלל כרשעים גרמים צשוואחיהם עד לב השמים צרקיע בגקרא זבל שס ירושלים וצ"במ"ק, ונעשים שמה חורבנות ר"ל ע"י שוואחיהם, וחס פושטים ידיכם צצול ומחריבן. ולכן מחגבר כס"מ לבמשך אח בעולם אחר מחריבו הצול ומטעה אח הצריות לומר עליכם שחס מזילים, כדי לעכב ע"י אח בגאולה. שמו שמים על זאת. ויחבאר עוד צפנים צאורך.

ובספר אע קודש מראפשיטן כתב צפ"י חלל שבי"ב לפי חז"ל כי חבוב בית חדש וגו' חל"ק: עפ"י מה שפ"י וצנה אוחב צקרוצ צימינו צנוק עולם, שצונה ירושלים כ', וצנה צנה אוחב צימינו ע"י בימים שלנו שצכל יום כשאדם שצבד אוחו ית' ככל לפי מטשו צונב אח ירושלים וצ"במ"ק וכו', וכן צונב האדם מישראל שצבד כ' צכל יום עד שיכ"י נצנה צשלימות צ"ב. וכן שמשתי מחרצ הקודש מ"י חלימלך זלוק"ל שצשעשה עליות נעשה ראה שנושאים אח כלי צ"במ"ק ואמרו לו שחס אוחס ככלים שצוליא כוא מצבלות. ופ"ח אמר שופלה צית עומאכ אחד צצורה גדולה מאד, וצכל יום עלים חלפי חלפים צפלי מלאכות צנאים לבנות החומה, חבל יש לי שומר שוב שצשכרצ מ"י יעקב יחאק מלאנלכוט מחפלל חפילה י"ח מחפילה מנחה מפיל כל מה שצונים, וכצמי מדבריו הקדושים ש מפיל זה ע"י שעי חפלתו צונה תומת ירושלים וצ"במ"ק ולפי עך שצונה חושח ירושלים, לפי עך זה מפיל צכצית כוא של עומאכ, כי כשא קס זה וופל, עכ"ל בק'. וצכ שובן כאך כרשעים עושים חורבנות צצ"במ"ק של ממלכה כי זה כוא לעומת זה של טחות שלכם, וכ' ירחס.

והנה ראיתי כי שורש העשה כנמשך צכ צעולם, כסיצב כראשונה כיא לפי שלא ירדו לעומקן

אל דברים צצ"אור חלכב ז' של כשלש שצושח, עד כיבן כדברים מנישים צאיסור כוחא של לקיחת ממשלה ערס כגיע הזמן, וע"כ לא כחגברו על חלוחס לכיות ככל כגויס, עם וממשלה שלא כדת. — ושוב מלאו גם חמחלחות לכחחבר עמכם חף שכמה מינים וכופרים ומסיתים ומדיחים, צחושצס שכן כ"י צימי חחאכ ומנשב, וח"ו הוחרב כרלועה לכחחבר לממשלה כזאת. וכל זה צא מפיתויי הילר, ושחני מינוח דמשכי, כמו שיחבאר צפנים. והכב עיקר כיסוד של איסור שלש השצושח לא מצואר כ"כ כיעצ צפוסקים כשאר כלכות אחרות כמלויין צכל יום ויום צכל כדורות, וכמ"ש בעור יו"ד סי' שלי"ב צד"ן לקע שכחה ופואה שצשציל שכחידנא חן כוכגיס צכס לפי שברוצ וכרים, לפיכך חן רענו לבאריך צדינים חלו חף שצודחי יש מליאות שיכ"י צאחכ דור מקומט שיכ"י שדוח לישראל צמקום שאין רוצס וכרים, כמו שכוא גם עכשו צארץ ישראל צכמה מקומות, חבל ישן שלא כיה כן צומנו לא רכב לבאריך צדינים חלו. וצצ"אור יוחר כחצ בעור צחחלת סי' שלי"א צדיני חרימות ומשצרות, שכיון שאינו נוכג צחוץ לארץ, לא רכב לבאריך צכס, חף שודחי כ"י נוכג אז צארץ ישראל, כי לא מלאו לנחון לבאר רק כוכג צומנס וצמקומס.

והנה שבו ע"ד שכתב כחצ הלצצות צכקדומה, ששאל ח' מן החכמים שאלב וכרים צעניני כגירושין, וכאריך לבוכיחו ולציושו ע"י, שיען שצדין לא כשלים אח נפשו צכל הידיעות כככרתיות שיש חיוצ על האדם שלא לכחעלס מהס צשום' זמן, למה יעריד נפשו צשאלב וכרים, וכאריך שס צחצח הלצצות וצפירושו צענין זה עוי"ש. ונראה שצשציל זה כיה דרכס שלא לבאר חלל כדינים כוכגיס צומנס וצמקומס, כי החוכ"ק ארוכב מארץ מדכ ובלצצות קצרות, שלא יוכלו עמוד לחכלית הידיעה כראוי חף צמה שצריכך לידע צכל רגע ורגע, לכן לא ראו לבטריד עוד צמה שאינו נוכג צימיכם, שלא לקצר ממה שיש ככרה לידע צאוחו הזמן. ואמרו חכז"ל צצבא מליעח דף קי"ד ע"ב צארצעה לא מלינא, כשיחא מלינא, ופירש"י ז"ל צחמי זרעים אינו טוכג צחז"ל וכן שכרות. ונחשצת לחס רב שצמקושח שאין כמלכות נוחנת רשות לפסוק צדיני ממונות, חף כגדולים שצשס

אינם בקיאים כל כך בדיוני מנוטה, יפן שאין שובקים
זהם.

וענין זה של התעוררות חטטה לעבור על השבועות
כלל לא מליט מימי בן כחיבה עד זמנו של
הרמזים, שהוא לערך חלף שנים. וכן מחמנו של
הרמזים. עד ימי הש"ץ, וכן אחר זמנו של הש"ץ עד
עכשיו בדורותינו חלה, עכ"פ הלפו ועברו הרבה מאות
שנים שלא עלה על לב שום אדם לעבור על זה, ולא
חשבו כלל על כך. ממילא היה דבר שאינו מזוי כלל,
ולכן הפוסקים שזכרנו לא ראו שום טורח
לבאר ענין זה בזמניהם. וע"כ לא נתברר זה כ"כ
בפוסקים. אבל כל אשר שם לב לאותן הפוסקים
ראשונים וגדולי האחרונים שדברו מזה, ימצאו דברים
ברורים שלא לעשות בדבר. וכנה זה ודאי שאלו
השבועות כמה הלכות קבועות בלי שום חולק, שכרי
ר"י בסוף החובות שחידש את הכלכה שאף יחיד אסור
לעלות למדו מאלו השבועות, ור"ז שחלק על ר"י בכלכה
זו טרחו שם בגמרא ליישב ולפרש השבועות גם אליבא,
אלמא שאי אפשר למר שיש אחי חולק צאלו השבועות,
אלא כולי עלמא מודי דכו דכלתא רבנא וינכו בעושה
חמור ומר ר"ל, מה שלא מליט עושה קשה כזה בשום
עבירה שזכר החורב טובה. ולכן נחתי אל לבי להעלות
על הגליון ביאור פוגיא א כלל פרטיה וכל המסתפק
בעניני מדינה זו, ובהתחברות אליה, וגם לקיחת חלק
בהתחיות שלהם, ומה שיואל צ"ל הלכה ברורה
לאמינתה של תורה.

ודגה הרבה יותר ממה שכחוב כאן יש בענין זה
שאי אפשר להביא בכל על הגליון, ובפרט
שאני עמם התלכה ברוב עירודת עלוונת ומרובות
הרבה יותר מכפי כוחי, אלא שנתמלת ב' עלי זה המעט
שעולה בידי בכל הענינים שאני עמל ויגע ואין לי זמן
ולב פנוי לסדר הדברים כראוי, ואולי לפעמים באחי
בארוכה בלשון שאינו מסודר כ"כ, ולפעמים בקלרה,
עכ"ז אקוב שימצאו אנשים שאחר העיון בכל הדברים
שכתבתי, יהי להם תועלת מדברי. ואם יעלה בידי
שאזכה להביא מהמנוכה דעה ברעה באחת אף את
אחד מישראל, בכל כואי, כי אם נקח כל פירטת הדור
ובעבירות המרובות הועשות בכל העולם וישימו אותם

צבא מאזנים אחת, ומדינה כליונית צבא מאזנים
השני, חכמים את הכל, שהוא השורש שורה ראש
ולענה של אבי אבות העומתה שזכר אבות הנחקק
שזכר העולם כולו, והן כמה המעמדים את כל
העולם כולו.

ובזה המעט שכתבתי באחתי הרבה עשמים לתומר
באיסור הטרא של התחברות אליהם ושל
הליכה אל הכחירות, ויש צד הרבה יותר מה
שאי אפשר להעלות על הגליון, אבל אם גם מי שהוא
יערער על הדברים שכתבתי, אף אם לא ישאיר לו אלא
טעם אחד ממה שכתבתי, די להבין חומר באיסור
שיש צד. אבל לדעתי כל מה שכתבתי כמה דברים
ברורים, כי לא כתבתי כלום מדעה עצמי, אלא לקפתי
הכל מדברי חז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים בקלח
הסדר וביאור דבריהם ז"ל, ולפעמים קלח פלפלת
כל שהיא, כדרכה של תורה מה שיש תועלת להבין
מאותו הפלפול, אבל לא כתבתי פלפולים ארוכים אלא
הפרות השייכים לביאור הפנינים.

וכבר אמרתי כמה שאמרו חז"ל בגמרא שזה דף
ג"כ משולם לא יראה מדכ טובה מפי הקב"ה
וחזר צד לרעה חוץ מדבר זה וכו', אמרה מזה הדף
לפני הקב"ה מה נשחוו אלו מאלו, אמר לה הללו
לדיקים גמורים וכללו רשעים גמורים, אמרה לפניו
רבושיע ב"י להם למתות ולא מיתו, אמר לה גלוי
וידוע לפני שאם מיתו צדס לא יקבלו, ואמרה לפניו
אם לפניך גלוי לפניכם מי גלוי וכו' וממקדשי וכו',
חני ר"י אל הקרי מקדשי אלא מקדשי אלו בני אדם
שקיימו את התורה טובה מאלף עד חיו. — וקשה
לכאורה מה שאמר שקיימו את התורה טובה מאלף עד
חיו, הלא כיון שלא מיתו צידס ברי לא קיימו מלות
עשה דבוכה חוכיה וחמר להם אותה המלה מקיום
התורה טובה. וברמזין פרשה חבוא עכ"כ אחר אשר
לא יקים וגו' הביא מהירושלמי דקאי על החיוב להקים
התורה ציד המצפלים אותה, וכתב שם ח"ל: ואפילו
הי' הוא לדיק גמור וכו' יכול להחזיק התורה ציד
הרשעים המצפלים אותה, ברי זה ארור עיי"ש, וא"כ
חמרה מלה א יותר משאר המלות, וכן בסוטה
דף ל"ז ע"כ אחת שזכרתי אלפים בריתות צברוך

ואחר על המצות, וחיוצ המצות הוא מה שצריך למחות, וכל חוסן חץ מזה או פתוחה משאר מצות, וא"כ חץ קאמר עליהם שקיימו כל התורה כולו מאלף עד תיו.

ואמרתי לתוך דבגמחא ערכת דף ע"ז ע"ב יש פלגתא עד כמה היא מצות תוכחה, רב אמר עד כדי כהנה, ולשמחאל עד כדי קללה, ולר"י עד כדי חיפה. וכן הוא שם פלגתא דחנאי ר"א ור"י וכן עזאי. וברמב"ם נפ"ו מהל' דעזא הלכה ז' פסק רב, שכשישור הוא עד כדי כהנה. וברמב"ם בקשה עליו שכרי בכל מקום רב ור"י הלכה כר"י. ופסק ברמב"ם כר"י דעד כדי חיפה. וביאו שם בכג"מ וכתב אח"כ שיש ראייה לברמב"ם ממדרש הנוטומא פרשה תצ"ע דאמר: אמר מזה הדין מה נשחנו אלו מאלו וכו' עד אפ"כ כיב לבם להצדקה ולקבל על עצמם כהמות מישראל כשם שכיב הנביאים סובלין, שכרי ירמי וישעיה כמב לרוח סבלו מישראל כדכתיב גי נחתי למים וגו', מיד חר הקב"ה ואמר למלאכי חבלה וכו' עכ"ל ומבאר מה שהסרוך כי שלא סבלו כהמות כמו אותן הנביאים, ושמע מינה שמיחו צבם אלא שלא היה עד כדי כהנה, שאלו לא היה עוהין צבם כלל הול"ל יותר מה שלא מיחו כלל, ומדאמר רק שלא סבלו כהמות, אב הדבר התלוי בפלגתא, דלשיטת ר"א ור"י שברמב"ם פסק כותי"ב, שפיר קיימו מצות תוכחה אפ"כ שלא היה עד כדי כהנה, וידוע שבשעה שמתה ברחמים וכחמד שולט בעולם סומכת על שיטת המקילן, ולכן ערם שכי שליטת מזה הדין בעולם, ואמר עליהם שקיימו כל התורה ט"ב מאלף עד תיו כדעת ר"א ור"י, כי צלמח אלו ואלו דברי אלקים חיים, כאשר כן הוא בכל פלגתות חנאים ואמוראים, אך אחר ששלט מזה הדין בעולם נקשו כדעת המחמירין, ולריך עד כדי כהנה, שגם ברמב"ם פסק כותי", ולפ"י לא ילאו ידי הוצתם במחאה, יען שלא היה עד כדי כהנה, ולכן שלט צבם מזה הדין על שלא מיחו, וחיוק מה עד היכן הדברים מגיעים.

וכתב ברמב"ם ז"ל נספר בעזרה ח"ג פי' כ"ט בדבר מה שכי לא"ה ע"כ עם בני דורו, ח"ל

שם צלמח דבדברים: אך ספק אלו שכוף ע"כ כאשר חלק על דעת בני אדם כולם, שכוו מקללים ומגניים ומצוים אותו בתועים כהם, וכאשר סבל הכל בעצור בשם, וכן הדין לעשות לכבודו, עכ"ל"ק. ויש להבין לכאורה, מאחר שכבר סיפר שכן עשה אצרכם אבינו ע"ה, שסבל הכל בעצור בשם, הנה ודאי כל מה שעשה א"ה ע"ה היה הכל כדין וכהלכה, ולמה הולך לומר אח"כ שכן כדין לעשות, וכי יעלה על הדעת שאצרכם אבינו ע"ה עשה ח"י שלא כדין. וז"ל לפי שאפשר לחשוב שמה שעשה אצרכם אבינו ע"ה כן, עשה זאת ממדת חסידות, שכרי חסיד ופרוש מותר לו למסור נפשו על המצות אף במקום שאין חיוצ מלד כדין למסור נפשו, ולכן דיוק שפיר ואמר שמה שעשה עשה על פי הדין שכן כדין לעשות לכבודו, ולא מלד מדת חסידות. ולפ"י כיון שהוא מלד כדין, א"כ כל אדם מחויב לעשות כן, ואין להחשב כלל למה שיאמרו בצריות, אם הדבר טגע לכבודו ית"ש ולכבוד תורתו הקדושה.

ויש לדיוק עוד בדברי חז"ל במסכת שבת כ"ג, דכנה ציצנות דף ע"ב ע"ב איתא בשם שמואל לומר דבר בשמח, כך מלך על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע, ר"א אומר חובה, שנאמר אל תוכח לך. ורבינו צחוי צריש פרשה שנות כתב שג' כמות אלו מלוין שלא לבוכיחם, והם לנים וכסילים ורשעים, וביאו כ"ז מקראי. ולריך לחלק כמו שחילקו החוסי שם בשבת, דכיכא דיש ספק אם יקבלו תוכחה, לריך לבוכיחם, כמו דאיתא שם לפניהם מי גלוי, אבל כיכא שיודעים אנו צורר שלא יקבלו, אין לבוכיחם. ולריך להבין לכאורה באיך אפשר לאדם לידע צודאי מה יכ"י אח"כ, אם יקבלו או לא יקבלו תוכחה, ומי גלוי זה לבני אדם. ולריך לומר דמירי כיכא דעוהין צכך שאינו מקבל תוכחה, כיון דסוקלין ושורפיין על החקות, הוי זה כודאי. או י"ל ע"ד שכתב האלשיך בקי בפירושו למשלי עכ"מ אם יפחוך חטאים אל האבה, שדיוק למה הולך הכחוב להזכיר שלא ישמע לשפוך דם נקי, ופי' כטובה שלא שאומר לשפוך דם נקי אל האבה לשמוע אליו להחזיר עמו בשום דבר אף בדבר טוב, ושמאל האמר אם כן בעלה ממנו מצות השבת רשעים בחשוכה, לזה אמר שאם הפח

פניו להחטיף לך לשפוך דם עמו וכיוצא, ולא בוש, שוב לא יחזיך לקבל ממך תוכחה לשב מרשעתו, לכן לא תאבה להיות אהו, ישו"ש שבארץ. נמלא לפי דברי החלשיך מי שמעו פנים בגלוי להחטיף אחרים עמו, כיו זה ודאי שלא יקבל תוכחה.

אז נחפז לא כ"י צניבים מי שיקבל תוכחה, אלא שלפניהם מי גלוי וכ"י זה ספק לפניכם, ע"כ כיו מחויבים למחות.

והנה מה שאסור לכוין לאותן שאינם מקבלים תוכחה, זה לא שייך כשאומרים לרבים, ואומרים בפירוש שדברי תוכחה אינם מטוהים אלא להמקבלים תוכחה, כיוע אם כמלא ימלא צניבים מי שיקבל תוכחה, אצל לא לאותם שאינם מקבלים, כאשר אביא להלן דברים ברורים מס' מעין גנים. ובנדון דין אף שרובא דרובא דעלמא נתפסים ברשת זו עמנו לבס הצניבים האפיקורסים המחטאים את הרבים ר"ל ולבס לא יועיל מאומה אף דברים ברורים יותר משמש בנכרים, הם לא יאצו ולא ישמשו, ואדרבא כל שכן דפקרי טפי, אולם לעומת זאת גם זה ברור בלתי שום ספק שעדיין נמלאים בישראל חמימי דרך המקבלים דברי תוכחה ונכנס בלצבם דבר אמת, ומועיל לבס דברים ברורים שמאירין עיניהם. ואף אמנם כיו מועטים במה, כבר כתבתי שאף אחד מישראל תשוב ויקר הוא מאוד להאיר פניו ולהשמיעו על האמת.

והעיד הנסיון שנמלאים בישראל אנשים חמימי לב שזאים לידי בצנה, וע"כ חוב עולם מאוד לברר האמת גלוי לפני כל וימלאו עוד לבנות צבולתי ציכמ"ד וגם בתולדות וברחובות שיהי לבס תועלת מה. ונפרט שהוא ענין כנוגע לכל עיקרי האמונה וקיום כל החורה טלה, כי כל המעשים הנעשים נגד החוכ"ק כמה סחירה נגד האמונה, ומכש"כ אחת המדינה הציונית שהיא לגמרי נגד החוכ"ק, ומיוסדת על כפירה מראש ר"ל, שאין ספק שהוא לגמרי נגד האמונה בהש"ת ובתורתו הקדושה, ואי אפשר שיכיו אלו שחי האמונות — אמונה במדינה זו, ואמונה בחוכ"ק — באדם אחד, כי כמה שני הפכים לגמרי, ואי אפשר שישתמשו בכח אחד, כאשר יתבאר עוד בהמשך דברי הקונטרס בפנים. ואף החסרי תבונה שאינם מרגישים בתחלה, לבסוף באים לידי הכרה זאת, כמ"ש בעקידה פרעה ואחמגן על העובדים בשיתוף, שלבסוף שחזים לגמרי את השי"ת ונשאלים רק בפ"ו, ועו"ש באריכות דבריו, וכן הוא דרכם של כל הפוסחים על שחי בסעיפים.

וְלָפִי זה יש להבין למה קטרגה מדה כדן על אלו ואמרה לפניכם מי גלוי, הלא כבר הוכיחו אותם ירמיי ויחזקאל הנביאים בשליחות מפי כ', וכ"ז לא הועיל להם, אם כן כבר כוחקו שאינם מקבלים תוכחה, וכיו זה כודאי. ונראה מה דרך ביחוד או ליבור שמכירין את כל אחד ואחד ויודעין בו שהוא צחקה זו שלא יקבל תוכחה, אז אסור להוכיחם. אצל כמה שנוגע לכלל ישראל טלו או רובו או אפילו כמה חלק גדול מכלל ישראל, שא"א לידע בצירור אם לא נמלא צניבים חמימי דרך שראוין לקבל תוכחה, ולפעמים נכנסין הדברים בכמה מהם ועושים רושם בלבם להפכם אל הטוב, וע"כ אמר לפניכם מי גלוי, כלומר הלא לא נגלה להם בחי כל הגשמות שיש בישראל, אולי ימלאן אחי אנשים שחופיל להם בתוכחה.

ואנשיך שכם השבו מאחר שברוב הוא צחקה שאינם מקבלים תוכחה ואסור להוכיחם, שוב אין לחוש למיעוט ככה"ג, ונפרט שבמיעוט כ"י ספק לפניכם, וברוב כ"י ודאי וברור שאינם מקבלים תוכחה שאסור להוכיחם, וחשבו שצב"ג אין ספק מוליא מדי ודאי. ויכול להיות שזה חלוי בכך פלוגתא דמס' יומא דף פ"ד אם הולכין בפיקוח נפש אחר ברוב ישו"ש כמה גוונ. ולכן צעה שכי' שליטה מדה הרחמים צעולם כ"י זה לימוד זכות עליהם ונאמר עליהם שקיימו כל החורה כולה מא' עד ח', אצל אח"כ צעה שליטה מדה כדן כ"י קטרוג עליהם, לפניכם מי גלוי אם לא יכ"י תועלת בתוכחתם לאחרי אנשים מועטים. עכ"פ נעשו כ"כ צעונה קשה ר"ל אעפ"י שכ"י לדיקים גמורים וקיימו כל החורה כולה מאלף עד תיו, זולת אוחו החפז שלא הלכו במחאות נגד אנשי דורם עד כדי הכאות. וגם צעפה רחמים לא כ"י הלימוד זכות אלא מחמת שגלוי וידוע כ"י לפני הקב"ה שלא כיו מקבלים, כי לדיקים כיו לדיקים בלאו כ"י, וכל אותם שנחשקו

ובידימי יד פסוק יג: ואומר אבא כיא הכה
 כנצחיים אומרים להם לה תראו תרצ ורענ
 לא יביא לכם, כי שלום אמת אהן לכם במקום הזה,
 ואמר כ' אלי שקר הנצחיים ונחיים בשמי, לא שלחתיים
 ולא לזיזתיים וגו' שקר וקסם מחננחיים להם. לכן כה
 אמר כ' על הנצחיים וגו', והעם אשר המה נחיים
 להם יהי וגו'. — והנה מוצן מחליו שאי אפשר
 לפרש סתם שירמי הכהניא סיפר להקב"ה מה שאומרים
 נביאי השקר כהכחש ופענה, כי הלא ידע שאין
 צבם אמת, אבל פירשו כזה ברדיק ושאר מפרשים,
 שהיא תפלה וליעד זכות על ישראל, וכן הוא בחרנוס
 יוחן שירמי אמר קבל בשמי כ', שכיון שניבאי השקר
 מחמים אותם אי"כ אין צבם אשם ואין מן ברואי
 לשגשם אותם, כי מה יששכב העם שאין יודעים להבחין
 בין האמת והשקר, וזכר רזה לבגילם מכעושה שזכור
 אותם הקב"ה. ולפי זה יש להבחין מה השיב לו הקב"ה
 שהמה נביאי שקר, וזו לא ידע ירמיה מה, אלא
 שפונתו היה רק ללמד זכות על ישראל, ומחשבת
 כבירה בפסוק להאזנה לא מצוה שום חשוכה על
 דבריו מדוע אין בדברי ירמי ליעוד זכות. אמנם
 ברדיק שם נבאר באחרונה, שהי לאהן נביאי השקר
 עם להגיד פחידות והחזרת כי לדק דבריכם צמח
 שמיים, וזכר יכלו להטעות את ישראל שלא יפחדו
 מדברי ירמי כשהכיר אותם על הפגמים, כי המה
 כרגישו את דעתם באומרים כי רחמים הם צנוחא שלא
 יהי תרצ ורענ והי מייפוס להם משגיכם ברעים. זה
 שאמר הקב"ה, אשפי שניבאי השקר מחמים אותם,
 מכל מקום היה להם להבחין בין נביאי האמת לנביאי
 השקר, כי נביא אמת מעמיד אותם על תורת משה,
 ונביאי השקר מייפוס להם פ"ז, שזה ציפול התורה,
 ואשפי שטבתו לדעת כי מחקיימו כמה דברים ממה
 שבידו להם נביאי השקר בפחידות, פכ"ז היה להם
 לחלוא בדברים שהם נקסם ולא צנוחא, כי הלא
 דבריכם מטותים לציפול התורה, והיא כשערים,
 שאפילו יששכב אותם ונשפחים אמרה חורה יומה כי
 דבר סרה. וזכר אמר הכתוב העם למח מחקיימיהם
 האותות והשפחים כהם של נביאי השקר וקוסמו
 קסם, כי מנסה כ' חלקיכם אחכם, אח"כ ועו"ש
 ברדיק.

ובבואר מכל זה שכל מה שמקורו מצני מסורי כזה
 ר"ל, זהו דבר שאין זה מכשיית, אלא הניח
 אותם להקב"ה לנסות בם את ישראל, ולכן אז צימי
 ירמי', בתורכן בית ראשון, ונעשו בני ישראל צעושה
 רע ומר כל כך, חף שגם נבאי השקר היו מצידים
 פחידות ומחקיימו דבריכם, וגם לא היה מליאות להבחין
 שאין דבריכם אמת אלא צמחן זה שבדבריכם היה
 ציפול דברי תורה, שזה ודאי אין צמליאות שיהי מלח
 כ', ולא כושילב גם הפלתו של ירמי הנביא ללמד
 עליכם זכות שחופים כמה אחרי נביאות נביאי השקר,
 כי אין מקום להסחפק בדבר. ומכל שכן צמחמת אותם
 המדינה כליונית, במעבירה על כוח ר"ל מלוח רבנות
 חלפים מישראל, שזה צרור שכל מי שמלמח צבשיית
 אין חללו שום ספק שהמה מקור הפומאח האחרונה
 של המינות והכפירה ר"ל, אוי לנו שכך עלתה צימינו.
 ואיככה נוכל לשקוט ולראות צמחמת פיקרי האמונה
 ויסודות כל התורה טובה. ונפרע שאם כל היהלים
 כנמלחים עוד דבורים ישישו יד לפה שלא לדבר האמת,
 גם יעמנו ידם בללחח שלא להחוב האמת מלימת כדור,
 אי"כ ישחכה ח"ו דרך האמת לגמרי מכדור, וכל
 מה שברעישו העולם בגאווים והקדושים נ"ע שבחורות
 שלפנינו, על סכנת כליונים המגלים העולם, כמעט
 יבא לידי שחכה. ואם גם לבלאה יהיו דברינו צמחמת
 ולא יחגלו לפינו העולם, אי"כ ישחכה לגמרי ח"ו האמת
 צעיקרי האמונה ויסודי החוכ"מ, וכאשר צוה יבוא
 עם רחן מלח השייה וסערה כליונים חקום לדעמה,
 חולם אם ישחכה דרך האמת לא יהי אשם שם על לב,
 ומי יורה דעה ומי יצק שמושב לבקים עולה של תורה,
 כי שחיקת כל הדור ודאי שחיקה כבודלכ גמורה. ואין
 עולה עוד על הלב להחצוק עד כמה נעצב והשקט
 העולם בשקר העולם המכרם כל התורה טובה. ועי"כ
 אחריות גדול ועצום עופל עלינו לנפוק ככרובי גלוי
 לכל ישראל נגד הפומאח העמוקש שהחפשט כל כך
 דבורינו, וחקוימו שימלאו ברבב חושים שאף אם
 פכשיו לא יופיל להם מלחמתם, מכל מקום לאו כל
 הזמנים שוות, ויבוא עוד זמן שיפחה אתם לצבות בני
 ישראל ויפקחו פניכם ויגישו לאחיכם בקולות
 המלללים מדרך הראשונים, שצקשו אמת ואמונה
 כראוי. משאי"כ אם ח"ו בקולות יחדלן, ואין אומר
 ואין דברים בלי נשמע קולם בכל גבולי ישראל ח"ו

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התוכנה

אזכה כל חקוק. וכבר בבאתי מדברי הרמב"ם שפ"י
 הדן מחויב כל אחד ואחד לסבול הכל מאנשי דורו
 עבור כבוד השי"ת ותורתו הקדושה, כמו שסבל הצרכים
 אצונו פ"ב.

ועוד שם בירמ"י פרק ה' בפסוק שוטטו בחולות
 ירושלים וראו נח ודעו ובקשו צרחותי אם
 תמלאו איש, אם יש עשה משפט מנקה אמונה ואסלה
 לה. ותמכו כל המשרשים, בלא מלינו שכיו גם אז
 ברצו לדיקים וקדושים, ובאיך אמר שלא נמלא איש.
 ופי' שם הרד"ק בשם אצו ז"ל כי ירמ"י אמר בחולות
 ירושלים ואמר צרחותי, כי החסידים שכיו בירושלים
 היו מחתנאים בצתיכם ולא היו יכולים להתראות
 צרחות וצחולות מפני הרשעים. וכן פי' השל"ח
 שלכן אמר בחולות וצרחות, שאלו לא היו יראים מן
 כעס לגלות האמת בחולות וצרחות היו מגינים
 עליהם. וכחצו הראש"ע צפרתא וירא עב"כ ויאמר ה'
 אם אמלא בסדום חמשים לדיקים בחוף בעיר ונשאתי
 לכל המקום בעבורם ח"ל, ומעם בחוף בעיר, שכם
 יראים את ה' צפרתא, וכן שוטטו בחולות ירושלים
 עכ"ל. ומצאנו מה שגם הוא פי' הכחוצ שוטטו בחולות
 ירושלים שהטובה היא שיהיו צפרתא נודע בחולות
 וצרחות. ופי' צד גם בטובה צחולותו של הצרכים
 אפי"ה שאמר בחוף בעיר דכיינו יראי ה' צפרתא
 שאינם יראים מאנשי בעיר. ולדבריו למד לא החיל
 הצרכים אצונו פ"ב להתפלל אם ימלאו לדיקים בלא
 שיראים להגיד האמת בחוף בעיר, שגם לדיקים בלא
 יהי צנחם להגין על בעיר. וז"ל שזה ידע צודאי
 שדיקים בלא אינם יכולים להגין על בעיר, וע"כ אין
 להתפלל על זה. חכ צרור שנסדום היה זה ודאי נסיון
 גדול ונורא לגלות דעת יראה ה' צפרתא בחוף
 בעיר, כי כרי ירדו לחייו של כהולך צורך אמת,
 כנודע מהמעשה שחי' בריצה אחת שנתנה פה לפני,
 וכן צמח שמוצא צחולות שחיו של לוע על
 שקיים מצח כננסת אורחים וככנים את במלאכים
 לתוך ביתו, וא"כ ה' להם חוקה ברורה ועלמה שאינם
 מקבלים תוכחה, ועכ"ז לא ביקש אלא על לדיקים שאינם
 יראים מאנשי בעיר.

איברא דכתב הרמב"ם צחולות דעוה פ"ו, שממדינה
 שאין אנשי בולכים בדרך ישרה ויך אדם
 למערות ולחוחים ולמדבריות, ובגמרא ע"ז דף י"ח
 דרשו על הצרכים אשרי באיש אשר לא בלך בעלמ
 רשעים זה הצרכים שלא בלך בעלמ דור בפלגה, ובדרך
 חטאים לא עמד שלא עמד במעמד אנשי סדום מפני
 שאנשי סדום חטאים הם וכו'. ולפאור אצונו עונן
 מה זה השנח לצרכים שלא בלך בדרך רשעים גמורים
 וחטאים באלה ובעלמם, בלא הוא ה' מצאנו ביולרים
 חף מן בלדיקים ולא רק מן רשעים גמורים באלה,
 ובתוכ"ק באשימה גם את לוע על שלא נמנע מלשכח
 עם אנשי סדום, כמ"ש רש"י ז"ל צ"ל לך פסוק י"ג,
 ואין זה שנח לצרכים. אלא פ"כ בטובה שלא עמד
 עמכם חף בטובה טובה כדי לעשות תיקונים ציניכם,
 כי עמידה לדיק בין רשעים באלו מזיק לבעולם שגמשיכן
 אחרים. ובמכרש"א ז"ל שם כתב שלא עמד עם
 אנשי סדום חף במקום שחי' ראוי לעמוד עמכם, דכיינו
 במעמד במלחמה של אנשי סדום עם הארבע מלכים
 כדי להגיל את לוע לא עמד עמכם, וע"כ נפל במלחמה
 עד שכולך אח"כ הצרכים לרדוף אחר הארבע מלכים
 להגיל את לוע. ובמקום אחר בארצתי לבאר מה שאמר
 שלא בלך בעלמ דור בפלגה, ואין מקומו פ"ב. אבל
 עכ"פ זה ודאי שצריך לברוח מלכתחבר עם רשעים שלא
 ילמדו ממעשיכם, אבל לא ימנע מלפרסם כדברים צורך
 יראה ה' חף בחוף בעיר, צחולותי וצרחותי.

וכתב החת"ם ז"ל צ"ל כי השא עב"כ ויאמר אל
 משה קול מלחמה במחנה, פי' דגם יבועש בצין
 שהוא קול פנות, רק שכתבנו טוחנת שאי אפשר
 שישאקו בלדיקים למעשה הזה, ויש מלחמה במחנה,
 וגם משה השב ג"כ זה, דמכאי עממא הביא בלחות
 ולא הביחם למעלה או שצדם למעלה, כי השב שיש
 ציניכם לדיקים, רק כאשר צא בריגוש שאין כאן מלחמה
 וכו', וא"כ ה' ראוי לשנר חיבך בלחות אלא שאין
 לדון פס"י אומדנה וכו' עד שראה וכו', עכ"ל וברו
 שחיה צברא מזכרתה ממשכ רצפ"ה שאם נעשה
 צדור חופצה באלה או אפשר לעצור עליה בשחיקה
 ושלא לערוך עכ"פ מלחמה נגדה עד שיבי' נשמש קול
 מלחמה במחנה. ומכש"כ בחופצה ברעב באלה של
 מדינה בלחינית נגד השבועות החשורות שכתבנו

לוחנו כקב"ה, וגם מעבירה על כוח ומשרשה מיוחדת
 וכפירה בכל העולם כולו ומשכנת גאולתינו ועדות
 נפשית, שצדאי לריך ללחם נגד כרעין כעמל הזה
 במס"י עד ישקף וירא כ' משמים וירחם עלינו
 לבוליתנו מנגות כמר והגמבר הזה וישקחו עיני
 ישראל לרחוח כאמת ולשוב אל השי"ת ולחורחו
 הקדוש.

וראיתי להעתיק מה דברי מן הקדוש המברכ"ל ז"ל
 בעבמ"ה ס' בני יששכר שכחצ בהקדמתו לס'
 מעין גנים בהתלבנות פה וברוב קנאות נגד מכרסי
 כוח שנישראל, וכחצ בסוף דבריו ח"ל: ואלה לדעת
 ידיו הקורא שאן סומחי בדברי אלה להתורכה עם
 הרשעים המופקדים האפיקורסים, שיוודו על האמת
 וישבו אל כ', כי כבר אמר המלך הכחם לא יחפון
 הכסיל בתוכה וגר, ודע מה שהשיב לאפיקורס אמר
 ר"י לא שא לא אלה אפיקורס גוי, אבל אפיקורס ישראל
 כל שן דפקר עפי, ואמר כל שן דאפיקורס ישראל
 תלילה להשיב, כיון שכוף אינו חושב כי אם בהנגלת
 לבו באפקוחת ולבסיר ממונו משל התורה והעבודה,
 אפילו השיבכו חזילות חזונות, ישחול ויתאמן
 לשטת גאולתו להשיב עוד על דברך, ובכל פעם יתחזק
 יותר בהפקיחת בהתרחבות הדיבור עמו בוויכוחים
 שונים. והוא בגלל דבריו רש"י ז"ל וכו' אם השיבבו
 ידקוק מאוד להשיב על דברך השונות חזונות במלילות
 שונות וליטת וכיואל, ע"כ חס לי לרעה דאכל לעבור
 על דברי חז"ל ואן רטני בדברי אלה להתורכה עם
 הרשעים להעמידם על האמת. ידעתי גם ידעתי אם
 יראו דברי אלה כגאמרים באמת כל שן דפקרי עפי
 ויבואו להשיב במלילותיהם ובלילות, כי זה דרכם כל
 היום, וטפת השופטת שפתי ארה. אך כל עגמחי
 בדברי אלה לבזיל את הגשמות העגונות מאחית בני
 ישראל ולבזיל את הילדים אשר אין צהם כל שום
 להרחיק נודו מאחלי האנשים הרשעים האלה אשר
 פרקו עול משל דברי חז"ל משל לוואריהם ודבר סרב
 גם על מלות כ' המשרשן בתורה שכחצ גרועים
 הם מנת הקראים אשר כבר הרחיפו אותם בני ישראל
 מחבל נחלת כ' עד שצו לאונס בפני שטמה כיתר
 בגוים. והנה האנשים הללו כל שן דגרועי עפי כמה
 מהעדרות הערב רב מהממלקים וכו', אחינו בני ישראל

כורו נא מעל אחלי האנשים הרשעים האלה ולא יכו'
 לכם עמכם שום התחזרות וכו', יעו"ש שבארך
 בדברות קודש מלככות אש.

והעתקתי חלק מלשונו בק' כי נוכל ללמוד מה
 הרבה על תקופת שלנו, כי הרשעים שצדוריע
 גרועים גאלפים ורצנות דרגות מהרשעים שצדוריע,
 ונוכל להתטון בהם עד כמה לריך להתרחק מהם. גם
 אמר בפירוש שאינו מדבר אל האפיקורסים שאמרו
 ח"ל להשיב להם, ובהם יאל ידו חובתו שלא עבר
 על דברי חז"ל, וככה חומר גם אני, שאיני כותב
 כלל לכל אלה הכחות שאמרו חז"ל להוכיחם, כי אם
 לאנשים מעטים המבקשים לידע באמת, ורק השפעת
 רוצה דעלמא עם כל המסלגות הנגררים אחר בליונים
 מבלבלים המוחות, ומכאן אפשר עוד לבזיל נפשות
 יקרות. גם רבים הם המשוחזים מחמת כבוד או
 ממון, או קשום לוימתא דליצורה וכדומה, וכל אלו
 אינם יכולים להודות על האמת כי ועלם הוא מלחם,
 כי התוכ"ק אמרה כי הצדוד ישור עיני חכמים,
 והאריכו חז"ל במס' בחובות דף ק"ה עד כמה מסמל
 כפינים חף שוחד דברים, ומכש"כ צשוחד עמוס, ומי
 שבוט סומא ישור עינים אינו רואה חף את השמש
 בצללים, והאך יוכל לראות האמת. אבל עכ"ז עדין
 נמלאים בישראל אנשי לבב שאינם משוחזים כ"כ
 ומכירין באמת.

יודע אני כי יורו המורים האים ובליםמרות עד
 אין שיפור על כל הדברים שכחתי, כי קן דרך
 בליונים משולם, וביחור כדחיים הנגריים אחריהם,
 לשפך בן וקלן החסן וגדופין ואיומים טרואים
 ושקרים וכוזים על כל מי שאינו נמשך אחר דשחיתים
 ואינו בולך בעקבותיהם, ומגלים פנים בתורה שלא
 כהלכה בהצב כגלים עד אין שיפור ועד, כי אין קן
 לדברי רוח, אבל אברך את כ' אשר יעזני שלא להתחשב
 כלל עם כל דצריהם כאפס וכאן במחלע. ותקוה
 להשי"ת כפחד וסומך לבאיר עיני המחכים לו לראות
 האמת, ויחני השי"ת שיחוקש שם שמים על ידיו
 עדי חכה לגאולה שלימה ומלאה האך דעה את כ'
 צ"ל.

ואנן רואים צפיוש הרדיק בארון על חבלים שצמח
 ממורים האריך לסחור דעה הנוצרים שמציאים
 משם ראי' לכוזרי ר"ל, וכן הרמזים באגרת תימן כחז
 לסחור מה שצביא אחד ראי' מהחוכ"ק על המחמד.
 והנה הנוצרים צאו עם חיבורים רבים ארוכים צראיות
 משונות, ולא הביא הרדיק ככל, כי אי אפשר לפעל
 בכל השקרים ודמיונות שאין שיפור, אעפ"כ ערה
 הרדיק בכמה מחמורים לצאר שלא יבא מקום לעשות
 ח"י כשיטת הנוצרים, ומבקשי האמת צאו לידי הכרה
 אף ביתר הדברים שלא הוצאו בדברי הרדיק, והאמת
 עד לעצמו. וצדורותיו אלה ככה עושים הדתיים
 הוגרים אחר הליונים ומשחחפים עמכם, שמציאים
 ראיות מהחוכ"ק לשיטת הלייטת בלבושים שונים
 ומחפשים בזה אף לצנות תמימי דרך, כמו שעשו
 הנוצרים והנוצרים וכה כ"ץ וכל מסורי החוכ"ק
 בזמניהם. ועוד יתור מה שכשוו שהחלצו בחילטלא
 ירושלמית בשם חיבה הארץ והללה ישראל, והשקרים
 והזיופים מרובין הם עד אין שיפור להטעות עיני
 הצריות.

ובקונטרס הזה כתבתי דורך אגב לסחור כמה
 עניינים שבהפשוטו מהם צעולם להטעות עיני
 הצריות, וכל מי שיש לו טעם בקדקודו יראה האמת,
 אבל אי אפשר לפעל בכל הצלובים ושקריהם ודמיונות
 שוא ודברי זיופים שלהם להביא ככל על הגליון, כי
 אין קץ לדברי רוח ולבושי השקר ודמיונות כחצים אין
 להם גבול, אבל השם לבו לדבר כי רואה כי כל דעריהם
 בכל הצלובים אין בהם ממש וטולם ישאם ברות. ועכשו
 בעקבה דמשיחא ערם הבירור האחרון בהגברה הסע"א
 צכה המסיתים והמדיתים של אלה הדתיים הוגרים
 אחר הליינים יתור ממה שהחגברה בכל המסיתים
 והמדיתים שצכל משך הדורות שכיו מיום שנברה
 בעולם עד עתה, וכל חלקלקות לשונו של הנהגה הקדשוני
 שכי' אלל אדם הראשון וכן כל חלקלקות לשונם של כל
 המסיתים ומדיתים שכיו בכל הדורות בלבושים שונים,
 כולם לא הנישו כלל לאותה המדה של חלקלקות לשונם
 של המסיתים והמדיתים שהמנינו באופנים שונים
 ומשונים לירד לחדרי צמנו של כל אחד ואחד מישראל,
 כי כן הוא ערם ציפול הסע"א מישראל, כמו שבבאתי
 למעלה מהחוכ"ק י"ט, ורמיזים אלו לרחמים גדולים

לבגלל מהם ושכונם. כשי"ת ירחם עלינו צרחמו
 בעלומים עד אין שיפור וערך, ובמכרה ישמטו כיתוח
 עניותנו, וחכה לבחוקצ אליו יח"ש בקדושה ובפכרה
 ולראות במכרה בישועה כל ישראל ושמתחן צב"א.

* * *

וקראתי שם הקונטרס הזה, **ויאל בשוה"ק** עמי
 עמים, הא' מפני שהחז"ל אמרו בספרי דברים
 ובכ"מ נמדדשים, וכן הוא בגמרא נדרים דף ס"ב
 ע"א אין ויאל אלל לשון שנובה, שאמר ויאל שאל
 את בעם. ולפי שהקונטרס הזה משרתו לצאר השנובה
 שהשביע הקב"ה את ישראל, שפיר שייך עליו שם ויאל
 משה. ואף ששנובה זו היא צעיר בשירים, מכל מקום
 כרי מבואר במד"ר פ' יתרו פ' כ"ח שכל מה שהבניתיים
 עתידים להתנצלות בכל דור ודור קבלו סבר סיני,
 שכן משה אומר להם לישראל כי את אשר ישו שכ
 עמנו עומד ביום ואח אשר אינו שכ עמנו ביום.
 ובפרט שיר בשירים, שאמרו"ל צפ"י שהוא מסניו כמו
 שצביא האלשיך ז"ל, וכל מה שניתן צסיני כי על ידי
 משה רב"ע, א"כ הוא שנובה זו ג"כ בלשון ויאל
 משה, שהשביע את ישראל כדכתיב ויאל שאל את
 בעם, שהשביעם. וגם מה שדרשו החז"ל שם במקומו
 שהשביע יתרו את משה שלא ישוב למצרים בלחי רשותו
 ג"כ הוא משון שנובה זו, ולכפורה אין לבית, כיון
 שראה יתרו שמשך רבינו ע"ה אית קודש הוא, כי
 כרי מבואר במד"ר שם שראה שמים מתצרט בשביע,
 ועוד נסים, ומבואר בפרקי דרבי אליעזר פ"ט שהמטה
 שנברה צן בשמשות ונמסר לאדם הראשון צן עין
 ואח"כ לאצות הקדושים עד שצא למצרים ולקחו יתרו
 ונעשו צחוק גן ציתו ולא כי יכול אדם ליקרב אליו
 עוד, וכשצא משה נכנס לגן ציתו של יתרו וראה את
 המטה וקרא באותיות אשר עליו, ושלח ידו ולקחו,
 וראה יתרו ואמר זה עמיד לגאול את ישראל ממצרים,
 לפיכך נתן לו את נפורה צחו לאשה ישי"ש, א"כ כלל
 ראה יתרו שמשך הוא בגואל ישראל וצדאי אית
 נחשד לדבר שקר ושלל ישמור בדיבורו, אם ק למח ביה
 לו להשביע אוחו, וכי לא סגי לי בהבטחה, אלל חזקא
 ע"ד שנובה. אולם יתן שכי' יתרו יודע שמשך עתיד
 לחזור למצרים לגאול את ישראל, ואם ק בגאולה
 חלוי צו, ומח כיו ידאים שניהם סן ואולי מתחמ חז

אכזה ישראל ושייחב צמי סמו ואפרס בגדול לפבול
 של בגלות, אולי יקדים לילך לשם קודם הזמן, לכן
 הצניע איתו. ותליתו שגם על דוד בן ישי הואך אנרכס
 אציתו עייב לפטוח פשלות שלא יבוא קודם הזמן, כמו
 שדרשו חז"ל בפסוק וישב אוחס אנרס. ולכן יוחא
 לבס להקפא הצניע צמין זכ, כי על השצובש צודאי
 לא יעטר ולא יבוא לידי דחיקת הקן. והוי שצובש זו
 גיב כעו חלו השצופות שהצניע הקצייב. וכן הוב,
 שגם אחייב השעלתו הקצייב לגאול את ישראל הואך
 לילך למדין לבחיר שצופחו צפניו, כמצואר צגמרא
 נזרים דף סיב. ומכ שפירב משכ צשליחותו גייב ידוע
 שזכ ביי לפצת ישראל כי רחב שלא נשלם עדיין הזמן
 ויאפרטו להשלים צגליחה אחזת, עייב רחב שתחאחר
 בגאולה ותלכד שחכיב גאולה שלימה אשר לא יחיי
 אחרי שום גלות. אולם לא ביי הזמן גרמח אז, כי לא
 יכלו להחמכמכ כעו שאכייב וכפיי בארמיי זיל כנודע.
 ותישמח משכ מקייז זללכייב סי שמיני כחצ שטוח
 משכ צסיחצ הצליחות ביי כדוי שחכיב בגאולה עיי
 הקצייב כצודח ובעלשו, עיייש. ועכייב שצובש זו הוא
 גייב צלשן ויאל משכ, שכלל צא עייי משכ רצעיב.
 וכתרנוס צציר בשירים עכייב השצפתי אחכס צנות
 יוחלים וגיי שחח : צחר בן אחאמר למשכ צגביחכ,
 ותצואר צכ שצלו השצופות עייי מרעיב. אמנס
 כתרנוס כחצ זכ השצופות כראשונות שלשיפתו סוצביס
 על דור כמדבר שכי צימי מרעיב אכל השצובש
 באחרונה כחצ שס צתרנוס יאמר מלכא משיחא, שכמלך
 כמשיח מפניע שלא להתגרות למיפק מן גלותו עד
 זיכא רשע מקדם מלרי פלמא, נמלא שלפי דעחו
 השצובש באחרונה שביא על דורינו, בייב צאכ ממלך
 כמשיח, אכל לפי כמצואר צוכייב וככמכ מדרשות
 כמלך כמשיח הוא מרעיב, ומכ שמצואר צכמכ

מקומות שכמלך כמשיח הוא דוד, כנר חיי צאוכייב
 כקי סי ויחי עכייב חוסרי גפסן פירב, שכמלך כמשיח
 הוא כלול משניכס, חייב וכלל גם שצובש זו צלשן
 ויאל משכ. וצפרט לפי מכ שכתצתי צלאייב שכתגלות
 כצובש על השצופות כלעו ביי צסיני וכל מכ שואמר
 צסיני ביי עייי משכ רצעיב, צודאי דשפיר שייך לשון
 ויאל משכ על השצופות כלעו.

ושעם השני, כי צשס זכ מוכר שמי כול צצירוף שמו
 כקדוש של קייז הישמח משכ זללכייב, אשר
 מוסר נפשו כל ימיו על בגאולה, ואמר כי צצבור זחא
 הוא מוסר נפשו על בגאולה יוחר משאר לדיקים, כי
 אינו דומכ שמישב לראיי, וכולם שמשו על כתורבן,
 אכל הוא זיל רחב אוחו צמו עיניו, כי ביי צאותו
 כדור, וכל כנעשכ אז עומד לנגד עיניו, ואין ספק כי
 גם עכשיו הוא עומד ומצקש רחמים על ישראל ועל
 קדושת שמו יחברך, וככעצרכ על השצופות ביי
 כמשכצת את בגאולה ומביחכ כל בצרות חיי. זכותו
 של קייז זללכייב צצירוף עם כל הצדיקים וכקדושים
 יגן עלינו לכילינו מלרכ זו. ירחס כשייח על שמו
 ישראל צכל מקומות מעשבותיכס ויאמר ללרותינו די,
 ואל יוסיעו עוד לדחכב, ויכיו תחטונינו קרובים אל כיי
 אלקינו יומס וליכב, לכפות לצבינו אליו ללכח צכל
 דרכיו ולשוב אליו יחיי ש מחוך נחת ושמחכ צלי לרכ
 ושקחא, וכמכרכ יתרומס קן כתוכייב וישראל, ובחוך
 כלל ישראל ירחס כשייח גם עלי כול וכשפל, כי נשבר
 לצי צקציי ועומד ומלפכ אנו אך לרחמי שמים. זכות
 אצותי כקדושים יגן עלי לישוב ורחמים, ויכינו עוד
 לעשות חשוכב שלימה ולעבוד כשייח צצוב לצכ כרנונו
 יחיי, עדי חכב לראות צמכרכ צישופת כל ישראל
 ושמחחן צצייב.

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התוכנה
 ויאל משה טייטלבוים, יואל בן חנניה יום טוב ליפא עמוד מס : 17 הודפס עייי אוצר החכמה

זכאי אמר שם דין זה ועשה תקנה זו, ואס־כן וודאי דוחה יום טוב, אלא אף לרבנן דלא סבירי להו 'מכשירי עבודה' דוחה, מכל מקום יש לומר דכאן לכולי עלמא דוחה:

חדא, דרבי עקיבא אמר מלתא דאפשר למיעבד מאתמול – אינו דוחה, וכאן לא היה אפשר מאתמול, דוודאי מיד כשיבוא רשות לבנות מזבח □ לא יתעצלו בה, כלילה כיום לא ינחו ולא ישקוטו;

ועוד, דב'שבת' פרק 'רבי אליעזר' אמרינן דלעניין הקרבת עומר דוחה לכולי עלמא, אפילו לרבי עקיבא, דהא שרי טחינה והרקדה, דילפינן מן 'בחריש תשבות' ד'מכשירי עומר' דוחה. אס־כן יש לומר דגמר בניין המזבח לצורך העומר נמי דחי יום טוב. ועוד, הא מצינו בסוף 'עירובין' גבי קושרין נימא בשבת במקדש, ופירש הרב מברטנורא משום ד'מכשירי מצווה' שאי אפשר למיעבד מאתמול דוחה שבת לכולי עלמא, והנימא שנפסק בשבת אי אפשר מאתמול, וכן כתב ה'תוספות יום טוב' שם.

ואם התם, שאפשר לעשות השיר על ידי אחר – שלא כל הכלי שיר נפסקו – אפילו הכי שרי, כל־שכן כאן, כשניתן רשות ואי אפשר מאתמול, דשרי בשבת משום מצוות עומר דהוא 'במועדו' אז, והמצווה עוברת, וקרא אמר 'במועדו' – ואפילו שבת.

[חתימת המאמרים] □

בראשית אמרי במאמר 'דרישת ציון' שפכתי שיחי נגד חלקי הסותר [= עמדות המתנגדים לדרך] של דרישת ציון:

זה יאמר: 'עלה לא נעלה אל הרי קודש, כי טוב שבתי פה עד ייתקע בשופר

גדול בארבע רוחות עולם, אז תכסוף

רוחנו לדרישת ציון ובית אלהי יעקב,

וזה יאמר: 'למה זה לי ענות נפשי עלי

ציון ועריה, הלא כבר נאמר (שיר

השירים ב' ז'): "אם תעירו ואם תעוררו

את האהבה עד שתחפץ", ואמרו

□ המילים 'לבנות מזבח' נשמטו במהדורה השניה.

□ בכתב היד, קודם שנדפסה המהדורה הראשונה, החל כאן קטע הסיום שכותרתו: **חתימת המאמרים**. זאת למדים אנו ממכתבו של הרב קלישר אל אלברט כהן, בו מתאר

רבותינו זכרונם לברכה שהשביענו הקדוש ברוך הוא שלא ידחקו את הקץ (כתובות קי"א א'), ולמה זה הבל איגע להאדיב רוחי ולתאות נפש על שיבת ציון. והן נגד הראשון כבר הבאתי ראיות גדולות מן הכתוב ומן קבלת רבותינו זכרונם לברכה ומן המושכל.

ואמנם, על דברת שבועת אלהים האמור, אשר עליה יסוגו אחור מלהקשיב לדברי הנביא (ישעיה ס"ב ז'): "ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהילה בארץ", על זה אשיב אמרי לך בשתי דרכים:

האחת, כי [ה]אזהרה 'מה תעירו ומה תעוררו' הוא רק לבל נעלה ביד חזקה לחומות ירושלים, כמפורש בש"ס שם: 'שלא יעלו כחומה', ופירש רש"י: "בחזקה", וגם – [וזוהי התשובה השנית] – שלא ימרדו באומות, רק נצפה על חסד ה' שישים עין חמלתו עלינו, ברצות ה' כושר פועל דינו. ולא השביענו [אלא] רק

שלא נהיה מן המעפילים, לעלות ההרה בחזקה, אבל לרצות אבניה ולפעול ארץ נושבת, מה טוב ומה נעים, אין לך מצווה גדולה מזו כאשר ביררתי בארוכה.

וכי יעלה על הדעת שכאשר עמד נחמיה עליו השלום ברוע פנים לפני המלך כורש, ויתחנן לפניו לבנות חורבות ירושלים, הגם זה כעובר על השבועה הלזו חס ושלום? הלא לא בחזקה הלך, רק בפעולת תחנונים נתן השם יתברך חינו בלב המלך וחפץ ה' בידו הצליח, כן יסוב בעל המסיבות יתברך לנו.

והנה ראיתי בספר 'כפות תמרים' על 'סוכה' (ל"ד ב') ד"ה 'של מעשר שני' [בהמשכו, ד"ה 'ואפשר', בתיקונים

הוא את כתב היד שברשותו, כשנתיים בטרם נדפס. (ראה במהדורת קלויזנר תש"ז, מאמרים ואגרות, סוף סימן רפ"ג).

כמריכך עולה הדבר ממכתב הסכמתו של הרב אליהו גוטמכר (להלן עמ' 191) שכתב היד היה לנגד עיניו.

במהדורה השניה כתב הרב קלישר מחדש פרק 'חתימת המאמרים' בסוף הספר, כמודפס להלן.

אמר הנביא שם כפול [= כפל] הלשון: "אל דמי לכם, ואל תתנו דמי לו עד יכונן" כו'. והוא מובן, לדרכנו: תחילה, אל תתנו דמי לכם – שתעשו אתם פעולה למטה, אשר 'תמיד לא יחשו', ואחר החל למטה – אז 'אל תתנו דמי לו', שיהיה נייעור ממכון קודשו לשום תהילה בארץ.

פירושו של רבי משה בן שלמה אבן חביב, ראש הישיבה בירושלים, לפרק 'לולב הגזול' במסכת 'סוכה', בתוך ספר רחב יותר שלו: 'שמות בארץ'. כתיבתו בשנת תמ"ח, נדפס לראשונה בקושטא בשנת תפ"ז.

קלים להתאמה אל המקור] וזה לשונו: "ואני ראיתי דברי ספר התרומה ... ושם [בסמוך] כתב, וזה לשונו: 'הלכך נראה דקדושת מחיצות העיר קיימת לעולם, להיות מותר לאכול מעשר שני בתוכה אם בנה מזבח, אבל בלא מזבח - לא' ... עד כאן לשונו. ובכן, אין [שום] קושיא על בעל 'התרומה', דכוונתו ברורה, דבזמן הזה אפילו בנו מזבח בירושלים והקריבו קרבנות - אי אפשר לאכול מעשר שני שהוכשר [לקבל טומאה, בביאת מים עליו], מפני שאנו טמאי מתים ... דבשעה שלוקחו בידו, מעשר שני שהוכשר, מטמא אותו בידו כו'. אמנם, יכולין להקריב קרבנות בטומאת מת, דטומאת מת דחוויה היא בציבור, ומהאי טעמא אמר הרב רבנו ברוך לבעל 'כפתור ופרח' שרבנו חננאל [צ"ל: יחיאל] פ מפאריז אמר שהיה רוצה לבוא לירושלים בשנת י"ז לאלף הששי להקריב קרבנות בזמן הזה, כדאיתא בספר 'כפתור ופרח' (דף כ"ב עמ' ב'). ואשר על כן, בזמן הזה, כשבנה מזבח אף על גב דאין חומות לירושלים, אם בנו מזבח והקריבו קרבנות בטומאת מת - מותר לאכול מעשר שני בירושלים, שלא הוכשר, [דכיוון שלא הוכשר אינו מקבל טומאה]"; עד כאן לשונו.

הרי זה ממש כדרכנו, ואטו נאמר שר"ח מפאריז [צ"ל: רבנו יחיאל מפאריז] פ רצה לעבור שבועה, אם היה עולה לירושלים להקריב קרבנות? וכן כתב רבנו הגדול, ה'בית יוסף' בספרו 'כסף משנה' (פרק ו' מהלכות בית הבחירה הלכה ט"ז), וזה לשונו: **"שמא בזמן החורבן יותן לנו רשות להקריב"**, עד כאן לשונו. הדבר יצא מפי הצדיק, אולי יתקיים בזמן קרוב שיותן לנו רשות, אחרי פעולותינו, היותה ארץ נושבת מבני ישראל. מי יודע, יבוא יום, כאשר יהיו אדירי בני ישראל שמה, יתן ה' יתברך חן האנשים בעיני מושלי עולם להחזיר הישנות, ולתת לנו רשיון לבנות מזבח על הר הקודש לעבוד עבודה אשר עליה העולם עומד, ועליה מחללין השבת וכדומה, וממנו נקח להצמיח קרן ישועה לחזות בנועם ה' סלה.

ועתה, אם עוד לא בא 'עת לחוננה', לבקש תחבולות אשר מזבח ה' בציון נכין, אם עוד רחוק ייחול הרשיון מן השולטן לזה, זאת אפוא עצה היעוצה לעת כזאת, אשר גדלו והצליחו בעזרת גואל ישראל

פ בעניין רבנו יחיאל מפאריס - ראה את הערת העורך לעיל, עמ' 120.

יתברך־שמו גדולי נדיבי עם בישראל, רוזנים ופרתמים שרים נכבדים אשר מימות החורבן לא נמצאו כאלו, אשר יש להם שבט מושלים על ידי שרביט הזהב ברצי כסף, כמו בית רוזני מרי רוטשילד, מונטיפיורי, פולד, אלברט כהן, ודומיהן, שרי ארץ מעם בני ישראל, ה' עליהם יחיו. המה יחלו להקים 'חברת ארץ נושבת', ועמם יתחברו הרבה עשירי ישראל, נכבדי עם נדיבי לב, אוהבי ה' ואוהבי קדושת ארצו ושוחרי משכנות יעקב. וזאת פעולתם אשר יפעלון בעיים רוחם:

(א) יזילו הרבה כסף מכיסם, לקנות בארץ ישראל הרבה ערים חרות ושרדות וכרמים ופלחי אדמה, והיה המדבר ללבנון והרכסים למישור, וארץ נשמה מבלי עובר תפרח כחבצלת, ותצמיח פרי לתרופה כשדה אשר יברכהו ה' יתברך־שמו, יד על יד יקובצו הרים וגבעות כפרים וערים נשמות תחת יד ממשלתם אשר בכסף בני החברה ייקנו (או על פי אקצייען [= מניות]), כי בלי ספק בהמשך זמן יוצמח מזה פרי ברווח, כי יצווה ה' את הברכה בצמחי השדות וכרמים ושמן זית ודומיהן).

(ב) יתקבצו להם אנשים יהודים רבים מרוסיה, פולין ואשכנז, אשר יקחו שכרם מהחברה לפעול עבודת הארץ תחת ידי איזה מורים מלומדי חכמת עבודת הארץ אשר יופקדו עלימו מהחברה. ומי שיבין בעצמו עבודת אדמה יותן לו כבוד ארץ על זמן מה, לעובדה ולשומרה ולאכול מפריה בחינם עד אשר יעלה השבח כפי מסת ידו, לתת מס להחברה כפי ראות עיני הפקידים עליה. ואם יחסר לו די מחייתו בעוד האדמה לא זרועה - יותן לו מהחברה די מחייתו עד עת הקציר ובציר, אשר עוד לא יחסר לו טרף ביתו.

במהדורה השניה הוצא פולד מרשימת השרים הנכבדים, ובמקומו נמנה יצחק (אדולף) כרמיה, שנתפרסם אז כיו"ר חברת 'כל ישראל חברים', וכלוחם לזכויות היהודים. אשיל פולד שימש כמיניסטר הכספים בצרפת משנת 1850 ועד מותו בשנת 1867. על אף שנשאר יהודי כל ימיו, הוא נשא אשה נוצרית ונקבר בבית קברות נוצרי. פולד הוצא גם מן הפרק הראשון (ראה לעיל עמ' 39 בהערת קלויזנר). אלברט כהן היה הממונה על ענייני הצדקה במשפחת רוטשילד.

ג) להכין שם שומרים מלומדי מלחמה, למען לא יבואו הערבים, אשר ישליו אוהלים לשודדים, לשחת הזרע ומטעי כרמים, ויעשו פאליציא ארדנונג [= סדר משטרתי] להשמידם, ומושלי הארץ יעזרו לזה פְּנוּדַע.

ד) שיוקבע מהחברה בית מדרש לימוד חכמת הארץ, עקאנאמיא [= כלכלה], לחנך נערי בני ישראל ללמדם עבודת שדה וכרם, עם שארי לימודים הנלווה עם תורה ויראה. ובית הלימוד ההוא יהיה בארץ ישראל או בחוץ לארץ במדינה אשר היין והשמן מצוי, למען ילמדו היות כורמים ויוגבים מלבד עבודת שדה, כי ארץ הקדושה ארץ זית שמן גפן תאנה ורימון.

והאל יתברך יעזרנו בחסד עולם, כי מעט מעט יתרבה עשיית מקנה וקניין בארץ ישראל, כנבואת יחזקאל על־יִרְהֶשֶׁלֹּם (ל"ח י"ב), אשר בלי ספק יוצרך אתערותא מצידנו, פְּרָאִיוֹת מ'ספרי' ומדרש ודומיהן שהבאתי לעיל.

לעיל.

אוצר החכמה

 חמש המילים האחרונות בסוף סעיף ג' נוספו במהדורה השניה; כל סעיף ד' (עד המילים 'תאנה ורימון'), הושמט במהדורה השניה.

הערה השייכת לעמוד הבא:

נוסח מכתבו המלא של הרב גוטמכר אל הרב קלישר – אשר ממנו התפתחה תוספת ה'פּלפּוּלִין' שמור במכון לכתבי יד בבית הספרים הלאומי, בתוך קובץ העתקי תשובותיו של הרב גוטמכר, בעצם כתב ידו. המכתב נדפס בספר השו"ת של הרב גוטמכר, 'אדרת אליהו', בהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ד, כרך ב', בעניינים שונים, סימנים ט"ז י"ז, עמ' רפ"ד ואילך. (יש להצר על השמטה גדולה בדפוס, כאשר נמסר לנו – בראש עמ' רפ"ו – שחסר דף בכתב היד "וחבל על דאבדין", אך הדף קיים לפנינו!).

במכתב המקורי נפרשים נושאי הדיון בהרחבה, ואיזכורי דברים אשר מביא הרב קלישר כאן, בשם הרב גוטמכר, בקצירת האומר – (כגון ההצעה למדוד מאבן השתיה כדי לקבוע את מקום המזבח) – מתבארים ומתבהרים במקורם.

וידועתה מה כחז המכריל משראג ז"ל בספרו לא
 ישראל פי כ"ד, שמאריך שם עובד דין אלו
 השבועות שלא לשמה כלל בענין כגלות וסיים לבסוף
 לפרש מה שאמר שהשבועות דודו של שמואל ח"ל שר"ל
 אף אם יהיו חללים להמתת אותם בעמיוויים קשים,
 לא יהיו יואלים ולא יהיו מאשים בזה. וכן פי' אלל כל
 שבועה ושבועה משבועת כללו. ויש להבין זה, ופי"ש
 באריתיה דבריו. ומלא לפי דבריו שלא די מה שאסור
 לנאח מן כגלות אף ברשות, אלא אף אם יבטלו עליהם
 ככפי של מיתה ר"ל, גם אז אסור לעבור על השבועות
 כלנו כמו ככפי של שמואל ר"ל. ונראה ממנו דבריו
 שפירש בזה גם על השבועה שלא יעלו בחומה, ובעיקר
 הדבר מ"ש בענין זה משפט מרוב של יורג ואל יעבור,
 יתבאר אי"ב להלן עמו ונימוקו.

ומעתה תו אין התחלה בקושיה מה שלא הביא
 הרמב"ם בספר כיד אלו השבועות, כי כבר
 נתבאר שאין צאלו השבועות ענין של הלכה, כי באמת
 אינם חלים על הדורות אלא שכוא להגדיל השונע
 וכמ"ש הרמב"ם ז"ל גם באגרת חיומן שכוא דרך משל,
 ואין דרכו של הרמב"ם ז"ל להביא בסי' כיד השונעים
 והחוכמות, ומכל דברי החוכמות לא העתיק בסי' כיד
 אלא הביא כל דברי הכלות או שורש של הלכה
 שצריכין לידע, וכמו שהבאתי לעיל מהקדמה ספר
 המלות שכתב שהביא בכל הלכה השורש שממנו הוא
 תוחב השאלה, אי"ב כיון שכתב בסי' מלכים שבפסוקים
 המפורשים צפרשח נצבים כלולים כל עניני הגאולה,

ומי שאינו מאמין בדברים המפורשים שם הוא כשר
 בחוב"מ, וכבר כתב בכלכות השוכה שזה צדור ומפורש
 צאלו הפסוקים שצפי נצבים שאי אפשר לגאולה צל
 השוכה שהיא הצמחה צדור ומפורש שם שיטעו
 השוכה כהיותם צל בגוים אשר כדיוחך ה' אלנך
 שמה ואח"כ יתחילו עניני הגאולה, אי"ב מבואר מדבריו
 צאר היעב שמי שאינו מאמין בזה וחושב שיש מליאות
 לאחרי גאולה טרם שיטעו כל ישראל השוכה הוא
 טפר בחוב"מ, ואין להסתפק עוד בדעת הרמב"ם
 שדעתו ז"ל צלי ספק שאסור להאמין לשום גואל אף
 אם יכה בעניני גדול כמשכ ואהרן ויעמיד השמש
 כיבועש צן נון, כל זמן שאין רואין צו כסימן בזה
 המבואר בחוב"מ שמיצא כל ישראל לקיום כל התורה
 כולה. ותו אין מקום שיכה צורך עוד להרמב"ם ז"ל
 לכתוב שלא לעשות גאולה משמם, דממכ נפשך אם לא
 יטעו כל ישראל השוכה כבר הודיע שכוא נגד הכצמחה
 המפורש בנראה וכהו כפירה בחוב"מ, ואם יטעו כל
 ישראל השוכה דעתו ז"ל שצודאי וכהו הגאולה כמיש
 ז"ל אין הדבר חלוי אלא בחשוכה וכמיש שם הרמב"ם
 צלי כהב אחר שהזכיר שיטעו השוכה שמיד כן נגאלין.

לומר דין אחרי רבים להטות, כיון שהוא דין מדיני החורה שלא יחזיק אלל לישראל ומכל שכן בדיני ישראל צריך לה דעה חורה אמיתית שאפילו כל האומות שמכל העולם יחד לא יוכלו להכריע אף זה כל שהוא בדעת החורה, ובגוים אין חורה. ואם ניימא בדעת רש"י ז"ל שמה שאמר שלא יעלו ביד חזק שהוא שלא ברשות, ז"ל שהקפידה החוכ"ק שלא יעשו ישראל צעין זה יד חזק והוא כעין השטותה שלא ימרדו שהקפידה החוכ"ק שלא למרוד בהאומה שיושצן ציניבם, ואם כל שאר האומות שזכל העולם יאמרו לישראל למרוד בהאומה שיושצן ציניבם בודאי שאין זה ביחוד למרוד כיון דסוף סוף היא מרידה, חכ אפרס החורה הקדושה, וכמו כן הוא בעלי לארץ ישראל, דאם בעלי הוא עכ"פ ביד חזק אין בזה כל שאר האומות להחיר, זה הוא דבר פשוט וברור אף לפי דעה האבני נח.

א"ל שאף מה שאומרים שבי' בהלמה רוב העמים גם זה שקר, כי בישיבה האחרונה שהיתה לריבה לאשר הענין לפי החוק של קשר בין העמים, נדחה בדבר והחליטו למסור ארץ ישראל לידי קשר אחי עמים הנקרא "טראסטישיפי", אלל שהציונים לא התחשבו כס בהלמה העמים ולא לייחוד להם. ובפרט מה שלקחו ירושלים זה ב"י מחלבה ועד סוף נגד דעה כל העמים, ואין להאריך בזה כלל, כי באמת לא מעלה ולא מריד. ובפרט בשטותה השלישית של דחיקה הקן לא אמר אדם משולם שהוא חלוי ברשות האומות, וכשיצוא משה זקנו לא ישאל את פי האומות, אלל כס כולם ישאלו את מלך המשיח בדת מה לעשות, כמ"ש ברמזים ז"ל צפ"ע מכלכות השוכה, והאריך יותר באגרת חיתן, אבל ליקח מעצמיט חירות וממשלה באחיה אופן שהוא, הוא איסור איוס ונורא, ואף למשכ ולאחר עם כל המופתים שלהם לא היו רשאים להאמין בגאולה פרס ששמשו הסיון הנמסר מאבותינו כאשר הכאחי לפיל מדברי חז"ל.

י"ש טעמים האומרים שיען שבי' בהסכמה רוב האומות אין כאן לא איסור שטותה ולא איסור העברה על הקן, וכל כך גבר ההשטות והטיות העינים שזפל על העולם לנשות בדברי בעלים כאלו. והנה גם מ"ש באבני נח על השטותה שלא יעלו בחומה שהפירוש הוא בדרך מלחמה שלא ברשות ולקח זה מלשון רש"י ז"ל ביד חזק, לא אמר זה אלל על השטותה שלא יעלו בחומה, אבל על השטותה השלישית שלא ידחקו את הקן, אדרבה כתב רש"י ז"ל דקאי על המרבה בחטונים אף שאינו עושה שום פעולה לא בדרך מלחמה ולא שום פעולה אחרת שבעולם אלל מרבה בחטונים בלבד. כי על פנים הענין של מכירה הגאולה חלה בשטותה ואין נפקא מינה בזה כלל דעה האומות הם הוא ברשות הם לאו. והלא יתר מה כתב המהר"ל שלא רק הם האומות מסכימים חלה בשטותה, אלל אף הם האומות טופין אותם בכפי של מיתה וכל מיני עינויים קשים ר"ל אסור לעבור על השטותה, ומכש"כ כשאין טופין אותם אלל נוחנין להם רשות ללחח מן בגלות, שזה ודאי לא עלה על דעה שום פוסק שבעולם שיש אחי ביחוד בזה. גם באותה השטותה שלא יעלו בחומה שהבין באבני נח מלשון רש"י ז"ל שכח ביד חזק שהפירוש הוא בדרך מלחמה, כבר ביארתי באריכות שאין כן דעה פוסקים ראשונים ואחרונים, וביארתי לשון רש"י ז"ל בזה. וגם זה ודאי ברור שמה שהבין באבני נח מלשון ביד חזק שפירש בדרך מלחמה וכדומה בטובה על האומה היושבת שם, שאם לריכין ללחוס עמה ודאי דכוי ביד חזק, ומה ששאר האומות מסכימים לא מעלה ולא מריד, וכי יש להאומות דין סבכדרין לדון מה יעשו ישראל טפ"י רוב דיעות שציניבם, בלא אף ציניבם דיני צ"כ כחכו הפמ"ג ונוצ"י ועוד כמה פוסקים דלא שייך בזה

שמים בכל יכלתו. "נוטל מילות וזורקן כלפי מעלה" (מדרש איכה רבתי ג', מ"ג). אמנם בז' אומות, אף שעשו כל התועבות, אבל כונתן היתה להנאת עצמן ולא להכעים.

העושים להכעים הם מזרע עמלק ג. והנה רז"ל מסרו לנו מפתח לכל סיפורי התורה "מעשה אבות סימן לבנים" (עי' רמב"ן ריש פ' וישלח), וא"כ גם מעשה עמלק סימן לזרעו ונמצינו למדין מזה, כי העושים להכעים הן מזרע עמלק. ושמעתי מהקדוש בעל ח"ח ז"ל אודות היעווסעקעס בזה"ל: "ביי מיד איז ברור אז זיי זיינען פון זרע עמלק" (ברור לי שהם מזרע עמלק), וז"ל הגר"א באבן שלמה, פרק חבלי משיח: הערב רב דבוקים מאד בישראל וישראל לומדין ממעשיהן ממ"ש ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם (תהלים ק"ו, ל"ה). והם העשירים עליזי גאווה וכו', וא"א להפריד הע"ר רק ע"י קושי הגלות. ה' מיני ע"ר יש בישראל וכו', ובעלי מחלוקת הם גרועים מכולם והם נקראים עמלקים ואין בן דוד בא עד שימחו מן העולם וכו'. עמלקים הם ראשי ישראל בגלות ועליהם נאמר (איכה א', ה') היו צריה לראש, וכל עזי פנים ורשעים שבדור הם מגלגול נשמתן של ע"ר וכני קין וכו'. וזה מרומז במ"ש (בראשית ל"ג, ג'): וישם את השפחות וילדיהן ראשונה, הם הע"ר שהם ראשי העם, ואת לאה וילדיה אחרונים, הם הע"ה הטובים שהם כפופין תחת הע"ר, ואת רחל ואת יוסף אחרונים, אלו ת"ח שהם שפלין מכל וכו'. והע"ר הם גרועים מעכו"ם, שישראל נמשכין אחריהם, שרואין שהשעה משחקת להם, וזהו סיבת אריכת הגלות עיי"ש. ומה שהביא הגר"א מהכתובים הנ"ל מפני שהפרשה היא ששב יעקב מגלותו לבית אביו ועדיין היה בדרכו, היא פרשת עיקבתא דמשיחא. ופרשה הקודמת לה היא פרשת הגלות, כמ"ש הרמב"ן שם.

הערב רב ד. וז"ל רעיא מהימנא פרשת נשא (דף קכ"ה דפוס ווילנא): א"ל רע"מ באומאה (בשבועה) עלך בשמא דידו"ד לא תאחר בכל יכולתך, דהא אנא בצערא סגי וכו' ואני חשיב בעינייהו בין ערב רב רשיעיא, ככלב מת דסרח בנייהו דחכמת סופרים תסרח בנייהו בכל קרתא וקרתא, ובכל אתר דישאל מפוזרין בנייהו בין מלכוון ואתהדרו אינון ערב רב רעין על ישראל עאנא

דקוב"ה וכו' ולית לון יכולת למעבד טיבו עם ת"ת. ואנשי חיל ויראי חטא מסובבים מעיר לעיר ולא יחוננו ומחרימין ע"ר בינייהו ולא יהבין לון באתרין סגיאין אלא דבר קצוב דלא יהא תקומה לנפילו דלהון ואפילו חיי שעה. וכל חכמים ואנשי חיל ויראי חטא בצערא בדוחקא ביגונא חשיבין ככלבים. (איכה ד') בנים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש בראש כל חצות, דלא אשכחו אכסניא בינייהו. ואינון ערב רב אינון עתידין בשלוח בחדווא בלא צערא בלא יגונא כלל, גולנין מארי שוחד דאינון דיינין רישי עמא, (בראשית ו') כי מלאה הארץ חמס מפניהם עלייהו איתמר (איכה א') היו צריה לראש. באומאה עלך זמנא תניינא בחי ה' צבאות אלקי ישראל יושב הכרובים, דכל אלין מילין לא יפלון מפומך בכל יכלתך, למללא בהון קמי קב"ה ואלחזאה דוחקא דלהון, עיי"ש.

העמלק של ימינו
ה. כל המתבונן היטב להנעשה אצלנו כעת, ימצא בדברים הנ"ל תמונה נוראה של דורנו, איך כל הדברים האלו מתקיימים במלואם לעיני כל ישראל בימינו שהם עיקבתא דמשיחא, אשר הכופרים הם מנהיגי הדור ואינם מניחים לת"ח להרים ראש זולתי למחניפיהם ומלחכי פינכא שלהם, ולוחמים עם התורה מלחמה גלויה ביד רמה. ולו היה אצלם שפה אחת ודברים אחדים, אז לא היה לנו תקומה מפניהם, אבל הסדי ה' כי לא תמנו, שהטיל ערבוביא ביניהם, שילחמו גם אלו כנגד אלו. ובכ"ז, להלחם נגד התורה, מואב ומדין עושים שלום ביניהם. והנה כתוב (שמות י"ז, ט"ז) מלחמה לה' בעמלק מדור דור, והעידה תורה בזה כי המלחמה הזאת קיימת בכל הדורות עד בוא המשיח, אלא שבדורות הקודמין עת שלטון התורה בישראל, נהלו המלחמה זרע עמלק מאוה"ע, אבל מעת שפרקנו עול התורה ממנו, שרצו זרע עמלק בתוכנו ונתרבו בינינו המומרים להכעים, כמו היעווסעקעס הנמצאים לא לבד במדינה האדומה, כי אם בכל תפוצות ישראל, מקצה הארץ ועד קצה הארץ וגם באה"ק, אשר המתיוונים שמה הן אותן היעווסעקעס בעצמן ואין שום הבדל ביניהם, רק שאלו כותבין בזארגון יידיש, ואלו כותבים ומפטפמים בזארגון עברי — ניי העברעאיש — אבל על הללו והללו נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחו מן העולם. וכ"כ גדלה עניות הדעת בימינו, שחלק גדול מעמנו תומכים אותם בכספם לגדלם

תשובה זו כתב ר' אלחנן ז"ל לשואל אחד מארץ ישראל בענין נתינת כבוד לרשעים והשייך לזה. רובו של מכתב זה נכלל במאמרו "אומר אני מעשי למלך". ומה שכתב בתחלת המכתב "ואין רצוני להשיב אודות איש מיוחד בפרט" — כוונתו על הרב הראשי של הציונים אברהם יצחק קוק שר"י.

צילום הכתב יד בסוף הספר.

ב"ה, יום ג' ראה מאיארענהאף סמוך לריגא,

שלום וברכה לכ' הרה"ג י"א וכו', אחד"ש ברגשי כבוד בלי מכירו. הגיעני מכתבו ואין רצוני להשיב אודות איש מיוחד בפרט אבל אשיב בכלל ומהכלל ידונו על הפרט.

(א) בענין נתינת כבוד לרשעים שמעתי מפה קדוש בעל ח"ח ז"ל בזה"ל "איך בין אַמאָל געוועזען אויף אַ אסיפה בווילנא, אויף דער אסיפה זיינען געוועזען אַלע גדולים, און ר' ישראל ז"ל — סלנטר — איז אויך געוועזען, האָב איך געפרעגט אַ קשיא און קיינער האָט ניט געהאַט וואָס מיר צוא ענטפערן, איך האָב געפרעגט זאָל זיין אַז מיר זיינען ניט בכח צוא האַלטען מלחמה מיט דיא רשעים, אָבער וואו האָבען מיר גענומען דעם היתר צוא געבען זייא כבוד?" המעשה הזה סיפר לי בהתפעלות גדולה ואנכי השתוממתי מהתפעלותו אשר לא היה רגיל בזה. עוד דבר אחד סיפר לי עד ראיה אשר היה בן בית אצל הקדוש ז"ל, זה היה לפני שלשים שנה או יותר כשנשרפה עיר רדון והיה צריך להדפיס במ"ע קו"ק ולכתוב להרדקטר בפרט. אז היה רדקטר ס' הידוע, והקדוש היה מתכונן ומתחכם איך לכתוב התואר על הנ"ל שלא תהא מלה אחת יתרה על ההכרח, וההתבוננות הזאת ארכה לו ימים אחדים עד שהוחלט אצלו איך לכתוב מפני ההכרח. ואחרי שלחו את המכתב היה שרוי בצער ובפחד כמה ימים שמא כתב תיבה יתירה בכבוד מי שאינו ראוי לכך. לפני י"ב שנה בערך היה ס' הנ"ל בעיר וו. וכפי הנדפס במ"ע חלקו לו כבוד גדול מאד שם, וסיפרתי ד"ז להקדוש והשיב לי תיכף "וואס ווערט איר נתפעל? איר האט געזעהן אַז מען טראָגט דיא... צום טייך וואָס פיר אַ פאַראַד מען מאַכט? ולאחר רגע אמר "נוא ווער ווייס אפשר האָט ער אַמאָל קינדווייז געענטפערט אמן יש"ר גיט מען אים אָב אויף דער וועלט".

(ב) אעתיק עבורם מה שהשבתי בקצרה לפני שבועות אחדים, "האומר כי צריך להיות נאציאָנאַל-רעליגיעז מטעם כי רעליגיעז לבדו אינו מספיק הרי זה בא

להוסיף על התורה, וכלל גדול מסור בידינו כל המוסיף גורע (סנהדרין כט.). וגם הידוע אמר כי לא בא לגרע דבר מן התורה רק להוסיף, וצא וראה מה עלתה לו".

ג) ע"ד הפושעים בכלל לע"ד צריך להבחין ולהבדיל בין מדריכיהם ומנהיגיהם ובין הנגררים אחריהם, וצריך לזכור כי כל ההמון הנמשכים אחריהם אין להם דעת עצמם והם הולכים כבהמה בבקעה אחרי המסיתים, ומפני חסרון דעת תורה אין בכוחם להבדיל בין אור לחושך, ועליהם כתוב (במדבר ט"ו, כ"ו) כי לכל העם בשגגה, אבל על מנהיגיהם לע"ד אין שום לימוד זכות, וברור אצלי כי הם מזרע עמלק. וכן שמעתי מפה קדוש ז"ל על היעווסעקעס כי הם מזרע עמלק, כי תכונת עמלק היא לבזות כבוד שמים שלא לתיאבון — נוטל מילות וזורקן כלפי מעלה (איכה רבתי ג', מ"ג). והנה מקור כחו של עמלק מפורש בכתוב כי הוא מרפידים (שמות י"ז, ח') — שרפו ידיהם מדברי התורה (סנהדרין קו.) — וע"כ הכלי זין ^{היהודי} _{אצרות השת} נגדו הוא התפשטות לימוד התורה, וכאשר ירים משה ידו וגבר ישראל (שמות י"ז, י"א), וכל אדם מישראל הלומד פרק משניות או דף גמרא מחליש כחו של עמלק במדה ידועה ויש לו חלק במצות מחיית עמלק. וזה מועיל יותר מכל טכסיסי המלחמה נגד עמלק, ואף כי דבר זה אינו מורגש לעיני בשר אבל אנחנו צריכים להאמין בפירושי רז"ל להכתובים הסתומים. והננו רואים כי העמלקים בעצמם יודעים ומכירים ד"ז היטב וע"כ עיקר השתדלותם להשכיח את התורה מישראל, ותתקצ"ט מיתות נבראו בעולם (ברכות ח.), אלו — היעווסעקעס ותלמידיהם האובדים — רוצים להמית התורה במיתת אסכרה, ואלו — הנאציאנאל-רעליגיעזע — ממיתים אותה במיתת נשיקה, ולזאת נראה לע"ד כי תחת ללחום באופן ישר — דירעקט — נגד זרע מרעים, טוב יותר להשתדל בכל מאמצי כח להפיץ תורה בישראל והשכם והערב עליהן לביהמ"ד והן כלין מאליהן (גיטין ז.), (והקדוש ז"ל היה אומר) אבל דבר אחד צריך לידע כי בימינו אלו אשר כח הטומאה גבר מאד בעולם א"א להצליח בשום דבר שבקדושה זולתי ע"י מסירת נפש, והאדם הרוצה לפעול טוב בישראל צריך להפקיר את עצמו לגמרי, ורק באופן זה תהא סיעתא דשמיא.

ואל ירפו ידינו בראותינו תגבורת כוחות הטומאה, כי תחלת נפילה ניסה (סוטה מד:), והקדוש ז"ל היה אומר טעם למה נתגברו כ"כ בימינו כוחות הסט"א, כי כן הוא בטבע אשר כל דבר בטרם בוא קיצו מתגבר בכוחותיו האחרונים, כן הוא בנר טרם יכבה וכן החושך קודם עלות השחר [עי' כלי יקר פ' חוקת בענין פרה אדומה, דאין דבר מתפעל כי אם מהפכו ע"ש], עוד היה אומר כי בכל המלחמות א"א לידע באמצע המלחמה מי יהיה המנצח, אבל במלחמה זו

שילחמו נגד מלך המשיח עי"ש. ואינו יודע מה זו קשיח ומה זו חמי,
 בלא כבר כי לעולמים כיוצא בזה במלחמת החשמונאים עם היוונים שהפריזים
 ובצריזים שבישראל ביחוד ידם עם היוונים ולחמו נגד החשמונאים ונגד
 החוכ"ק, ראה כ"ז ביוסיפון. ועוד מלינו דוגמתו כפי הגרסה מדברי יונתן
 בן עוזיאל צ"ל בשלח עכ"פ ואמר פרעה לבני ישראל, אלון דתן ואזירים
 דמשתיירין ממלכים וכו' מצואר שלמרות הגסים הגדולים שראו מה שעשה
 ד' לישראל להביאם ממלכים עמדו הם צמרדס ולא ילאו עם ישראל ממלכים
 וגשתיירו עם פרעה וכיו עוד בעל פה לרדוף אחרי ישראל, ואח"כ במחלוקת
 קרח מלינו שכלו את בני לחלוק על משה. וכפי הגרסה מדברי החי"כ
 בלבו דתן ואזירים עם פרעה ללחום נגד ישראל ואח"כ לחמו עם ישראל בהסתר,
 וכי טחם גדול להמשיך אחריהם ולבטוח את כל ישראל לחלוק על משה
 רציו. ופלא איך גמשהו בני אחריהם צידעם שהיו בעל פה עם פרעה לרדוף
 אחרי ישראל ולא ילאו ממלכים יחד עם בני ישראל, ואף על פי כן
 עלתה צידם אחר כך להיות ממנהיגי ישראל, והם היו בעלי המחלוקת
 ומנהיגי של עדה קרח ובקבילו את כל העדה על משה ואהרן. וכחז ברמזין
 ז"ל עכ"פ וישלח משה לקרוא לדתן ואזירים וגו' ויהבן שהיו דתן ואזירים
 גשיאי עדה השונים מאון בן פלת, ואם היו הם מחרטים אליו כי חון
 בולך אחר עלתם, וע"כ שלח משה אחריהם וכו' ולהלן כתוב ויקם משה
 וילך אל דתן ואזירים וגו' שהם היו ראשי החולקים. ואיך עלתה צידם
 לבטוח את הדור דעב. אמנם ל"ק מאחר שהם היו שלוחי הסי"מ בני
 פסק שיש צדק הסי"מ לסמות בעינים, ועשה כן לבראותם כצדיקים עד
 כי נבו אחריהם כל בית ישראל. ואמרו חכז"ל במסכת סוכה (דף
 ק"ע ע"ב) חון בן פלת אשתו הצילתו, אמר לה לי ידענא דכולא כנישתא
 קדישתא נימכו וכו' אוחבה על צדא וסתרתה למזי, כל דאתא חזי בדר
 וכו', כרי דאף החולקים על משה ואהרן פרשו וברחיבו מביח שנמלאה שם
 אשכ שראשכ פרום, ומסתמא אף דתן ואזירים היו מראים ח"ע כמדקדקים
 בכל המצות, ובאופן זה עלתה צידם לבטוח את כל ישראל. עכ"פ כבר
 כי לעולמים שאלו שנעשו גשיאי בעדה ומנהיגי ישראל לחמו נגדם ועמדו
 לאויביהם, ועכ"ז עשו אחריהם כל ישראל לשמוע בקולם ולחלוק על משה,
 וכ"ז צדק הסי"מ המסתמא בעינים לבטוח את ישראל. ומעתה חון זה
 מן החימה שימלאו צריזים שיעזרו לגוג ללחום נגד מלך המשיח.

ודו"ן מזה בלא מצואר במדרשי חז"ל ובאח"כ צ"מ, וכדבא בילקוט ראובני
 פי' חלה בשם החוכ"ק עכ"פ תמורה א"ה וכו' עמנוק אלון ערב רב

מטורבים בישראל, עלייהו איתמר תמחה את זכר עמלק דלח ישחאר מוכח שריד ופליע וכו' עיי"ש שהאריך. וזה לשון הזוה"ק בפרשת בראשית (דף כ"ה ע"א) חמש מינין איוון צערב רב, ואיוון נפילים גבורים ענקים רפאים עמלקים, ועלייהו איתמר תמחה את זכר עמלק ומלחמה לה' בעמלק מדור דור, וזו היא המלחמה התמידית והמחוייבת עד שיהי עולם התיקון. ואמרו רז"ל אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק. והנה הציונים והכופרים של זמנינו שורשם מהערב רב, וידוע שהגה"ל בעל חפץ חיים ז"ל שטיקר עצודתו היתה בענין שמירת הלשון וציור הלכה זו על צוריהי להלכה ולמעשה, והעיד תלמידו הגה"ל ר' אלחנן וואסערמאן ז"ל משמו שאמר על הציונים שהם עמלקים אמיתיים. וצוה"ר אנו סובלים עכשיו בגלות מערב רב זרע עמלק, וזהם גזירים גזירות רעות על הכלל ישראל, שלא הוי כזאת מיום היתה ישראל לגוי, ועוד ידם נטויה הוי ישמרינו. וצפירוש אור החמה כתב על דברי הזוה"ק הג"ל בפרשת בראשית דאף צאלו הנולדים מזרע ישראל יתרמי שורש גשמותיהם מסטרא דעמלק. וכבר הצחתי בספרי ויואל משה (מאמר ג' סי' כ"ז) מ"ש ברש"א ז"ל בנשא (מכדו"ק סי' תי"ד) על אלו שמוציאין דברי תורה לזרי מינות וכו' שהעידו על עצמן שאינם מזרעו של אברהם, ואפילו מזרעו של עשו וישמעאל, רק מאותן שדין ולילין שגולדו מאדוה"ר ע"כ תקללם בכל לשון וכל ישראל נקיים, עיי"ש שהאריך. וציארתו שם בספרי כוונת ברש"א ז"ל דאף שאנו דואין צאלו במינים שגולדו מזרע אנשים, ולפעמים גם מצחי הכשרים שבישראל ונחפסו אח"כ למינות והמה צדמות וללם אנשים, אולם העיד ברש"א ז"ל שנתחלף גשמתם צשדין ורוחין ולילין אף שנשאר צגופם צללם ודמותם עיי"ש.

סב

וכתב הרמז"ם ז"ל צאגרת תימן וכבר הצעיחנו הצו"ת צאדם הכנס ערב לחצירו ודי לנו צערבותו והודיענו שכל מי שעמד על בר סיני שהם מאמינים צנצוחת משרע"ה צכל מה שצא על ידו, הם וצניכס וצני צניכס עד עולם, שכן אמר הקצ"ה ית' (שמות י"ט, ע"ו) וגם צך יאמינו לעולם, לפיכך יש לדעת שכל מי שנעב מדרך הדת הנתונה צמעמד ההוא שאינו מזרע האנשים ההם, וכן אמרז"ל על כל המסתפק צנצוחה לא עמדו אצותיו על בר סיני, עכ"ל הרמז"ם ז"ל.

שו"ת אבני נזר חלק יורה דעה סימן תנד

מ) אך עוד יש מקום עיון בעיקר ישיבת א"י בזה"ז וקשה מאד לעמוד על הברור כי תלוי בדברי אגדה בגמ' ובמדרש שה"ש בפסוק השבעתי אתכם. ובדברי אגדה העלימו הדברים כי באגדה גנוזים רוב הסודות כמ"ש האר"י ז"ל ע"כ לא רצו לגלות הדברים. וגם אגדה זו מוקשה מאד. ומד' אשאל עזר לעמוד על אגדה זו כדי לעמוד על ההלכה התלוי' בה: ועיי"ש בכל הסימן

שו"ת אבני נזר חלק יורה דעה סימן תנו

א) דבר מה שכתבתי באות נ"ו שאם יותן רשות לכולם לעלות לא יהי' שבועה דרש"י פירש בחומה יחד ביד חזקה ואם ברשות אין זה ביד חזקה וכבודו העיר שבספר אהבת יונתן כתב דאפי' ברשות אסור. דברי דרשה הם. ואלף כיוצא בהם לא יזיזו דברי רש"י ממקומם. והגאון מוהריז"ל בעצמו לדינא לא הי' זז מפירש"י:

מכתב מהרב מאיר שמחה בעל משך חכמה ואור שמח

אולם זה במאה הזאת זרחו קווי אור ע"י גדולי המעש, כמו מונטיפיורי וכיו"ב בהתעוררות רבה, ומהרבנים ר' צבי הירש מטאהרן ור' אליהו מגריידיץ, לבנות ולשכלל ירושלים ולהסיר שוממותיה, כמעט עד כי התרחב הדבר ע"י הנלהבים. ורבנים הרבה עמדו מנגד, ואף אותם שהיה בלבם לקרב את הדבר שמו יד לפה, מפני כי חרדו מהנלהבים שלא יגדישו הסאה, ומהג' שבועות שהשביע לבנות ירושלים (כתובות קיא, א ושיה"ש רבה ב', פסוק השבעתי אתכם בנות ירושלים). אמנם כעת הסבה ההשגחה אשר באספת הממלכות הנאורות בסאן רעמא, ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל, וכיון שסר פחד השבועות וברשיון המלכים קמה מצוות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה (ספרי פ' ראה) למקומה. ומצוה על כל איש לסייע בכל יכולתו לקיים מצוה זו. ואולי על זה נאמר: עד מתי תתחמקי (ירמיה לא), ואם ייתן השי"ת ויתרחב הדבר ויגדל ויפרח כשושנה כמו שנגדלו בימי ארתחששתא, אשר היו נתונים תחת פרס, דובא-ניידא (קידושין ע"ב) ואף כעת תחת ממשלת ארץ האי עם בריטניה המתונה - אז בטח הוא ענין העומד ברומו של עולם. הן אמנם, שאז היו הנביאים בנבואה מן השמים, מחזקים אותם. מי יודע - אולי כמו חרבן הבית השני היה שלא עפ"י הנבואה (אשר מהאי טעמא כשגלו לא בטלה קדושת הארץ, כדברי נועם של התוספות יו"ט, בעדיות פ"ח מ"ו) - כן יהיה הנחת אבן פנה שלא עפ"י נביאים וכנטילתו - כך נתינתו. אכן במופלא ממך אל תחקור, כי זה תלוי בהופעת אור אלקי לראות אשר כל עניינים הכלליים וקניינים הציבוריים יהיו על טהרת הקודש והצניעות, וכמו שעשו אנשי כנה"ג. אבל יהיה איך שיהיה, מצוות ישוב ארץ ישראל לא נפטר מזה, כל מי שבכוחו יעשה זכות מצוה הזאת תגן על

עמו ישראל בכל מקומות מושבותיהם להצילן מכל רעה, ועיניהם ועינינו תחזינה בשובו לציון ולשמוע בעת
יאמר לציון מלך אלקיך בב"א.

דברי המצפה לראות בתשועת ישראל, חותם פה דווינסק

מאיר שמחה כהן

מאיר עיני חכמים (האדמו"ר מאסטראווצע) מהדורת תנינא דף כו ע"ב

עוד נראה לי צענין זה צדצרי חז"ל (כדליתא צויקרא
רצא פרשה שמיני צסוף הסדרה) שהתנצלו
ע"ז שהנוצרים יכצשו קודם הגאולה את א"י מיד
הישמעאלים והם יחזירוה לישראל וכמו שראינו שנתקיים
עתה צזמנינו, ויש טעם ע"ז שנרץ להיות יד הנוצרים
צאמצע ולא שישראל יקחיה מהישמעאלים צעצמם, והוא
לפי שהישמעאלים הרי נודע שאינם עוצדי ע"ז, וכל
התפלות והתצנחות שלהם הם רק לד' אחד, והם
רגילים הרצה צתפילות לד', וגם יש להם זכות המילה
ואף שאינה צשלימות שהיא צלא פריעה ולא לשמונה
ימים רק אחר י"ג שנים, מ"מ קנת זכות הוא להם,
כמצואר צזה"ק (וארא ל"צ) שצצציל זכות זה נתן להם
הקצ"ה א"י צזמן הגלות עי"ש, ולכן אם ישראל היו
צריכים לקחת א"י מיד הישמעאלים צעצמו הי' ח"ו
קטרוג על ישראל שאינם ראויים ליקח הארץ מידם, לכן
סיצצ הקצ"ה זה שהנוצרים יקחיה מהישמעאלים וישראל
יקחיה מהנוצרים וצזה לא הי' עוד קטרוג על ישראל
כי הנוצרים אין להם זכותים הנ"ל, והוא ע"ד שאמרו
עמון ומואצ טהרו צסיחו, וא"ת א"כ מדוע לא הי'
הקטרוג על הנוצרים שלא יקחיה מהישמעאלים, הנה
על כזה כצר אמרו חז"ל (סוכה כ"צ) שהשטן מניח
את או"ה ואינו מתגרה רק צישראל :

ב"ה יום עש"ק מצורע תרנ"א לפ"ק פה קוטנא. סמוך לגאולה יעלה מעלה מעלה, כבוד הרב הגדול בוצינא קדישא מגזע תרשישים כש"ת מו"ה ישראל נר"י בקאצק יצ"ו.

אחדשה"ט, ע"ד שמעכ"ת חש לדברי הרמב"ם בה' מלכים, ולפי דעת הכ"מ העולה מבבל אפי' לארץ ישראל עובר בעשה, והוא אינו מובן שהרי זה לא נאמר אלא על ארץ בבל בפרט ולא על שאר חוץ לארץ, והטעם כי אחרי שהם נתרשלו בימי עזרא ולא רצו לשוב כי לא חשבו זאת לפקידה גמורה שצריכים לישב שם כפי נביאת /נבואת/ הנביא עד פקידה האחרונה, אבל בני מדינות הללו שהם מגולי טיטוס שנגלו מא"י עם שאר בני הארצות אינם בכלל זה, והוא מצוה גדולה, ונראה שגם בני בבל שעלו לא"י בעוד הביהמ"ק קיים בבית השני כשגלו אח"כ מא"י לאלו הארצות אינם בכלל זה, ומה שחשש מהר"מ מרוטנבורג הוא מחמת חשש דרכים וחסרון פרנסה גם מפני המחלוקת שהי' אז כידוע שבזמן המהר"ם מרוטנבורג הי' מחלוקת גדולה בין יושבי ארץ ישראל ויושבי אשכנז וצרפת בימי הר"ר משה תיקי שנתעורר עוד הפעם המחלוקת אודות הספר מורה נבוכים, אבל בשביל העולה מבבל לא"י לית מאן דחש בזה וא"כ בזה"ז שנשתנה בעזהי"ת לטובה הן בסכנת הדרכים והן מצד עניות ודאי היא מצוה גדולה, אמנם גם לפי דעת הרמב"ן שחשב זאת למ"ע מ"מ בעיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו לכבוש א"י שתהי' תחת ירושתינו לא על ביאה ריקנית של עתה וכבר המשילו האחרונים למ"ע של אכילת מצה כי עיקר המצוה היא האכילה, ולקיחת החיטים לשם מצוה והלישה והאפי' אינם גמר מצוה, ומ"מ בודאי מצוה גדולה היא, ועל זה נאמר גומל לאיש חסד כמפעלו, גם על הפעולה של מצוה מקבל שכר, ונאמר אשרי תמימי דרך גם על הדרך של עושי מצוה יש בו שלימות ואין ספק שהיא מצוה גדולה כי הקיבוץ הוא אתחלתא דגאולה, ונאמר עוד אקבץ עליו לנקבציו ועיין ביבמות דף ס"ד שאין השכינה שורה פחות משתי רבבות מישראל, ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה הן באנשים פחותי ערך הן בבינונים הן בישרים בלבותם קרוב לודאי שנתנוצץ רוח הגאולה אשרי חלקו שהוא ממזכה רבים:

ומה שכתב מכ"ת בשם מהרי"ט שהעיר עזה לפי שאינו מכיבוש בני בבל בימי עזרא לא נתקדש אז אינה בכלל מצוה זו, לא כן דעתי נוטה, כבר הארכתי בזה בקונטרס מיוחד בענינים אלו ואחר החג הבע"ל כשהי' /כשהי' / פנאי אשלח לו קונטרס מיוחד על ענינים אלו:

ידידו הדוש"ת ומברכו בברכת החג הבע"ל ישראל יהושע חופ"ק קוטנא.

Rabbi Moshe Taragin

תלמוד בבלי מסכת שבת דף פט עמוד א-ב

אמר ליה ההוא מרבנן לרב כהנא: מי שמיע לך מאי הר סיני? - אמר ליה: הר שנעשו בו נסים לישראל. - הר ניסאי מיבעי ליה! - אלא: הר שנעשה סימן טוב לישראל. - הר סימנאי מיבעי ליה! - אמר ליה: מאי טעמא לא שכיחת קמיה דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע, דמעייני באגדתא דרב חסדא ורבה בריה דרב הונא דאמרי תרווייהו: מאי הר סיני - הר שירדה שנהא לאמות העולם עליו. והיינו דאמר רבי יוסי ברבי חנינא: חמשה שמות יש לו: מדבר צין - שנצטוו ישראל עליו, מדבר קדש - שנתקדשו ישראל עליו, מדבר קדמות - שנתנה קדומה עליו, מדבר פארן - שפרו ורבו עליה ישראל, מדבר סיני - שירדה שנהא לאמות העולם עליו, ומה שמו - חורב שמו.

To see the Aish Kodesh on Chanukah [click here](#)

איכה רבה (וילנא) פרשה ג אות י

ישב בדד וידום, א"ר שמואל בר נחמן קרא הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת ואמר להם מלך ב"ו =בשר ודם = אבל מהו עושה, אמר /אמרו/ לו לובש שחורים ומכסה את ראשו בשק, אמר אף אני עושה כן הה"ד (ישעיה נ') אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם, ועוד שאל להם מלך ב"ו אבל מהו עושה, אמרו לו מכבה את הפנסין, אמר להם אף אני עושה כן הה"ד (יואל ב') שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם, ועוד שאל להם מלך ב"ו אבל מהו עושה, אמרו לו מהלך יחף, אמר להם אף אני עושה כן, הה"ד (נחום א') ה' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו, ועוד שאל להם מלך ב"ו אבל מהו עושה, אמרו לו יושב ודומם, אמר להם אף אני עושה כן, הה"ד ישב בדד וידום כי נטל עליו, יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה, יתן למכהו לחי ישבע בחרפה, ר' הוה פשיט קרייה וכד הוה מטי לאילין פסוקיא הוה בכי (שמואל א' כ"ח) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי, וכתוב (עמוס ד') כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו אפילו דברים שאין בהם ממש נכתבין לו לאדם על פנקסו, ומי כותבן (שם /עמוס ד'/) עושה שחר עיפה, (צפניה ב') בקשו את ה' כל ענוי הארץ וגו' וכתוב (עמוס ה') שנאו רע ואהבו טוב וגו', למה (קהלת י"ב) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט וגו' והדין יתן בעפר פיהו וגו' וכתוב יתן למכהו לחי ישבע בחרפה.

קובץ שעורים הקדמה

מות הקדושים של אבינו גאון ישראל הי"ד הי' המשך ישר בשלשלת קידוש השם ועסק וקיום התורה של ימי חייו. שערות הראש תסמנה עת נעתיק בזה מזכרונותיו של עד ראי' הרב אפרים אשרי שליט"א — נתפרסמו בספרי הרב אשרי שליט"א, בעתונים באה"ק ובחז"ל, וגם בספריו של הרב מ"מ ישר שליט"א — את דבריו האחרונים לחבריו קדושי עליון כשהופסקו מלימודם — מס' גדה — והובלו לקדש שם שמים ביציאת נשמותיהם בעלות הלהב מעל המזבח ביום המר והגמהר י"א תמוז התשי"א.

ר' אלחנן האט גערעט רוהיג און געלאסען, ווי תמיד, אפילו די שטימע האט זיך ביי איהם ניט געביטען. אויף זיין פנים איז געווען די זעלבע ערענסקייט ווי תמיד. ער האט אפילו ניט אנגעשלאגען א פערזענליכען טאָן, ניט געפרואווט זיך געזעגענען מיט זיין זון ר' נפתלי. ער האט גערעט צו אלעמען, צו כלל ישראל.

[ר' אלחנן דבר בשקט תוך מנוחה נפשית כתמיד אף קולו לא השתנה במאומה, ארשת פניו הביעה רצינות אך רגילה, בדבורו לא הרגישו כל נימה פרטית, לא גיסה אף להפרד מבנו ר' נפתלי. שיחתו היתה מכוונת לכולם, לכלל ישראל].

„אין הימעל, מסתמא, האלט מען אונז פאר צדיקים, ווייל מען וויל דאך אז מען זאל מכפר זיין מיט אונזערע גופים פאר דעם כלל ישראל. דארפן מיר טאקע תשובה טאן יעצט, גלייך אויפן ארט. די צייט איז קורץ, דער ניינטער פארט — מקום הטבח וקידוש השם של קדושי סלבודקה קובנה — איז נאהענט. דארפן מיר אין זינען האבען אז מיר וועלען זיין בעסערע קרבנות אויב מיר וועלען תשובה טאן וועלען מיר אפראטעווען אונזערע אמעריקאנער ברידער און שוועסטער.

[במרומים מחשיבים אותנו כצדיקים, כנראה, כי נבחרנו לכפר בגופותינו על כלל ישראל, אי לזאת אנו צריכים לשוב לה' בתשובה שלימה ומיד במקום... הזמן קצר, הדרך למבצר התשיעי (מקום הטבח של קדושי סלבודקה קובנה) קרובה, עלינו לדעת כי קרבנותינו יעלו יותר לרצון ע"י התשובה, וע"י כך נציל את חייהם של אחינו ואחיותינו באמריקה...]

„זאל חלילה ניט אריינפאלען ביי קיינעם אין מוח א פסול'ע מחשבה וואס איז פיגול און מאכט פסול דעם קרבן. מיר זיינען איצט מקיים די גרעסטע מצוה. באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה, דאס פייער וואס ברענט אונזערע גופים, איז דאס פייער וואס וועט צוריק אויפריכטען דאס אידישע פאלק“.

[שלא תעלה ברעיונו איזו שהיא מחשבת פסול ח"ו, שהיא כפיגול ופוסלת את הקרבן, אנו מקיימים עתה את המצוה הכי גדולה, „באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה“ האש היוקדת את גופותינו היא האש שתחזור ותקים מחדש את בית ישראל].

חובת הלבבות אמונה הכרת הטוב

ספר חובות הלבבות שער ב - שער הבחינה פתיחה

השער השני, שער הבחינה - בבאור אופני הבחינה בברואים ורב טוב האלהים עליהם.

אמר המחבר, מפני שהקדמנו בשער הראשון אופני יחוד האלהים בלב שלם, והיתה הבחינה בחכמה הנראית בבריאות הבורא יתעלה הדרך הקרובה ביותר אל ברור מציאותו, והנתיב הסלול לדעת אמתתו, התחייבנו להדביקה אליו, כדי לסמוך כל שער אל מה שהוא דומה לו מן השערים, ולהביא אחר כל ענין מה שיאות לו מן הענינים, אשר בהם נתחייב בעבודת האל יתעלה, אשר בראנו לה, כמ"ש החכם:

והאלהים עשה שייראו מלפניו. ונאמר תחלה, כי טובות האל יתעלה על ברואיו, ואם הן כוללות את כלם, כמ"ש הכתוב טוב ה' לכל, רובם כעורים מהכירם ומהבין גודל מעלותם, ואינם משכילים ענינם מפני שלשה דברים: אחד מהם רוב התעסקם בענין העולם והרבותם נכסים והתאוותם מה שלא יגיעו אליו ממנו ומה שנבצר מהם מתענוגיו, ויתעלמו מהביט אל טובות הבורא עליהם, מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים ממלא תאותם והשלמת משאלותם, כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה, מבקשים מה שהוא למעלה ממנו, ודורשים מה שאחריה, ותמעטנה בעיניהם הטובות הרבות, ותקטננה אצלם המתנות הגדולות, עד שהם חושבים כל טובה שיש לזולתם כאלו נשללה מהם, ומה שהגיע אליהם ממנה - רעות, מוצאות אותם, ולא יבינו אל פעולות ה' המטיב בהם אליהם, כמ"ש הכתוב רשע כגבה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו. והשני צאתם אל העוה"ז, והם נמשלים כבהמות סכלות וכעיר, כמ"ש הכתוב ועיר פרא אדם יולד, והתגדלם בטובות האלהים העודפות, והתגלגלם בהם, עד ששבו אצלם רגילות וידועות, כאילו הם עצמיות להם בלתי סרות מאתם ולא נפרדות מהם כל ימיהם. וכאשר ישכילו ותתחזק הכרתם, יסכלו טובות הבורא עליהם, ואינם משימים על לבם חיוב ההודאה עליהן, מפני שאינם יודעים מעלת הטובה והמטיב בה אליהם. ומשלם בזה לתינוק, שמצאו איש אחד מאנשי החסד במדבר, וחמל עליו ויאספהו אל ביתו ויגדלהו, ויאכילהו, וילבישהו, ויתנדב עליו בכל הטוב לו, עד שהשכיל והבין אופני דרכי טובתו. ואחר כן שמע האיש ההוא על אסיר, שנפל ביד שונאו והגיעהו אל תכלית הצער, והרעב, והעירום ימים רבים, ונכמרו רחמיו על צערו, ופייס לשונאו, עד שהתירו ומחל לו את דמיו, ויאספהו האיש אל ביתו, והיטיב לו במקצת הטוב אשר היטיב בו לתינוק, והיה האסיר מכיר בטובת האיש עליו, ומודה עליה יותר מן התינוק שגדל בה, מפני שיצא מענין העוני והצער אל ענין הטובה והשלוח בעת שהכרתו בה גמורה, על כן הכיר טובת האיש החסיד וחסדו מאד. והתינוק לא הבין מעלת הטובה עליו, אף על פי שהתחזקה הכרתו והתישב בדעתו, מפני שהיה רגיל בה מימי נערותו. ואין איש מאנשי השכל מסתפק, שחסדו וטובו על התינוק כוללים ונראים יותר, ושהוא חייב בהתמדת ההודאה והשבח עליהם יותר. וזה דומה למה שאמר הכתוב ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים. והשלישי מפני מה שמוצא אותם בעולם ממיני הפגעים, ומה שמגיע אליהם מעניני ההפסד בגופם ובממונם, ולא הבינו סיבות אופני טובתם בהם ותועלות הנסיון והמוסר להם, כדברי הכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ושכחו, כי הם וכל אשר להם טובות שהטיב להם הבורא, נדבה וחסד, וגזר בהם בצדק, כפי מה שחייבה חכמתו, וקצו בהראות צדקו בהם, ולא שבחוהו בהגלות חסדו עליהם, והביאה אותם סכלותם לכפר בטובה ובמטיב בה להם. ואפשר שתביא הסכלות רבים מהם להתחכם עליו במעשהו ובמיני הבריאות אשר בראם לתקנתם. ומה נדמו בזה אל אנשים עורים, הובאו אל בית, מוכן להם בכל תועלותיהם, והושם כל דבר בו על מכונתו הטובה והותקן על התקון הנאה והנאות לתועלותם וכוונת תקנותם, וזומן להם בו עם כל זה כחלים מועילים ורופא חכם לרפאם בהם, כדי שייטיב ראותם. והם התעלמו מעסק ברפואת עיניהם, ולא שמעו אל הרופא, אשר היה מתעסק ברפואתם, והיו הולכים בבית בענין רע מעורונם. וכל אשר הלכו בבית, נכשלו בדברים המוכנים לתועלתם, ונפלו על פניהם. והיה מהם מי

שנפצע ומי שנשבר, ורב צערם ונכפלה רעתם, והיו מתרעמים על בע"ה והבונה אותו, וגנו את מעשהו, והיה בעיניהם כמקצר וכמנהיג רע. וחשבו, כי לא כוון בהם כוונת טובה וחסד, כ"א כוונת הצער והנזק וגרם להם זה לכפר בטובת בע"ה וחסדו, כמו שאמר החכם: וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא. וכיון שהוא כן, התחייבו אנשי החכמה והמדע להעיר מי שלא הבין טובות הבורא, ולהורות בני אדם לדעת יתרונם בדרך שכלם. כי כמה טובות מנע בעליהם ליהנות מהם וערבב שמחתו בהם חסרון הכרתו אותם וידיעתו מעלותם. וכשמעירים את בעלי הטובות להכיר אופני יתרונם ומגלים להם מה שנעלם מדעתם מהם, יגדל שבחם ותרבה הודאתם למטיב להם ויגיעו בזה אל התענוג וההנאה בהם בעוה"ז ולשכר טוב לעוה"ב. וכבר אמר החכם בענין הזה: דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים בעלי אסופות, דמה החכם דברי החכמים לדרבונות בענין ההערה, ודמה אותם למסמרות נטועים בעלי תפיסה, אסיפה וחבור בעבור קיום עניניהם בלבבות וקיום אופני החכמה בהם בנפשות. וכבר פרשו בבעלי אסופות: בעלי החבורים, בהסתרת "דברי", אשר בתחלת הפסוק, והטעם וכמסמרות קבועים דברי בעלי אסופות, כי הספרים, המחבורים במיני החכמה קיימים עומדים, אין תועלתם נפסקת, ועל כן דמה אותם למסמרות נטועים. וצריך שנבאר עתה מענין הבחינה ששה ענינים: הראשון מהם מהות הבחינה ואמתתה, והב', אם אנחנו חייבין לבחון בברואים אם לא, והשלישי, איך אופני הבחינה בברואים, והרביעי, כמה מיני סימני החכמה בברואים, אשר נוכל לבחון בהם, והחמישי, איזה מהם קרוב אלינו ואנחנו חייבין לבחון בו יותר משאריתם, והששי במפסידי הבחינה והדברים התלויים בה.

ילקוט שמעוני יהושע רמז יט

ויתקבצו יחדיו להלחם עם יהושע, א"ר איבו בשם ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי בשלשה מקומות חלקו באי עולם על הקדוש ברוך הוא אחד בדור הפלגה ויהי כל הארץ שפה אחת, ומהו ודברים אחדים, דברים של חירופין היו משיחין אחר הקדוש ברוך הוא, ואחד בימי גוג ומגוג יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו, ואחד בימי יהושע שנא' ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד, מהו פה אחד שחלקו על הקדוש ברוך הוא, שנאמר בו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד

ילקוט שמעוני תהלים רמז תתלב

הוי אלהים אל דמי לך, אתה דומם ואנו דוממים ישבו לארץ ידמו וגו', החרשתנו ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, לכך אל תחרש. אל תחרש ואל תשקוט, עד שאתה רואה עלבון בניך. כי הנה אויביך יהמיון, וכה"א הוי המון עמים רבים. על עמך יערימו סוד, מתרעמים ובאים על עמך בשביל שמקיימים את התורה, שנאמר סוד ה' ליראיו. ויתיעצו על צפוניך, נוטלין עצה על מזבח שלך לעקרו כמה דאת אמר על ירך המזבח צפונה שלא נקריב לך קרבנות: אמרו לנו ונכחידם מגוי, כל זמן שישראל קיימים הוא נקרא אלהי ישראל, ואם נעקר ישראל אלהי מי נקרא הוי כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרותו, כל מה שהם מתרגשים עלינו בשבילך, שנאמר למה רגשו גוים וכתוב על ה' ועל משיחו (כתוב בשופטים ברמז נ"ה):

גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט סלה כיון שבא ונשתתף עמהם בחרבן בית המקדש, אמר ליה הקדוש ברוך הוא אתמול אפרוח ועכשיו ביצה - אתמול מפריח מצות ומעשים טובים, דכתיב מן הארץ ההיא יצא אשור, מן העצה ההיא יצא אשור, כיון שראה אותם באין לחלוק על הקדוש ברוך הוא פנה מארצו, אמר ליה הקדוש ברוך הוא אתה יצאת מארבע חייך שאני נותן לך ארבע, שנאמר ויבן את נינה ואת רחובות עיר ואת כלח ואת רסן, ועכשו מכונן כביצה, לפיכך היו זרוע לבני לוט סלה, ללווט:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיז עמוד א

רבי עקיבא אומר: חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע, הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו'.

To see Reb Menachem Ziemba on Kiddush hashem [click here](#)

רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה ג

כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא ע"י גוים ולא ע"י קטנים ולא ע"י עבדים ולא ע"י נשים כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם, ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלום בעולם, ואלו המינים שאומרים שזה חילול שבת ואסור עליהן הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם.

אור החיים בראשית פרשת וישב פרק לז פסוק כ

ויצילהו מידם. פי' לפי שהאדם בעל בחירה ורצון ויכול להרוג מי שלא נתחייב מיתה משא"כ חיות רעות לא יפגעו באדם אם לא יתחייב מיתה לשמים, והוא אומר ויצילהו מידם פי' מיד הבחירי ובזה סתר אומר ונראה מה יהיו חלומותיו וגו' כי הבחירה תבטל הדבר ואין ראייה אם יהרגוהו כי שקר דבר:

רמב"ם הלכות תשובה פרק ה הלכה ב-ג

אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע, אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או א סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע וכן שאר כל הדעות, ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה, הוא שירמיהו אמר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, כלומר אין הבורא גוזר על האדם להיות טוב ולא להיות רע, וכיון שכן הוא נמצא זה החוטא הוא הפסיד את עצמו, ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על חטאיו ועל מה שעשה לנפשו וגמלה רעה, הוא שכתוב אחריו מה יתאונן אדם חי וגו', וחזר ואמר הואיל ורשותנו בידינו

ומדעתנו עשינו כל הרעות ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו שהרשות עתה בידינו הוא שכתוב אחריו נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה וגו'.

ודבר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה שנאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים, וכתוב ראה אנכי נתן לפניכם היום, כלומר שהרשות בידכם וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה בין טובים בין רעים, ומפני זה הענין נאמר מי יתן והיה לבבם זה להם, כלומר שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם.

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קנג

ובכאן שורש גדול מאד משרשי האמונה לא ידעוהו ולא יתבונן במקומו אלא מי שדעתו עמוקה. וזה שהיותנו היום בחוצה לארץ מונים במלאכת העבור שבידינו ואומרים שזה היום ראש חדש וזה היום יום טוב לא מפני חשבוננו נקבעוהו יום טוב בשום פנים אלא מפני שבית דין הגדול שבארץ ישראל כבר קבעוהו זה היום ראש חודש או יום טוב. ומפני אמרם שזה היום ראש חדש או יום טוב יהיה ראש חדש או יום טוב, בין שהיתה פעולתם זאת בחשבון או בראיה. כמו שבא בפירוש (ספר' אמור פ"י) אלה מועדי י"י אשר תקראו אותם אין לי מועדות אלא אלו, כלומר שיאמרו הם שהם מועדות אפילו שוגגין אפילו אנוסין אפילו מוטעין כמו שבאתנו הקבלה. ואנחנו אמנם נחשב היום כדי שנדע היום שקבעו הם ר"ל בני ארץ ישראל בו ר"ח כי במלאכה הזאת בעצמה מונין וקובעין היום, לא בראיה. ועל קביעתם נסמך. לא על חשבוננו. אבל חשבוננו הוא לגלויי מילתא. והבין זה מאד. ואני אוסיף לך באור. **אילו איפשר דרך משל שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל, חלילה לאל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל וכל**, ולא יהיה שם בית דין ולא יהיה בחוצה לארץ בית דין שנסמך בארץ, הנה חשבוננו זה לא יועילנו אז כלום בשום פנים. לפי שאין לנו רשות שנחשב בחוצה לארץ ונעבר שנים ונקבע חדשים אלא בתנאים הנזכרים כמו שבארנו. כי מציון תצא תורה ודבר י"י מירושלים (ישעי' ב מיכה ד). וכשיתבונן מי שיש לו שכל שלם לשונות התלמוד בכונה הזאת יתבאר לו כל מה שאמרנוהו ביאור אין ספק בו.

לחנוכה

בימי מתת' וכו' כשעמדו וכו' להשכיחם תורתך ולהעבירם מעל חוקי רצונך, ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, וכו', ונבין נא הא להשכיחם תורתך וכו' לא צרתם בלבד היא רק גם של מעלה כביכול ולמה אומרים בעת צרתם.

הנה אצל א"א כתיב והאמין בד' ויחשבה לו צדקה, ונבין עכ"פ מעט לפי שכלנו הקטן למה לא"א נחשבה האמונה לצדקה, ובישראל כשהיו במצרים דכתיב ויאמן העם לא כתיב שנחשבה להם לצדקה, כי עפ"פ האמונה שהאמינו במצרים היתה יותר קשה מאמונת אברהם כיון שד' לא דיבר עמהם בעצמם ולא ידעו בשמו, כמ"ש משה רבינו והי' כי יאמרו אלי מה שמו, והיו בצרות ויסורים עד שאח"כ לא שמעו מקוצר רוח וכו'.

לפי השגתנו הקטנה היא כי נודע מספת"ק שאמונה אינה רק מפני שאינו יודע מאמין, רק מפני שאור ד' וקדושתו נמצאת בקרב איש הישראלי והיא הרואה את קדושת הארתו ית' נאחות וקשורה בו, והיא האמונה, ואור קדושה זו נמצאת בנו מהאבות, לכן אנו אומרים אלוקינו ואלוקי אבותינו אלקי אברהם יצחק ויעקב, שמה שהוא אלקינו ומאמינים בו לא משום איזה טעם ושכל, רק מה שאנו מקושרים בו היא מאבותינו, לכן רק בא"א שהי' ראש המאמינים כתיב בו צדקה, משא"כ ישראל במצרים לא כתיב בהם צדקה, מפני שכבר נמצאה האמונה בקרבם בירושה, וגם בא"א רואים שעל האמונה כתיב צדקה ועל העקדה לא כתיב צדקה, אף שהעקדה נסיון יותר גדול הוא, היא מפני שכל העבודה בהאמונה תלוי' ולפי ערך אמונתו, אם אמונתו יותר חזקה עובד יותר וגם מוסר נפשו לד', לכן רק על אמונתו שייך צדקה, ואם מאמין כבר העלה בחיוב את יצחק לעקדה.

וכיון שכן, צריכה גם האמונה להיות במס"נ כיון שכל כח המס"נ שיש בישראל ממנה היא, ואם האמונה לא תהא במס"נ איך תפעל בו מס"נ, וענין מס"נ באמונה היא שגם בעת ההסתר יאמין בו ית' ושהכל ממנו ית' לטובה והכל בצדק, וכל היסורים הם מלאים אהבת ד' לישראל, ולדאבוננו

רואים כעת גם בין אלו שהיו תמיד מאמינים שלמים, אחדים פרטים מהם נפגמה האמונה אצלם, ומקשים לאמור, למה עזבתנו, ואם כדי לקרב אותנו לתורה ועבודה מיסורים אותנו, הא אדרבה התורה וכל קודש נהרס וכו', והנה אם מדבר איש הישראלי, זאת בלשון תפילה ותחנונים, בשפיכת לבו לפני ד', טובה היא, אבל אם ח"ו מקשה קושיות, ואפילו אם אינו מקשה רק אמונתו בפנימיות לבו נפגמה ח"ו, אז השם ישמרנו.

האמונה היא יסוד הכל, כשהיא ח"ו נפגמה אצלו אז ח"ו נקרע הוא ונתרחק ממנו ית', הנשמות שנדונות בגיהנם שבות בתשובה, וכשעולות מגיהנם עולות טהורות ומזוככות, ומקוים אנו לד' שגם אותם המתיסרים ביסורים אלו יעלם ד' מזוככים וקרובים אליו ית', אבל מי שאמונתו נפגמה דומה לנשמה שנתיסרה בגיהנם ר"ל ועוד הוסיפה שם חטא על פשע, ואחר איזה זמן כשהיא רואה א"ע באותן החטאים, שואלת עצמה, מה הועלתי בכל יסורי אם כל הוזהמא בי כבתחילה.

ובאמת מה מקום לקושיות ח"ו ולשאלות, הן אמת שיסורים כמו אלו שאנו סובלים עתה באות רק אחת לכמה מאות שנים, אבל מ"מ איך זה נרצה להבין את מעשי ד' אלו, ולהפגם ח"ו כשלא נבין אותם. אם גם קלח אחד של עשב שעשה ד' לא נבין, ומכש"כ שנפש לא נשיג וכש"כ את מלאך וכש"כ את דעתו ית', ואיך זה נרצה בדעתנו להבין מה שהוא ית' ויתעלה יודע ומבין, ולמה זה נפגם איש כזה מיסורים אלו כעת יותר מכל היסורים שעברו על ישראל מאז, למה כשלמד בפסוק גמרא ומדרש ושמע מצרות ישראל מאז ועד עתה לא נפגמה אמונתו ועתה נפגמה, כי אלו האנשים שאומרים שיסורים כמו אלו עוד לא היו לישראל טועים הם, בחורבן ביהמ"ק בביתר וכו' היו כמו אלו (*), ד'

(* [הג"ה: רק כהצרות שהיו עד שלהי דשנת תש"ב היו כבר, אבל כהצרות משונות, ומיתות רעות ומשונות, שחדשו הרשעים הרוצחים המשונים עלינו בית ישראל, משלהי תש"ב, לפי ידיעתי בדברי חז"ל ובדברי הימים אשר לישראל בכלל, לא הי' כמותם, וד' ירחם עלינו ויצילנו מידם כהרף עין. — יום ועש"ק י"ח כסליו תש"ג. המחבר.]

ירחם ויאמר די לצרותנו ויושיענו תיכף ומיד מעתה ועד עולם, הטעם שאיש כזה נפגם באמונתו מיסודים של זמננו יותר, הוא משום שעצמותו ויסוריו נוגעים לו יותר, הן אומר האיש שרק מפני שרואה אנשים מזולתו מעונים כ"כ נרתע, והאמת הוא שדואג ומצטער על יסורי אנשים זולתו מישראל אבל מ"מ בתוך תוכיותו התפעלותו היתירה עד כדי להפגם ח"ו ולהקשות קושיות הוא מפני שמתירא שגם הוא ח"ו לא יגיע אל המצב הנורא שרואה בזולתו, וזהו הדבר שאמרנו שצריכים למסור את נפשו ועצמותו ונגיעותיו, ואז לא תפגם אמונתו ויאמין באמונה שלימה שהכל בצדק ובאהבת ד' לישראל.

ולפי מצבנו הקטן אפשר זהו רמז הענין שתלמידי ר"ע שאלו אותו רבינו עד כאן והשיב להם כ"י הייתי וכו' בכל נפשך וכו', שעפ"פ נודעת קושית העולם וכי שייך שתלמידיו הק' ישאלוהו עד כאן, והא כל איש ישראל מוכן למסור נפשו לד', וכן נבין נא למה השיב להם מעצמו כל ימי הייתי מצטער וכו' ולא ענה להם את הפסוק בלבד, בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נשמתך, ולהנ"ל אפשר מרמז למצבנו שתלמידיו שבאמת הצטערו כ"כ על מיתת רבם המרה, עלה בלבם שאלת משה רבינו זו תורה וזו שכרה, ויראו שח"ו לא יהרהרו ולא תפגם אמונתם מזה, ורצו שרבם החזק באמונתו הגדולה ידבר עמם איזה דיבורים ועי"ז ישפיע בהם אמונה, ושאלוהו רבינו ע"כ, ר"ל רבינו יבוא עד כאן למצב של הריגה ובאופן מר כזה, ואפשר שלכן לא פירשו את שאלתם באר היטב רק ברמז רבנו ע"כ. מפני שכבר אמר ד' למש"ר על זה שתוק, ור"ע הבין שכונתם שישפיע בהם מאמונתו, לכן דיבר להם מעצמו ומדרגותיו כל ימי הייתי וכו', ועכשיו שבא לידי וכו'.

והנה אז שלא היתה הגזרה רק על עשרה הר"מ בלבד, לכן בקשו התחזקות אמונה ע"י שידבר עמם ר"ע, משא"כ עתה שהגזרות רעות הם על כל ישראל ח"ו, אז מהן בעצמן צריכה אמונתנו להתחזק, כי נודע מהרב זצוק"ל שלכן גם איש הפחות מישראל מוכן למסור נפשו לד' בעת נסיון, אף שלהתחזק על יצרו קשה לו, מפני שבאים אז לכבות את ניצוץ נשמתו בכפירה ר"ל ועי"ז מתחזקת ומתגברת כנודע, לכן אילו הי' כ"א נותן אל לבו שלא על שגזלנו ולא על שעשינו רע לשום אדם

אנו נרדפים, רק על שאנו ישראלים, דבוקים באלקינו ובתורתו ית', ולא די להם לשונאינו לכבות ניצוץ האלקית לבד אשר בתוכינו, רק את שניהם יחד רוצים לכלות, את גוף ונפש איש הישראלי, כי אז אדרבה היתה אמונתנו ואדיקתנו בו ובתורתו מתחזקת, אבל כיון שרק את צרותינו הגופניות אנו מרגישים, וכי תכלית כל הצרות הוא ד' והתורה אינם נותנים אל לב, לכן עוד נחלשת אצל פרטים האמונה.

והנה גם היונים רצו להשכיחם תורתך ולהעבירם מעל חקי רצונך ועשו זאת ע"י צרות ויסורים שגרמו לישראל כמ"ש ביוסיפון, וגם ע"י חכמת יונית שהתפשטה בין ישראל, עד שאמרו לישראל כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל כנודע ממדרש (תנחומא סוף פ' תוריע), אבל ישראל ידעו אז שתכלית כל יסורי הגוף שגרמו להם, תכליתם הוא להשכיחם תורתך ולהעבירם מעל חקי רצונך וע"ז דאגו והיא היתה עיקר צרתם, לכן ע"ז נתחזקה אמונתם יותר והושיעם ד' בזכות האמונה, וזה כשעמדה עליהם וכו' להשכיחם תורתך וכו' ואתה וכו' עמדת להם בעת צרתם, מפני שאצל ישראל הלהשכיחם וכו' הי' עיקר צרתם לכן עמדת להם זהושעת אותם.

פרשת ויגש

ויגש אליו יהודה וגו', באזני אדוני וגו', אפך בעבדך וגו', אדני שאל וגו' ותאמר אל עבדיך וגו', ונאמר אל אדוני וגו', ועתה כבאי אל עבדך אבי וגו', ונבין למה לא כתיב אל יוסף, רק אליו, והגם שזה קאי על הפרשה דלעיל שדיבר אל יוסף, אבל א"כ מה ענין ויגש הא דיבר אליו, וכן מהו הענין שכמה פעמים שינה דיבורו מלשון נסתר ללשון נוכח ומנוכח לנסתר עד שלבסוף דיבר רק בלשון נוכח.

אבל איתא מהה"ק איש אלוקי הרבי ר' דוב זצוק"ל עה"פ ואתה כהן לעולם, כהן הוא בחי' חסד, שזהו חסד ד' שאיש הישראלי יכול לאמר לד' אתה, עכ"ל הק'.

לפי מצבנו הקטן הוא, כי לאמור למי לשון נוכח יכולים רק כשהאיש

כנסיה חשובה! בשעה האחרונה של נעילת הכנסיה אומר בקלרה דבר אחד שמעתי הרבה נואמים מזוינים את השעה הזאת ששם נעילה ויהי הדבר קשה לפני להשתמש בשם הזה אשר חכמים זיינוכו לשעה הכי קדושה בכל השנה ביום אחד המיוחד. יום הכיפורים לישראל. אמנם צרכי לשון הירושלמי פ"ד דר"ה (טו) בכל הקרצנות כתיב חטאת ובערת אין כתיב חטא אמר הקצ"ה כיון שקיבלתם עול תורה כאילו לא חטאתם מימיכם ע"כ. הגדילו חז"ל מעלת יום קבלת עול תורה על היום המיוחד להעביר את השמה בני"י. כי בכל גדלו הלך סוף סוף יש דאבון בנפש שהאדם היה פעם מן הממרים עם ה' אולם יום כפרה הזה של כלל ישראל המקבל עליו עול תורה כלומר עול להרים התורה והמלות הנפלים ולתקן את פרצות הדת. הוא שעה כזאת שנאמר עליה "מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם" והנם לדיקים גמורים לפרע מעודם עד היום הזה. לכן גם אתם נאספים חשבים אם תקיימו בלב שלם ואמת את עול תורה בכל החלטות והלצות העובות שנאמרו מחכמי התורה אזי צדק יכולים לקרוא את השעה הזאת נעילה כי הוא סוף יום גדול מעין יום כיפורים. והנני מצדך אחכם כי כן יהיה כי יעלה ויללח הקבלת עול

להקים עמודי התורה ויקרא עלינו כי ביום הזה יכפר וכאילו לא חטאתם. כלל מימיכם. הכל חפלים ומשתוקקים לראות בתפארת ישראל וכדרו בעולם אבל עליכם לדעת כי גם עם יפיפוחו של יפת באהלי שם (טז) לא נגיע עוד למעלת ישראל אשר כך התפאר תפארת ישראל וכבודו. כבר זיינוכו חז"ל במקרא לך ה' הגדולה והתפארת ואמרו והתפארת זו מתן תורה (יז). העם הישראלי תפארתו והדרו מאומן לבו וגבורת נשמתו התגלה בכל מהותו ועלמותו לעיני כל העולם ביום שמחת לבו של תפארת זו מתן תורה. וכה הוא גם תפארת ישראל בכל הימים ובכל המקומות כי אך ורק על ידי שאנו אין לנו אלא תורה אחת נעשינו לגוי אחד בארץ וגם שצחב של ארצנו הקדושה ותפארתה הוא בזאת תורת הארץ "אין תורה כתורת ארץ ישראל" ושצחב של ירושלים כלילת יופי הוא עיקרה בזה אשר מזיון תלך תורה ודבר ה' מירושלים. וסמכו חכמים והתפארת והנלח והתפארת זה מתן תורה. והנלח זה ירושלים (יח) כלומר, אם נתאמן להחזיק ולעמול שיהיה חי וקיים תפארת ישראל שהוא מתן תורה אז נקוב כי בעז"ה יתקיים נלח ישראל ותקומו שהוא "והנלח זו ירושלים" (יח) אשר שמה יתגדל ויתקדש שמו של הקצ"ה לנלח נלחים.

סימן נד

נאום בכנסיה הגדולה השלישית של אנורת ישראל מארינבד תרצ"ז

בענין חלוקת ארץ ישראל

הקורא בתורה לריך לזכך לפניו ולאחריו (מגילה כ"א) תפקיד של כל יהודי הוא להיות קורא בתורה ולמנוח פתרון על שאלותיו בחיים בן צעניני יחידים והן צעניני הכלל. ואפילו צעניני הנהגת המלכות אמרה התורה וכחז לו את משנה התורה הזאת והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו. כלומר כל לרכיו והנהגותיו בחיים יקרא וימלא אך במקור התורה. אגודת ישראל שכתבה על דגלה "לפתור כל שאלות החיים ברוח התורה" חוצה עליה גם היום להיות דורשת אלל מועלת גדולי התורה לקרוא בתורה את פתרון כל השאלות. ולכן הנני מצדך לפניו ברכת קדוש השם צעת התחלת הכנסיה הזאת. ידועים דברי הרמב"ם ז"ל א) אשר מנאות קדוש השם איננה רק בשעה שדורשים מן היהודים לעבור על דתם ואם לאו יברגום ח"י. רק

ענין קדוש השם הוא בכל שעה ושעה בכל דרכי החיים מערב ועד צוקר צעת שמחזיקים בתורה ה' ובמלכותו ובמדת דרכי נועם של נתיבות התורה עד שיגיע למה שנאמר "ישראל אשר כך התפאר" זהו כבר בכלל מקדשי השם. עוד יותר מתגדל ענין קדושת השם צעת שרבו פריזי ומחללי השם ח"י. אז היהודי המתגבר על כל המפריעים ומחללים זהו גבור הרוח המזיון צין מקדשי שם שמים. כבר אמרו ז"ל על אצרכם אצינו המקדש השם הראשון אשר מסר נפשו ונשמתו בכצשן האש לקדש שם שמים בעולם. אצרכם העברי כל העולם כולו בעבר האחד. והוא מעבר השני. ר"ל. כי אומן רוחו וגבורתו של אצרכם אצינו בזה שהתגבר על כל בני דורו ככדי למרות כל העולם כולו שהיה נגדו וזהו הקדוש השם היותר גדול. בדורנו זה

טו) הלכה ח' עיר"ש.
טז) עיר יומא י' ע"א.

יז) ברכות ג"ח ע"א.
א) בפרק ה' מהלכות דעות סוף הלכה י"ג עיר"ש.

אוצר החכמה

יותר מזה להיות גאולה ממש כמו צבית שני וכו' אבל אין חפץ בזה. כי אם גם אנחנו אפשר שנחפשי לקבל גאולה כזו רק להיות גאולים. אבל מכל מקום אבותינו הקדושים לא יתרו עתה כי אם בגאולה שלימה. ועוד לישראל לסבול אורך הגלות כדי שתהיה בסוף גאולה שלימה בכל ע"ב. **ואמנם** גם אלה המתנגדים כוונתם גם הם לקדש את השם כאשר ידוע פסק ההלכה (ה) כי מלוא ונקדשתי בתוך בני ישראל למסור את נפשו במקום אשר הדין יהרג ואל יעצור. הוא רק צפרהסיה של עשרה מישראל. אבל לא לפני האומות אפילו הם לרצבות. הרי זה מלמד כי עיקר קידוש השם ביותר חשוב אם מתגדל ומתקדש ה' בתוך בני ישראל דוקא. ולכן דעתם כי אף אמנם בהתכוונות מלכות ישראל כעת יהיה מזה קדוש השם לעיני העמים. אבל לעומת זה שיהיה לנו אומץ הרוח להשליך מנגד את הכל ולהראות גלוי לעיני בני ישראל את בעתוננו החזק ואמונה לדברנו באמת בגאולה שלמה תהא צביאת משיחנו הלבד. זהו קדוש השם יותר גדול בתוך בני ישראל להאיר את לבבם באחד מעיקרי הדת באמונה ציאת משיח לדקנו. אשר אז יהיה קדוש השם גם לאור גוים.

אינני חפץ לחוות את דעתי במחלוקת זו עד שיתבררו הדברים יחד עם גדולי התורה. אמנם זאת מכריחי להגיד לכם רבותי! יש לנו ספר תורה קדוש אשר נאמר עליו תורת ה' תמימה ואם הסרה אות ה' הרי זה פסול מקדושתו. יש לנו גם ארץ אשר גם עליה נאמר כי קדושה היא כשכל ישראל עליה. ולכן רק אנשים כאלה אשר להם הפח המר לקרוע גזרים מהורתינו התמימה הקדושה הם הם אשר ירצו צנפסם לקרוע גם את ארצנו לגזרים. אבל אנחנו שומרי התורה וחרדים על דבר ה' של תורה שצכת ושבעל פה מראשו ועד סופו מוסרים את נפשנו על כל אית ואית ועל כל מנהג שבישראל צדק אופן לא נוכל להסכים לוותר אפילו על עטף אחד מארצנו הקדושה. ויותר יגדל כאב הלצ ונשפך דם לבנו על האנשים קטני ערך אשר לא דעת ולא תבונה להם להצין את ערך דבריו של הנביא "על כסאו לא ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו" ואיך ירצו צנפסם עוז להתכונן לכתר כזה שאינו הולמתו ולהיות מעפילים לעלות ולשבת בכורסא מלכותא דנא בישראל.

רבותי! השאלה העומדת כעת על הפרק לפני גדולי התורה כבר היתה לעולמים. כאשר חכמים הגידו (י) דבר זה שאלי לחכמים ולנבונים ולא פרשוכו. עד שבה הקצ"ה בעלמנו ופרשה. על מה אבדה הארץ על

אשר מתפוצץ כל לב ישראל על גורל חלול השם. בעוונותינו הרבים מצית ומצחוף כלומר גדול כאב הלצ על נפשנו אשר היא כעפר למרמס רגל גאוה. עוד זאת יגדל הכאב וחלול השם ותורתו מחלק של בני עמנו אשר מפני כבוד ישראל היקר בשמים אינני רואה להאריך בזה ואסתפק להשתמש בדברי הנביא "ויחללו את שמי צגיים באמור אליהם עם ה' אלה ומארתו ילאו" זאת אומרת כי המתחברים בארצנו הקדושה ונמנים על האומה הישראלית יכולים לאמור אליהם "ראו גדולים אשר גדלתם" אין לנו חלול השם יותר נורא מזה.

ולכן החרדים שדורנו זה. גבורי כח המתגברים ענ כל המעצורים בכדי לעשות רצון ה' המב "ישראל מקדשי שמך" אולם קדוש השם הזה צקיום תורה ומלוא יום יום הוא קדוש השם ציחיד. אבל החובה כעת בהתאספני יחד לקדש את שם שמים צרבים. ואז נאמר הצרכה צרוך המקדש את שמו צרבים.

כנסיה וכנדה! קדוש שם שמים הזה הני דורש מכס שלה יהיו ימייה ספורים כימי הכנסיה לצד. כי אם ימשך גם לימים הצאים אהריה. ידועים דברי הירושלמי (ב) על הכתוב "ארור אשר לא יקיס את התורה הזאת" ושאל הירושלמי וכו' יש תורה מופלת. הצאור הוא כמו שכתב הרמב"ן (ג) ז"ל צפירושו על התורה. כי הכוונה צעת שרצו פריצים ותותרים תחת עמודיה ויסודותיה של תורתנו הקדושה להשפילה. אז חוב קדוש על כל אחד מישראל להתגבר כארי ולהקיס את התורה הזאת. וגם אחס נאספיה חשובים. צזמנו זה אשר יסודות התורה מתרופפים עליכם החוב לעכם עלות שלא לתה ציד החועאים לצנע אתה מזימחם ח"ו. כי אם צכל עוז להקיס את התורה. ואז הויו צכלל הצרכה שלאחרי צרוך אשר יקיס את התורה הזאת.

שאלת ארץ ישראל העומדת כעת על הפרק יש גם צה משום קדוש השם. יש צזה דעות שונות מהם לחיוב ומהם לשלילה דעת אלה הרוצים לראות צמהרה התכוונות מלכות ישראל. הוא מחמת גדול השוקתם לקדש את שם שמים לעיני העמים. לבראותם כי אחרי שעצרו אלפי שנה ועם ישראל נע ונד צארץ עוד לא אבד שצרו. ועוד הו יחיה. אולם דעת אלה המתנגדים לזה היא. אשר תמיכתם על יסוד דברי גאון ישראל הגאון "התם סופר" ז"ל אשר כתב צספרו תורה משה פרי שופטים (ד) וז"ל: אפשר כבר היו ראויים להיות נגאלין גאולה שאינה שלימה או לשום שלום ציננו וצין האומות שאני שוכנים ציילם אי

(ב) בסוטה פרק ז' הלכה ד'.

(ג) בדברים כ"ו. כ"ו. עה"פ הנ"ל, ארור אשר לא יקיס את התורה הזאת" וז"ל שם: ואפילו היה הוא צדיק גמור במעשיו. והיה יכול להתזיק התורה ביד הרשעים המבטלים אותה. הרי זה ארור ע"כ.

(ד) בד"ה בהפטרה מה גאון וכו' (דף ל"ו בספר).

(ה) מימרא דר' יוחנן בסנהדרין ע"ד ע"ב. וכן נפסק להלכה בשו"ע יו"ד סימן קנ"ו סעיף א' עיי"ש.

(ו) בבא מציעא פ"ה ע"ב.

עצם זה תורתו. זאת אומרת המקום צרוך הוא חפץ להושיב בארנו הקדושה יהודים כאלה אשר נשמה באפם ואשר יכירו ויאמרו ד' אלקי ישראל מנך. ומלכותו בכל משלה. אבל יהודים למחלה ולשליש ולרביע רלווי הנשמות עוזבי התורה לא להם הארץ. כאשר יאמר הנביא "נותן נשמה לעם עליה" פרש"י בכתובות ק"י ז) הכוונה לארץ ישראל. ולכן התורה שהיא נשמה האומה אך המאור שבה יאיר את נפש הישראלי ויהל את נשמתו. ואתרי אשר עזבו את תורה ה' כבדו אבדו על ידי זה את נשמתם ואתרי נשמות כאלה. הארץ ח"ו תעזב מהם. אנחנו הניגשים לעבודה הארץ וצנינה החובה עלינו להסיר את שורש החטא שהיא סיבת אבידת הארץ. ולשום את כל מגמותינו להקמת התורה להרבות ולהגדיל תורה בישראל ואז נוכל לקוות שבעת"י ישיב שבת הארץ כבראשונה.

אמרו חז"ל אם אתה רוצה לדעת שבת של ירושלים צוה וראה מה שנאמר "ואני אחיה לה נאום ה' חומת אש סביב" מתוך כך אתה מכיר את שבת של ירושלים. ז"ל לא יהיה תפארתה של ירושלים בצנינים נהדרים וארמונות מלכים לבד. כי כבר נאמר אלמלא תורה היה העולם חוזר לתוהו וזבוהו (ח). וציארו הראשונים צוה

כי אין הכוונה שהיתה נפילת החומות והצנינים. אך עולם כזה צנוי לתלפיות עד לשיא המדרגה שהשיגה העבניקה בלא רוח תורה והכרת מלכות שמים. זכו תוהו וזבוהו עם כל היופי והתפארת.

לכן אם אנחנו רוצים לדעת שבת של ירושלים המקודשת, יכולים לנו לראות מלשון הכתוב שנאמר "ואני אחיה לה נאום ה' חומת אש סביב" ולא נאמר חומת אש סביב נאום ה' כלשון הרגיל בצנינים. כי אם נאום ה' בראשונה. מזה נראה בעליל כי הכתוב מדבר בשבת של ירושלים שלהיותה כלילה יופי משוש כל הארץ אינה בחומות צנינים אשר יצנו צני אדם רק "נאום ה'" שהוא אור התורה אשר מליון תלא תורה ודבר ה' מירושלים. וזוהי חומת אש אשר סביב לה. וזכו כבוד ושבתה. וכן אנחנו. אם נחזיק במעוז "נאום ה'" ובתורתו הקדושה אז יהיה קדוש השם הגדול אשר יתגדל ויתקדש בתוך ירושלים לדור ודור ולנצח נצחים. הבה נקוה כי אז כל האומה הישראלית גם האובדים והנידחים יצאו להשתהוות לה' וזהו הקודש צירושלים. ואז תהיה כנסייה גדולה אשר לא יחסר בה אף יהודי אחד. וכנסייה זו תהא נקראת ע"י צונה ירושלים. ה' נדחי ישראל יכנס.

סימן נה

מכתב בשבח הקובץ "הפרדס"

התקופה

זה הלכות ואגדות ויותר חוגגל דאגתנו כי כל מי שצידו עם סופר משמיע קולו צדברי ספורים ושיחות ודרכים אשר לא שערס אבותינו.

אמנם התורה הזאת נשכחה מלב. ובעינינו ראינו כי מעלצונה של תורה כזו אוי להם לצריות. ותגדל התמיה בתוקפה. לא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בעילה שלהם. ולכן כמוצן יש לתת תודה לאלה גבורי הרוח אשר עומדים ומכריזים על התורה צרנים. ומשוררים לצבות לתורה ולתעודה ולהקמת הדת ולגדור גדר. בתוכם העתון היחידי התורני בארצ"י הפרדס הוא העתון המפורסם במרחבי תבל לשבת ולתהילה ובראשי הת"ת הגדול הרב הגאון איש תצונות מוהרש"א שליט"א פרדס. אשר כוננה וישימהו לנס. הן במאמרי תורה חריפים והגיונים מגדולי הרבנים והרמ"ם שליט"א. הן במאמרי התעוררות לעזרה ולתמיכה להקים מוסדות התורה ושיצית הקדושות שארית

בה"ת בחודש מרחשוון תרע"ז

שמחתי באומרים לי כי הגיעה השעה אשר גדולי הרבנים ישמיעו צערי יהודה וצער צה רבים ערכה הגדול של ספרות התורה עבור עם ישראל. וביחוד ערך עתון התורני היחידי בארצ"י צ"ש הפרדס. הן מעולם נודע עמינו לעם הספר מוקיר וחובב התורה. וכל דור ודור הגדילו תורה והאדירו ורבו חיבורים נפלאים ועמוקים ללמד קשת מלחמתה של תורה בישראל. אמנם צעת האחרונה חדיר חפץ התכלית לחיי שעה גבר צעם. וכמעט נשכח מדור הצעיר אשר חיי עולם בתוכינו. וכי אך התורה מקור חיינו מן העולם ועד עולם. ויבחרו בכל הכלית המציא אל הכלכלה להיות ידו בעליונה וידרשו מעט ספר רק מאשר ימלא בו שציל ודרך לחיי שעה אשר בו יהיה האדם. וישכחו מש"כ בתורה א) ולא על הלחם לבדו יהיה האדם. כי על כל מולא פי ה'. ובספרי ב)

א) דברים ה. ג.
ב) ספרי שם פ"ר עקב. פרק מט. יב.

ז) צ"ל ק"א ע"א ד"ה לעם עליה ח"ל על ארץ ישראל עכ"ל.
ח) ע"י עבדו"י ג' ע"א שהתנה הקב"ה וכו' ובשבת פ"ח ע"א.